

Ninnilerimiz

Urfa'nın Biricikliği ve Büyüsü

Urfa Evlerinde Gündelik Hayat

Urfa Evlerinin Sokak Kapıları ve Kapı Tokmakları

Mabet Şehir Urfa

Yaşayan Efsane Abdullah BALAK

Tektek Dağları'ndaki Antik Yerleşimler

Urfalı Bir Karikatürcü: Mehmet S. USLUSOY

**Vakıfların memleketimizin
önemli bir servetini
oluşturduğu herkesçe
bilinmektedir.**

**Bu servetten millet ve
memleketi gerektiği şekilde
faydalandırabilmek için
bütün Bakanlar Kurulunun
ve hatta yüce Meclisin bu
hususu önemle inceleyerek
bu büyük müessesenin
harap olmaktan
korunmasını ve memlekete
faydalı bir hale getirilmesini
temenni ederim.**

Şanlıurfa

kültür sanat tarih ve turizm dergisi

Yıl: 2 Sayı : 3 - Ocak 2009

4 Ayda Bir Yayınlanır (Ocak - Mayıs - Eylül)

ISSN 1308-3449

SAHİBİ

Yusuf YAVAŞCAN
Şanlıurfa Valisi
ŞURKAV Başkanı

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Salih GELGEÇ
Vali Yardımcısı
ŞURKAV II. Başkanı

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Şükrü ÜZÜMCÜ

EDİTÖR

S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU

HUKUK DANIŞMANI

Av. Müslüm C. AKALIN

YAYIN KURULU

Naci İPEK
Abdullah BALAK
Mehmet OYMAK
Mahmut KARAKAŞ
Mehmet Hulusi ÖCAL
Yrd.Doç.Dr. A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU

SEKRETERYA

Salih KAPLAN

ŞURKAV YÖNETİM KURULU

Alaaddin ÇATALTAŞ
Ömer ÇETİNER
Mehmet ERDEM
A.Semih POLAT
Müslüm SÜZER

İLETİŞİM

ŞURKAV İdare Merkezi
Balıklıgöl Civarı 1252. Sokak No:10
ŞANLIURFA
Tel : 0,414. 215 65 27 - 215 82 00 (Pbx)
Fax: 0,414. 216 89 02
e-mail : surkav@hotmail.com
web adresi: www.surkav.org

Ön Kapak Fotoğraf (Akçarlar Evi ve Urfa Kalesi)
S.Sabri KÜRKÇÜOĞLU

BASKI

Sembol Ofset Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Tel: 0,414 216 97 97
www.sembolofset.com
ŞANLIURFA

İÇİNDEKİLER

2

SUNUŞ

Yusuf YAVAŞCAN Şanlıurfa Valisi

3

RÛZGÂRIN UZUN YÜRÜYÜŞÜ -2

İbrahim TEZÖLMEZ

5

URFA'NIN BİRİCİKLİĞİ ve BÜYÜSÜ

Prof. Dr. Ahmet ARSLAN

13

GELENEKSEL ŞANLIURFA EVLERİNİN SOKAK KAPILARI ve KAPI TOKMAKLARI

Yrd. Doç. Dr. A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU

17

NİNNİLERİMİZ

Kemal KAPAKLI

20

URFA EVLERİNDE GÜNDELİK HAYAT MUTFAK KÜLTÜRÜ ve BADGELLER

Doç. Dr. Abdullah EKİNCİ

26

ALMAN MAREŞALİ HELMUTH von MOLTKE'NİN MEKTUPLARINDA RUMKALE, BİRECİK ve URFA

Selâhaddin E. GÜLER

33

YAŞAYAN EFSANE Abdullah BALAK

Hasan Fehmi HAYIRLI

41

URFALI BİR KARİKATÜRCÜ

Mehmet Sabri USLUSOY
S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU

46

MABET ŞEHİR URFA

Mehmet KURTOĞLU

51

URFALI BİR EDEBİYAT SEVERİN DEFTERİNDE YUNUS'UN ŞATHİYESİ'NİN BİR BEYTİNE NİYAZI-İ MİSRİ'NİN YORUMU

Mahmut KARAKAŞ

54

TEK TEK DAĞLARINDAKİ ANTİK YERLEŞİMLER

Abdullah Rezzak ELÇİ

61

ŞANLIURFA HALK OYUNLARI

GELENEKSEL ÇALGILARI
Şükrü ÜZÜMCÜ

62

ŞURKAV İSTANBUL ŞUBESİ ŞANLIURFA'YA İLKÖĞRETİM, ORTAÖĞRETİM OKULU ve SAĞLIK OCAĞI KAZANDIRDI

63

ŞURKAV KÜLTÜR SANAT HABERLERİ

Fotoğraf: Nedim ATİLLA

Sevgili Okurlar,

Şanlıurfa kültürel mirasının gelecekte yaşayabilmesi için sosyal ve kültürel alanda farklı hizmetlerle faaliyetlerimize devam ediyoruz.

Bu arada İstanbul'daki hayırseverlerimizin katkısıyla ve ŞURKAV'ın İstanbul şubesi organizasyonu ile 2008 yılında Şanlıurfa merkezinde bir ilköğretim okulu, bir ortaöğretim okulu ve bir sağlık ocağı binası yapımı gerçekleştirildi.

ŞURKAV'ın 2008-2009 eğitim-öğretim yılında 16 dalda gençlere ve çocuklara yönelik açmış olduğu kurslar büyük bir katılım ile devam etmekte.

Geçen yıl ikincisini yaptığımız "Uluslararası Halil İbrahim Buluşmaları" programı, bu yıl 22-25 Mayıs 2009 tarihlerinde; dayanışma, yardımlaşma, sanat, kültür, sevgi ve hoşgörü gibi alanlarda yapılacak etkinliklerle gerçekleştirilecek. Bu programla dünya üzerinde faaliyet gösteren yardım kuruluşları Şanlıurfa'da bir araya gelerek faaliyetlerini sergileyecek, bilgi, birikim ve tecrübeler paylaşılacaktır. Bu proje ile Şanlıurfa'da ayrıca "İnanç Turizmi"nin gelişmesi hedeflenmektedir.

Tarım ve sanayinin gelişmesinin yanında Şanlıurfa'yı bir turizm kenti yapabilmek, tarihi ve kültürel mirasa layıkıyla sahip çıkmak, dış dünyaya açmak önemli bir vizyonumuzdur

Kültür varlıklarımızın araştırılarak gelecek kuşaklara aktarılması sorumluluğuyla yürütülen çalışmalarımızdan biri olan dergimizin yeni bir sayısını daha okuyucularımızın dikkatine sunuyoruz.

Derginin bu sayısına katkı sağlayan değerli araştırmacılarımıza teşekkür ediyorum. Yeni bir sayıda buluşmak dileğiyle selam ve saygılar sunuyorum.

Yusuf YAVAŞCAN
Şanlıurfa Valisi
ŞURKAV Başkanı

RÛZGÂRIN UZUN YÜRÜYÜŞÜ - 2

VIII

Bir sabah Harran'dan süzülen rûzgâr, batıya yöneldi önce ve kuzeye doğru yol aldı. Gökyüzü denizinde birkaç rûzgâr kulacı mesafeden sonra Nemrut Dağı'nın tepesinde Deyr Yakup'ta buldu kendini. Hatırladı iki bin yıl önceki geçmişi, Şardu Bar Ma'nu'nun eşi Amaşşemeşi'... Kaya mezarlarını, sarnıçları, mağaraları dolaştı ve halkın muhayyilesine şaştı:

Nemrut Dağı'nın eteğinde Kazan(hane)e'de pişermiş aşı Nemrut bin Ken'an'ın, tüte tüte üstünde duhanın, yetiştirmiş elden ele tahtına Nemrut'un, ol kan emici şikemperverankebûtun...

IX

1

Doğuşlar yokoluşlar, talanlar imarlar, afetler mucizeler, geceler

gündüzler gören güngörmüş rûzgâr çevirdi yüzünü yine kuzeye doğru. İşte karşıda Urfa görünüyordu. Görkemli şehir. Eski çağların Atinası, Roması ile akran...

Uzaktan rûzgârbakışı gördüğü şehir, kendisine ilk gençlik yıllarında dolaşıp durduğu antik Antakya'yı, kutsal Kudüs'ü, Halebüşşehba'yı, Bağdat'ın bin bir gecelerini hatırlattı bir bir...

Urfa; bu eski zaman güzeli, güzerân edip giden özge güzelliğinden artakalan mihrabıyla avunmakta şimdi, minare yıkılmış olsa da...

2

Ve rûzgâr, şehre tahassürle yaklaştı. Şehrin ayakta kalan son kapılarından birinde, Harrankapı'da buldu kendini.

İbrahim TEZÖLMEZ

Edebiyatçı - Şair

Boyunlarından zincirli iki aslanı tutan bir kişiyi betimleyen kabartma rölyefin altında 'Mülk, tek ve kahredici olan Allah'ındır.' Diyen Arapça kitâbeyi okudu. Amenna ve saddakna, beli, gözlerimle gördüm dedi rûzgâr...

3

Ve rûzgâr, Harrankapı'nın sol girişinde yer alan Yasinin Kahvesi'ne girdi.

Kahve, 16.asrın ikinci yarısı başlarında Mısırlı tüccarlar tarafından İstanbul'a gelir ilk önce. Ve ilk kahvehane Tahtakale'de Halepli Hakem ile Şamlı Şems isimli iki Arap tüccarca açılır. Meşhur Paris ve Londra cafe'leri ise ancak bir yüzyıl sonra ortaya çıkmıştır. Bir masal kahveyi andıran bugünkü Yasinin Kahvesi'yse muhtemelen İstanbul kahveleriyle yaşıttır.

Beşik kemerli, kesme taştan kabaltıyı andıran bu tarihi yapı kışladır önceleri. Kuzey ve güney kapıları mevcuttur. Kuzey girişin önünde sarnıçvari su küpleri bulunur, on sekiz teneke su alır her biri.

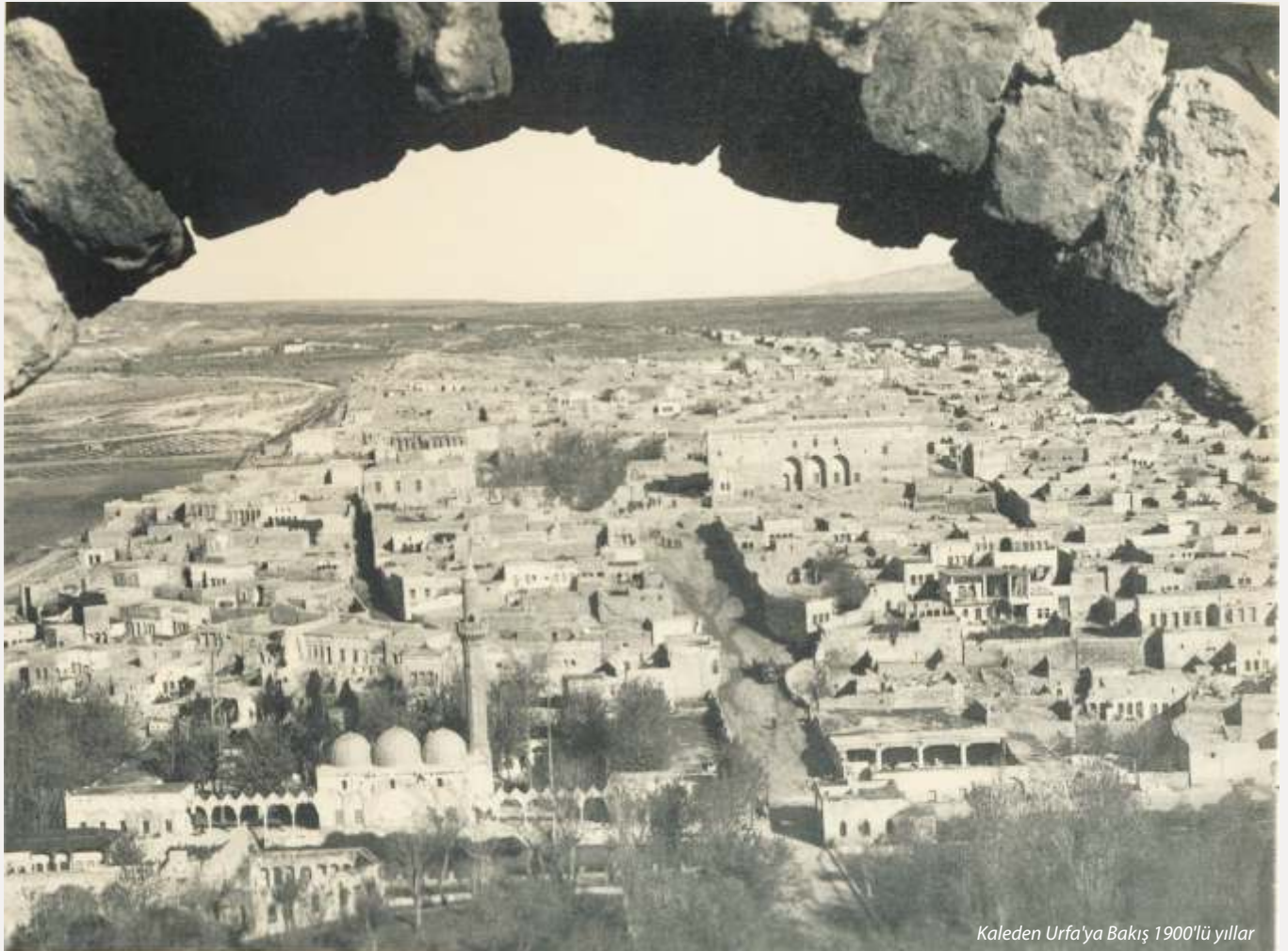
Yaşlılar kerevitte, gençler çapraz ayaklı 'kürsü' tabir edilen iskemlelerde oturur. Yaşlı rûzgâr dayayıp sırtını sap yastığına, yayıldı sedirde Acem nakışlı keçeye. Sıcak Seylânî leb-renk çayından bir yudum aldı ve her biri bir Pavarotti olabilecek ses kalitesine sahip, Urfa'nın dört duvarı arasında yitip giden siyah beyaz dönem sanatçılarının fotoğraflarını inceledi:

Kervanlara yükledikleri sevdalarını da acılarını da alıp gitmişlerdi çoktan birçoğu... Duvarlara sinmiş mahrumiyetlerini, seslerini; gazellerden, şarkılardan, hoyratlardan kalan akisleri dinledi bir zaman. Yakın tarih Urfa müzik hafızasının mahfazası duvarlardan. Taş duvarlar anlattılar hal diliyle birer birer burdan gelip geçenleri... Bir mektebi musiki idi burası bir zamanlar...

Ve kahvehanelerini, kıraathanelerini andı rûzgâr, bir özge uygarlığın, imparatorluğun nabzının attığı 'mektebi irfanları'nı. Ve bütün bir coğrafyada bu mekânların nasıl değişip dönüştüğünü, yitip gitmeye yüz tuttuğunu... Ve bir kez daha esef etti ahvali pürmelâle...

Harran Kapı ve Solda Yasin'in Kahvesi

Kaleden Urfa'ya Bakış 1900'lü yıllar

URFA'NIN BÜYÜSÜ ve BİRİCİKLİĞİ

Prof. Dr. Ahmet ARSLAN

Ege Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Felsefe Bölümü Başkanı

İnsanlar doğdukları yerleri severler, Kişilik ve kimliklerinin oluşmasında en büyük etkisi bulunan çocukluk, gençlik dönemlerini geçirdikleri yerlere karşı ise daha özel bir sevgi, hatta bazıları tutku duyarlar. Bu yerlere ait hatıraları büyük bir bağlılıkla zihin ve gönüllerinde yaşatırlar. İleri yaşlarında hayatlarını sürdürmek ve kendilerini kanıtlamak için yaptıkları mücadelelerinde, bu hatıralar onlar için duruma göre bazen bir güç kaynağı, bazen bir teselli aracı rolünü oynar. Bütün dünyanın bir köy haline geldiği, sanayileşme ve modernleşmenin etkisi altında her yerin birbirine benzediği, bireylerin gitgide farksızlaşmaya doğru gittiği günümüzde kişilerin doğdukları ve yaşadıkları şehirlerle olan özel ilişkileri gitgide daha da özel bir anlam kazanmaya doğru gitmektedir. Son zamanlarda Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde bu şehirlerin üniversiteleri, sorumlu yöneticileri, aydınları tarafından düzenlenen ve bu şehirlerin tarihi geçmişi, kültürel özellikleri, ekonomisi vs.nin ele aldığı sempozyumların artan sayısı, ülkemizin çeşitli saygın yayınevleri, Kültür Bakanlığı vs. tarafından yayımlanan ve gitgide özellikle ilgili şehirlerin aydınları tarafından daha büyük bir ilgiyle karşılanan şehir monografileri, şehirlerin geleneklerini yaşatmak, eski eserlerini restore ettirmek için kurulan vakıfların artan faaliyetleri bu ihtiyacın bilincine varılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan mutlu bir gelişmedir.

Bütün bu olgular, dünyaya gözünü Urfa denilen güzel ve sevimli şehirde açmış ve kendilerine nereli ve kimlerden olduğu sorusu sorulduğunda Urfalı ve filancağlardan olduğu cevabını gururla veren Urfalı

aydınlar ve Urfa halkı için daha da büyük bir ölçüde geçerlidir. Üstelik Urfalılar yukarıda sözü edilen genel eğilim ve ihtiyaçların ötesinde, şehirlerini özel kılan bazı kendine özgü gelenekler, kendine özgü bir yaşam tarzı, bir hayat anlayışının mirasçısı oldukları yönünde yaygın bir bilince de sahiptirler. Hiç tereddüt etmeden iddia etmek mümkündür ki Urfalılar çeşitli özellikleri ile Urfa'nın ve onun içinde yaşayan kendilerinin birçok bakımından "biricik" oldukları duygusu içindedirler. Onlar için deyim yerindeyse; bütün Türkiye, hatta bütün dünya bir yana büyük bir sevgiyle bağlı oldukları şehirleri ve kendileri başka bir yanadırlar. Urfalılar Urfa'da doğdukları, havasını soludukları, suyunu içtikleri, yiyeceklerini yedikleri, şarkılarını söyledikleri, Urfa'da yaşamış olduğuna inandıkları peygamberlerin ve evliyaların, kutsal kişilerin, şairlerin, ediplerin hemşehrisi oldukları için mağrur ve mutludurlar. Hele son zamanlarda Güneydoğu Anadolu Projesi ile televizyonlarda sık sık gösterilen ünlü sıra geceleri ile bu gecelerin belli başlı ayinini meydana getiren "müzik âlemleri" ve "çiğköfte"leriyle, biraz İbrahim Tatlıses'leri, ama özellikle Kazancı Bedih'leri ile Şener Şen'in sevimli Zügürt Ağa, Eşkuya tiplerleriyle yarattığı büyümlü kahramanlarıyla gündeme gelmekten ve kendilerinin oldum olası zaten bildikleri "biriciklik"lerinin bütün Türkiye tarafından farkına varılmasından büyük bir memnuniyet duymaktadırlar.

Konuya biraz daha derinden bakarsak, acaba Urfa gibi bir kentin sakinlerine verdiği bu, "farklılık", "biriciklik" ve "gurur duygusu"nun açıklaması ne olabilir? Bununla ilgili şüphesiz birçok neden sayılabilir. Ancak çok kaba

bir açıklama vermek gerekirse herhalde söylenmesi gereken şey, onun içinde doğan ve yaşayan insanlarına hayat hakkında işlenmiş başarılı bir model sunması ve bu modelin de o insanlar için yeterli ölçüde tatmin edici olmasıdır.

Urfa en azından son zamanlara kadar ekonomik bakımdan tarıma ve küçük el sanatlarına dayalı yoksul bir kent olmuştur. Tarımın ve el sanatlarının insanlara diğer ekonomik uğraşlara, yani sanayi ve ticarete göre çok daha az bir gelir seviyesi sağladığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Ancak bunun başka bakımlardan bazı olumlu sonuçlar doğurduğu da bir gerçektir. Böyle bir hayat tarzı zorunlu olarak insanları kanaatkâr olmaya, azla yetinmeye ittiği gibi, böyle bir toplumu aşırı gelir eşitsizliklerinin yaratması mukadder olan gerilimlerden, iç çatışmalardan uzak tutar, ona bir iç barış ve dayanışma duygusu kazandırır.

Sanayi ve ticaret toplumlarının dünyayı algılama ve kurmalarında kendisinden hareket ettikleri temel kavramın değişme olmasına karşılık, tarım ve el sanatlarına dayalı bir ekonomide ve bunun yarattığı bir toplum türünde anahtar kavram istikrar, değişmemedir. Bunun da nedeni; sanayi ve ticaretin temelinde insan iradesi ve çalışmasının, becerisinin bulunması, bunların ise değişmeyi, hatta bazen çok hızlı bir değişmeyi mümkün kılmasına karşılık tarımda verimin ise hiç olmazsa son yüzyıllara kadar esas itibarıyla iklim ve doğa şartlarına bağlı olması, bu şartların ise zaman zaman bazı ufak değişiklikler göstermesine karşılık mevsimlerin her zaman birbirine aynı düzen içinde izlemesine benzer bir tarzda orta ve uzun vadede herhangi bir önemli birikime, dolayısıyla değişime

imkân vermemesidir. Öte yandan insanlar, hiç şüphesiz bir yandan hayatlarında bazı değişmelerin olmasını isterken öte yandan değişimin getireceği istikrarsızlık ve belirsizlikten de korkarlar. Çünkü bu değişiklikler onları o zamana kadar kendisine göre hayatlarını düzenledikleri kurallar ve değerlerin, besledikleri inançların, birbirleriyle kurdukları ilişkilerin doğruluk ve işe yararlılığından şüphe etme, onlar yerine henüz tanımadıkları, bilmedikleri yeni bir şeyler koyma zorunluluğu karşısında bırakır. Bunun ne kadar zahmetli, hatta buhranlı bir süreç olduğunu Orta Çağ'dan sonra modern sanayi, bilim ve teknoloji toplumuna geçen Avrupa'nın yakın tarihindeki çalkantılar, savaşlar, ihtilaller gösterdiği gibi modern hayat tarzının yavaş yavaş içine nüfuz etmeye başladığı geleneksel Doğu-İslam toplumlarının günümüzde yaşadığı kültür değişmeleri, çatışmalarıyla ilgili problemler de aynı olguya işaret etmektedir.

İnsan; sadece hayatını devam ettirmek, bunun için gerekli olan beslenme, barınma vs gibi temel ihtiyaç maddelerini karşılamak zorunda olan doğal bir varlık değildir. O, aynı zamanda ruhi-manevi bir varlıktır. İnsanın ruhi-manevi hayatının ise çeşitli cepheleri vardır. İnsan bir yandan kendisini çevreleyen dünyayı bilmek ister. Bu bilgi ihtiyacını en genel olarak bilim denen faaliyet karşılar. Öte yandan varlığını, evren ve toplum içindeki yerini anlamlandırmak ister. Bu anlamlandırma ihtiyacına ise hiç olmazsa son yüzyıllara kadar en büyük ölçüde din denilen kurumun cevap verdiği bilinmektedir. Din aynı zamanda insanlar arasındaki ilişkilerin temeli olan ahlaki değerlerle ilgili olarak da güvenilir bir temel sağlar. Ancak insan denilen varlığın karmaşıklığı bununla da bitmez. O aynı zamanda

1900'lü yıllarda Balıklıgöl ve Yakubiye Tepeleri

güzellik duygusuna da sahiptir. Bunun sonucu olarak güzel şeyler üretmek veya üretilmiş olan güzel şeylerin haz verici algısından pay almak ister. Onun bu ihtiyacına da güzel sanatların cevap verdiğini biliyoruz.

İnsanın doğal varlığı dışında kalan bütün bu alanlar, bu alanlarla ilgili faaliyetleri, başarıları, yani insanın toplumsal hayatı, dini, ahlaki, sanatı tek kelime ile "kültür" kavramı içinde ifade edilebilir. Kültür ise bizi tarihe gönderir. Çünkü kültür denen şey insanlığın sözünü ettiğimiz alanlardaki faaliyetlerinin toplamı, birikimi olarak tarih içinde ortaya çıkar ve kuşaktan kuşağa aktararak daha sonra gelen insanların anlam, duygu ve düşünce dünyalarını meydana getirir. Bir kültürün, insanların yukarıda belli başlılarını saydığımız temel ilgi ve ihtiyaçlarına ne kadar doyurucu bir cevap veriyorsa o kadar canlı ve başarılı olduğunu; buna paralel olarak insanların böyle bir sarıp sarmalayıcı manevi atmosfer içinde sözünü ettiğimiz ilgi ve ihtiyaçlarının ne kadar uygun ve tatmin edici bir tarzda karşılandığını görüyor ve düşünüyorlarsa o kadar kendilerinden, hayatlarından memnun ve mutlu olacaklarını söyleyebiliriz.

Şimdi eğer bu tahlilimiz doğruysa Urfa'nın büyüsunü ve biricikliğini teşkil eden şeyin Urfalıların doğumlarından ölümlerine kadarki hayatlarının bütün cephelerini içine alan ve onlara doğumları, hastalıkları, ölümleri, meslekleri, evlenmeleri, düğünleri, törenleri, eğlenceleri, ibadetleri, korkuları, inançları, boş inançları vb. ile ilgili olarak bilgi verici, açıklayıcı, anlamlandırıcı, tutarlı ve kuşatıcı bir model sunan Urfa kültürü olduğunu söyleyebiliriz. Daha genel olarak söylemek gerekirse Urfa'nın büyüsunü, modernlik öncesi geleneksel toplumun, geleneksel hayatın, geleneksel kültürün en başarılı bir biçimini temsil etmesinden ileri gelmektedir.

Urfa, en azından kırk elli yıl öncesine kadar her bakımdan bir istikrar, değişmezlik ve buna bağlı olarak da bir barış ve sükûnet şehri olmuştur. Son elli yıl öncesine kadar şehrin coğrafyası hemen hemen hiç değişmemiştir. 1950'lerde Yeni Mahalle inşa edilmeye başlayıncaya kadar şehir aşağı yukarı milat sonrası ilk bin yılının sınırlarını korumuştur. Urfa'nın nüfusunun da buna paralel olarak bazı ufak tefek değişmelerle bu süre zarfında aynı kaldığını tahmin edebiliriz.

Binlerce yıl boyunca şehrin fiziki görüntüsünde de önemli bir değişimin yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Kale ve üzerindeki zarif iki sütun hep buldukları yerde olmuşlardır ve binlerce yıldan beri kuzey eteklerinde bulunan Halil ür Rahman ve Aynı Zeliha göllerine bakmaktadırlar. Kara Koyun Deresi en azından 6. Yüzyıldan, yani İmparator Jüstinyen döneminden bu yana bugün içinde aktığı yatakta akmakta, kuzeybatıdan şehre girerek şehirle kırsal bölge arasında bir sınır oluşturup güneydoğudan şehri terk etmektedir. Hiç şüphesiz zaman içinde ve birbirlerini takip eden farklı ırktan ve dinden insanların ihtiyaç ve zevklerine

Beykapısı ve Karakoyun Deresi

uygun olarak şehirde özellikle kamusal binalar ve mekânlarla ilgili olarak bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Ama şehir yerleşmesinin bu genel planında önemli bir değişikliğin meydana gelmediği görülmektedir. Seleukoslar zamanında tasarlanmış olan diğer doğu şehirlerinde olduğu gibi ana caddelerinin doğu-batı, kuzey-güney istikametinde birbirlerini kesmesi durumu Urfa'da yakın zamanlara kadar varlığını büyük ölçüde koruduğu gibi İ. Zengi'nin Urfa'yı fethinden sonra yapılan birçok dini yapı da fetih öncesi Hıristiyan dini yapılarının eski mekânları üzerinde yükselmektedir.

Şehrin ekonomik hayatında binlerce yıldan bu yana hep aynı özelliklerin egemen olduğundan söz ettik. Hiç şüphesiz zaman içinde ana ticaret yollarının değişmesi veya Urfa'nın askeri, idari öneminin artıp eksilmesi gibi nedenlerden ötürü Urfalıların refah ve zenginliklerinde bazı değişiklikler olmuştur. Ama bu, Urfa'nın temelde tarıma dayanan ekonomik yapısında önemli bir değişiklik meydana getirmemiştir. Urfa'da ticaret hiç şüphesiz zenginliğin en hızlı bir şekilde kazanılmasını mümkün kılan meslek olmuş olmakla birlikte geçmişte de şehrin geçimi hep tarıma bağlı kalmış ve Urfa'nın önde gelen yurttaşları bugün gibi eskiden de hep toprak sahipleri olmuştur.

Geçmişte Urfa'da yaşayan insanlar hiç şüphesiz sık sık doğal afetlerle (depremler, su baskınları, kuraklıklar, kuraklık sonucu kıtlıklar, çekirge istilaları) karşılaşmışlar, salgın hastalıklara (veba, trahom, şark çıbanı) yakalanmışlar, çok sayıda yetişkin ve çocuk ölümleri görmüşlerdir. Ancak öyle anlaşılmaktadır ki bu

Urfa Sıra Gecesinde Müzik

Halil-ür Rahman Gölü

olumsuzlukları ve felaketleri, temelini dinsel inançlarının, geleneksel görüşlerinin teşkil ettiği bir anlama ve açıklama modeli içinde değerlendirerek kendileri için anlaşılabilir ve tahammül edilebilir kılmışlardır. Böyle bir modelin ana varsayımlarının neler olabileceğini tahmin etmemiz zor değildir. Ne olursa olsun bütün bu olumsuzlukların, bedbahtlıkların, acı verici olayların sonuçta Urfalıların ruhunda büyük isyanlara, anlam dünyalarında büyük şüphe ve krizlere yol açmamış olduğu kesindir. En azından doğurduğu on iki çocuktan sekizinin ölümünü görmüş bir annenin çocuğu olarak bunun böyle olduğunu şahsen görmüş ve bu olay üzerinde düşünmüş bir insanım. Urfalıların bu felaketleri anlamlandırmanın, yaşadıkları acıları paylaşmanın dinsel veya geleneksel birçok yolunu bulmuş, birçok kurumunu yaratmış olduklarından şüphe edilemez.

Öte yandan Urfalıları bir yandan dini ibadetler, ayinler, sohbetler, pratikler vb. aracılığıyla iç dünyalarını derinleştirmeye ve zenginleştirmeye çalışırken öte yandan bahar aylarındaki kır gezmeleri, kış aylarındaki sıra geceleri, bu özel eğlence veya dinlenmelerin rituelini oluşturan müzik âlemleri, yiyecek sofraları gibi dünyevi kaçışlarla zor ve acılı hayatlarına neşe kıvılcımları saçmayı ihmal etmemişlerdir. Bu tür faaliyetler onlar arasındaki sosyal, insani dayanışmayı arttırdığı gibi öte yandan onların eğlence, spor, güzel sanatlara olan eğilim ve ihtiyaçlarını da yeterli ölçüde doyurmuş olmalıdır.

Efsanelerin insanların hayatında ne tür bir ihtiyacı karşıladığı konusunda ileri sürülmüş çeşitli kuramlar vardır. Bu kuramları tartışacak değiliz. Urfalıları söz konusu olduğunda en azından onların içinde yaşadıkları şehrin bazı özel, dikkate değer mekânlarını efsaneler aracılığıyla kutsallaştırdıkları ve büyülü bir hale getirdiklerini söyleyebiliriz. Dünyayı kutsallaştırmak veya büyülü hale getirmek ona bir anlam kazandırmak, onu açıklamaktır. Urfa kalesindeki sütunların Nemrut tarafından İbrahim Peygamber'in ateşe atılması için diktilirilmiş olduğunu söylediğinde, Urfalı hem bu sütunları açıklamış olmakta, hem de ona şehrin, yani kendi hayatının kutsallık ve büyüünün bir parçasını oluşturacak bir anlam ve işlev kazandırmaktadır. Aynı

durum Kale eteklerindeki iki balıklı gölün meydana gelişi, bu göller içinde dolaşan balıkların ortaya çıkışı vb. ile ilgili olarak verdiği efsanevi açıklamalar için de söz konusudur. Efsanenin başka işlevlerinin de olduğu bilinmektedir. O, hayal gücünün ürünü olduğu ölçüde aynı zamanda insanın tahayyül dünyasını meydana getirir. Öte yandan efsaneler, topluma yeni katılacak üyeleri eğitme gibi bir işleve de sahiptirler. Efsaneler yeni üyelere bir önceki kuşağın dünyayı anlama, algılama ve anlamlandırma modelini aktarırlar. Nihayet efsaneler, anlatılmak içindir. Efsane anlatıcılığının kendisi ise bir edebi etkinlik, bir sanattır. Böylece o aynı zamanda önemli bir estetik yaratıcılık veya estetik bir yaratımın algılanması, estetik bir deneyim katılma boyutunu da içinde taşır. Bu arada korku verici efsaneler diğer işlevleri yanında hiç şüphesiz tragedya sanatı gibi artırıcı (kathartik) bir işlev de görürler.

Bu satırların yazarı işte böyle kapalı, tutarlı, istikrarlı adeta zaman dışı, tarih dışı bir özellik taşıyan büyülü bir dünyaya gözünü açmıştır ve doğal olarak bu dünyaya ait birçok anıyı belleğinde taşımaktadır. Yazısının bu noktasında onların bir kaçını zikretmek yönünde kişisel bir zaafa kendisini kaptırmasına okuyucu lütfen hoşgörü gösterebilir.

Önce bir sergiden tablolar: Halil ür Rahman ve Aynı Zeliha gölleri, bu göllerin kenarında kendilerine yem atan insanları sürüler halinde takip eden iştahlı balıklar, Aynı Zeliha gölünün kenarındaki geniş yapraklı çınar ağaçları, kalede birinin üzerinde esrarlı yazılar bulunan sevimli iki sütun, Halil ür Rahman gölünün yanındaki zarif mimarisi ile Zulumiye Camii, genel olarak ilginç bir

Orfeus Mozaikçi

görüntü göstermezken zaman zaman, yani gözü "patladığı"nda veya "geldiği"nde yatağı üzerinde bulunan büyük ağaç gövdelerini, kocaman kaya parçalarını bir oyuncak gibi önünde sürükleyen boz bulanık suları ile Kara Koyun Deresi, uzun ve soğuk kış günlerinden sonra doğanın uyandıdığı ilkbahar mevsiminde kuytu mağaralarında ve yeşil eteklerinde guruplar halinde yatıya çıkılan sevimli dağlar, kırlar; okuldan kaçan çocukların korkarak içinde yüzdükleri Dev Teşti, şehrin doğu bölgesindeki düzlükte uzanan meyve ve sebze bahçeleri.

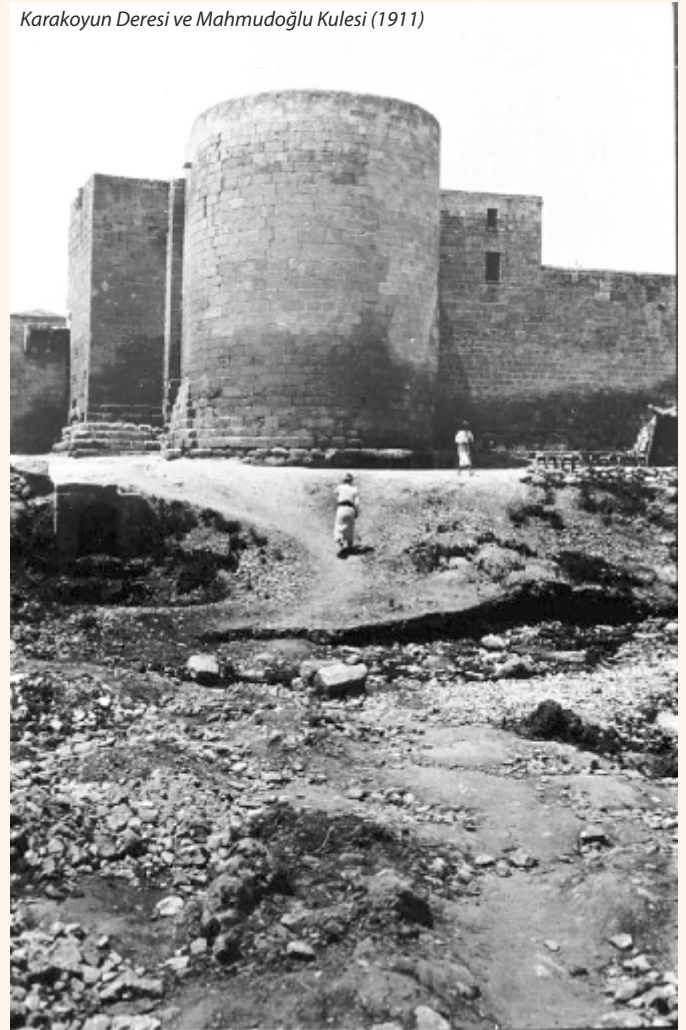
Sonra sesler: yazarın şimdi adını hatırlamadığı, saray önündeki yazlık Türkmen Sineması'nın altındaki bir kahvede ilk defa duyduğunda derinden etkilendiği ve her dinleğinde bu etkiyi yeniden yaşadığı Mukim Tahir'in içli sesi ile söylediği o inanılmaz güzellikteki "Kapıyı çalan kimdir?" türküsü; koyun pazarında manavlık yapan babasının elinden tutarak kendisini götürdüğü sıra gecelerinde hemen her zaman yapılan ve konusu değişmez şekilde Peygamber'in, sahabenin, ilk dört halifenin adaletlerine, dürüstlüklerine ilişkin kısılar, bazen de evliyaların kerametlerine ilişkin hikâyeler olan dini sohbetler. Koyun pazarında babasının üst dükkân komşusu ve eğer yanlış hatırlamıyorsa bir gözü kör veya şaşı, ama her halükarda –Allah affetsin, galiba çok çirkin- Kadir Ağa'nın boğuk sesiyle söylediği hiçbir estetiğe sığmayan, ama dostlarının gene de büyük bir ilgili ile dinlediği veya onu kırmamak için dinler görüldüğü hoyrat ve gazeller; çocukluğunda yaz mevsimine tesadüf eden Ramazan ayının uzun ve kavurucu sıcak günlerinin akşamları Arap Meydanı'ndaki evlerinin damına çıkıp Ulu Camii'nin minaresinden iftar topunun atılmasını beklerken fişeği atan görevlinin minareye çıktığının görüldüğü anda şehirdeki bütün evlerin damlarını saran o neşeli dev uğultu.

Ya tatlar? Arkadaşlarıyla birlikte stadyumun etrafındaki boş alanlarda saatlerce top oynadıktan sonra yorgunluktan benizleri atmış, susuzluktan dilleri damakları kurumuş bir şekilde koşup kana kana içtikleri Bamyı Suyu'nun unutulmaz tatlılığı, ramazan akşamlarındaki iftar yemeklerinin lezzeti, uykulu

gözlerle sahura kalkıp ne olup bittiğini tam olarak anlamadan tekrar uykuya daldığında sahur yemeğinden yazarın ağızında kalmaya devam eden tatlı lezzet.

Görüntüler: Bu satırların yazarı bugünün Urfa'sında artık devam etmediğini tahmin ettiği, ayrıca bunu ümit de ettiği, bununla birlikte yaşamış olmaktan ötürü "kahramanca" bir haz duyduğu ve bundan dolayı kendisini ayrıcalıklı saydığı inanılmaz, benzerlerine ancak Eski Ahit'te yer alan hikâyelerde rastlanan bazı görüntülere de sahiptir. Bunlardan biri Beykapısı bölgesinde suları çekilmiş Karakoyun Deresi'nin yatağı içerisinde aşağı ve yukarı mahalleler arasında yapılan ve zaman zaman hayli vukuatlı, hatta kanlı geçen "sapan harpleri"nin görüntüsüdür. Küçük büyük mahalle sakinlerinin evlerinin bir köşesinde en değerli eşya olarak itina ile sakladığı, çeşitli uzunluk ve büyüklükte, farklı renklerdeki ipliklerin birbirine sarılmalarından meydana gelmiş, içine konan taş mermiler atıldığında fiyakalı bir şekilde "şıraak" diye şaklamaları için bir ucuna ipek ilave edilmiş, okuyucunun benzerlerine Filistinli çocukların intifada İsrail güçlerine karşı kullanmalarından hatırlayacağı bu sapanları başarılı bir şekilde kullanan Mehmet Ali ve Yusuf Bey gibi sapan kahramanlarının görüntüleri yazarın hafızasında yaşamaya devam etmektedir. Bu masal kahramanlarının savaşın başlangıcında ortaya çıkmamaları, ağırdan

Karakoyun Deresi ve Mahmudoğlu Kulesi (1911)

almaları, kendi mahalleleri için 'savaş' kötüyeye gittiğinde mahallelerini kurtarmaları için kâğıt oynadıkları kahvelerde yanlarına gönderilen ricacılara karşı gösterdikleri ağırbaşlı hoşgörülerini, yerlerinden ağır ağır doğrularak hayranlarının sevinç çılgınlıkları arasında 'savaş' alanına gelişleri, kendileri için özel olarak imal edilmiş uzun kollu, geniş yuvalı sapanlarını yine ağır başlı hareketlerle açmaları, bir ucunu orta parmaklarına geçirmeleri, Karakoyun Deresi'nin sularının yuvarlaklaştırıp beyazlaştırdığı iri patates büyüklüğündeki taşları yerden alıp sapanlarının yuvalarına yerleştirmeleri, vakur hareketlerle nişan alıp düşman saflarının en kritik bölgelerine birbiri ardına ustaca bombardıman etmeleri, bir süre için direnmeye çalışan düşman safları arasında bir noktada başlayan ilk çözümler, yavaş yavaş geriye doğru kaçmalar, düşman kumandanları tarafından girişilen her türlü yüreklendirme çabasına rağmen bu kaçışların bir süre sonra kitle halinde bozguna dönüşmesi, bütün bunlar nasıl unutulabilir? Ahmet Haşim "Melali anlamayan nesle aşına değiliz" demişti. Acaba biz de "Karakoyun Deresi içerisinde yapılan sapan harpleri ve bu harplerin kahramanlarını tanımayan nesle aşına değiliz" mi desek?

Bu satırların yazarı bir başka görüntüyü de hiç unutmamaktadır: Her zamanki arkadaşları ile şehrin doğu tarafında o zamanın at yarışlarının yapıldığı koşu yolunda top oynarlarken bir öğleden sonra birden bire kara bir bulut gibi göğü kaplayan ve daha ne olup bittiğini anlamalarından önce etraflarını saran milyonlarca çöl çekirgesinin meydana getirdiği görüntüyü, bu çekirgelerin etraflarından hızla geçişinin, zaman zaman küçük bir mermi gibi vücutlarına, yüzlerine ağız ve burunlarına çarpmasının, hayatlarında hiç yaşamadıkları bir korku -ama biraz da galiba o zamana kadar hiç yaşamadıkları heyecan verici bir deneye tanık olmalarının verdiği neşe- içinde şehre doğru çılgınlık çılgınlığa koşmalarının görüntüsünü.

Peki, efsanelere ne dersiniz? Uzun kış gecelerinde elektriğin henüz olmadığı veya bağlanmadığı, yetersiz lamba ışığının duvarlarda korkunç hayaletler, devler yarattığı; mangalla ısınan oturma odalarında anlatılan o korkunç hikâyelere? Evlerin en esrarlı, en karanlık bölgesi olan tandırılıklardaki karanlık kuyulardan ince ve ayartıcı bir sesle çocukları kendilerine çağırın ve çabuk kandırılabilir dikkatsiz çocuklar kuyunun başına gelip onun üzerine eğildiklerinde onları göz açıp kapayacak kadar kısa bir süre içerisinde kuyunun derin karanlığına çeken, çirkin ve şişman Şubat Karı'ları ile ilgili hikâyeye? Etrafta şimşeklerin çaktığı, fırtınanın uluduğu, yağmurun bardaktan boşalircasına yağdığı cehennemi bir gece vakti arkadaşları ile giriştiği lanetli bir iddialaşma sonucu Urfa'nın birkaç kilometre batısındaki dağlık bölgede bulunan derin bir mağaraya (Kanlı Mağara) kazık çakmak için giden, onun en derin noktasına yanında getirdiği kazığı çakan, ancak

karanlıkta etrafını göremediğinden veya hiç şüphesiz o kritik anda duyduğu büyük heyecan sonucu farkında olmaksızın söz konusu kazığı kendi zibınının eteğine de çakan, böylece o zamana kadar cesaretini koruma başarısını göstermişken birden sarsılıp paniğe kapılan ve bu panik sonucu dışarı çıkamayarak mağara içinde çırpına çırpına ölen Urfalı talihsiz gencin hikâyesine?

Nihayet bütün bu değişik, tuhaf, korku verici, ürpertici, hoş, çelişik anıları, son ve huzur verici bir tablo ile bitirelim: Bu, bu satırların yazarının yaz gecelerinde vücudunu saran yorganın tatlı serinliği altında seyrettiği sayısız parlak yıldızlarla dolu sonsuz gökyüzünün, bu gökyüzünde kendisine göz kırpan ve daha sonra bilimsel adının Küçük Ayı Takımı yıldızı olduğunu öğreneceği sevimli Yedi Kardeş'in, yıldız kaymalarının ve ellili yılların sonuna doğru bunlar arasında yerini alan ve gelecekte meydana çıkacak dünyanın işaretlerini veren ilk suni peykin yanıp sönen ışıltısının meydana getirdiği tablo olabilir.

Segal'ın Edessa (Urfa), kutsanmış şehir adlı bu ünlü ve değerli eserini okuduğumda karşılaştığım en tatlı sürpriz, 1950'lerin Urfa'sının bildiğim birçok özelliğinin geçmişte de var olduğunu görmem oldu. Bundan çıkardığım sonuç bu güzel ve sevimli şehrin büyüsunü oluşturduğunu düşündüğüm ve bazılarını yukarıda saymaya çalıştığım özelliklerinin çok erken bir tarihten itibaren ortaya çıktığı ve onun bu büyüsunü gelip geçen ve içinde yaşayan farklı dillere, dinlere, ırklara mensup kuşaklara geçirdiği, onların fiziki, manevi, kültürel hayatları üzerine deyim yerindeyse damgasını vurduğu oldu.

Sadece birkaç örnek vermem gerekirse, Edessa kitabını okuyacak dikkatli bir okuyucunun kolayca fark edebileceği gibi, Urfa sadece şimdiki Müslüman Urfalıların gözünde bir "Enbiya ve Evliya Şehri" değildir; o ilk kurulduğu tarihten itibaren putperest halkların ve miladın ilk 1000 yılı içinde yaşayan çeşitli mezheplere mensup Hıristiyanların gözünde de dinsel bakımdan benzeri öneme sahip kutsal bir şehir olmuştur. Urfa ve civarı, özellikle Tektek Dağları üzerinde yer alan Sumatar (ve şüphesiz Harran) Helenistik dönemde en büyük kült merkezi olmuş oldukları gibi İsa sonrası Urfa'sı da, Batı

Soğmatar'da Kutsal Tepe ve Rölyefler

Edessa Kralı 5. Abgar Mozaïği

Hıristiyan Kilisesi ve halkları tarafından "bütün dünya putperestlerin hâkimiyeti altındayken Hıristiyanlığı kabul eden ve tanrıya hizmet eden ilk şehir olarak" selamlanmıştır. Gelenek Urfa'yı, daha doğrusu o zamanlar tanındığı isimle Edessa'yı, İsa'nın kendisi ve Hıristiyanlığın ilk misyoner faaliyetleri ile birleştirmiş, "Edessa'nın manastırları ve akademileri, bilginlerinin dindarlığı ve tanrıbilimsel kavrayışlarının inceliği ile övülmüş", Britanya'dan İran'ın uzak bölgelerine kadar Hıristiyanlığın yayılmış olduğu her bölgede

Hıristiyanlığı kabul eden ilk putperest hükümdar olarak kabul edilen Edessa kralı V. Abgar ile İsa'nın mektuplaşmalarından, İsa'nın bu krala göndermiş olduğu ve üzerinde yüzünün tasvirinin görüldüğüne inanılan mendilden, İsa'nın portresinden söz edilmiş, kutsal mekânlarını, kiliselerini, manastırlarını ziyaret etmek, Urfa'da yaşamış ve dinsel inançları uğruna şehit olmuş olan ilk Hıristiyanların mezarlarını, ilk büyük Hıristiyan azizlerinin kemiklerini görmek üzere tüm Hıristiyan dünyasından Urfa'ya kabileler halinde hacılar gelmiştir. Bu cümleden olmak üzere bugün olduğu gibi o zamanlar da Halil ür Rahman ve Aynı Zeliha gölleri ile içinde yaşayan ve kutsal kabul edilen balıklar başta Urfalılar olmak üzere herkes tarafından kutsal yerler olarak kabul edilmiş ve yine bugün olduğu gibi o zamanlar da şehri ziyarete gelen dindar kişilere, bunlar arasında bu kitapta hikâyesi oldukça ayrıntılı olarak anlatılan M.S. V. yüzyılda Urfa'ya bir yolculuk yapmış olan Akitanya'lı rahibe Egeria'ya, büyük bir gururla gösterilmiştir. Edessa kitabı metninin ve sonundaki şehir planının incelenmesinden görüleceği gibi bugünün Urfa'sının birçok camii ya o dönemin kutsal yerlerinin, kilise ve manastırlarının dönüştürülmüş şeklidir veya onların mekânı üzerinde inşa edilmiştir.

İçinde yaşadığımız dönemde olduğu gibi eskiden de Urfalıların şöhretini teşkil eden diğer bir önemli unsur, müziğe olan özel kabiliyetleri ve tutkuları olmuştur. Yine bugün olduğu gibi eski dönemde de Urfa'dan önemli şairler çıkmış ve bu şairlerin şarkıları yine bugün olduğu gibi o zamanlar da başta soylular olmak üzere Urfa sakinleri tarafından büyük bir tutkuyla söylenmiştir. Edessa'da ikinci yüzyılın ikinci yarısında yaşamış ilk ünlü bilim adamı, yazar ve şair olan Bardaysan'ın din-dışı şarkıları kilise ileri gelenlerinin bütün karşı çabalarına rağmen yüzyıllar sonrasında bile popülerliklerinden hiçbir şey kaybetmemiş ve genç Edessalıların gönüllerini çelmeye devam etmiştir.

Urfalılar bugün de onların sevimli bir özelliklerini oluşturan hikâye, efsane anlatmaktaki ustalıklarını, nüktedanlıklarını yine çok erken bir tarihte kazanmışlardır. Sözünü ettiğimiz dönemin bir başka çok ünlü bilgin ve edibi olan Aziz Efraim ilk defa Edessa'ya geldiğinde Kara Koyun Deresi kenarında çamaşır yıkayan Edessalı bir kadından Edessalıların nüktedanlıklarıyla ilgili ilk dersini almıştır: Sözünü ettiğimiz kadın, Efraim kendilerine yaklaştığında başını yere eğmeden ona uzun uzun bakar. Efraim, onun bu küstahlığını eleştirmeye kalkınca ondan şu zarif cevabı alır: "Yere bakacak olan sizsiniz; çünkü topraktan gelen sizsiniz. Benim size bakmam gerekir, çünkü ben sizden geldim". Efraim kadının bu akıllı ve zamanımız feministlerinin çok takdirle karşılayacakları cevabını duyunca kendi kendisine şöyle diyecektir: "Eğer bu şehrin kadınları bu kadar akıllıysa erkekleri, onların oğulları ne kadar akıllıdır kim bilir!". Efraim'in kendisinin bu başarılı manevrası ve bu olayı zamanın hâkim erkek

Uzerinde Hz. İsa'nın yüzünün tasvirinin görüldüğüne inanılan mendilin tablosu

Hz. Eyyup Kuyusu

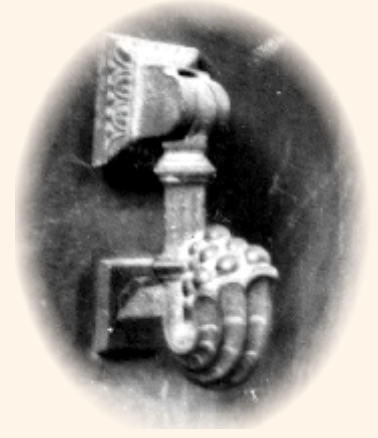
ideolojisi lehine çevirmesindeki ustalığa da ayrıca dikkat edilmelidir. Bu aynı zamanda onun artık Edessa'nın veya Urfa'nın zarif ve nükteli üslubuna hemen uyum göstermedeki kabiliyetine de işaret etmektedir.

Bu satırların yazarının çocukluk hatıraları içinde canlı bir biçimde varlığını devam ettiren bir diğer tablo 1950'lerin ilk yarısında yaşamış olduğu bir Yağmur Duası'na çıkış olayıdır. Tehlikeli bir şekilde kurak geçmiş olması gereken bu yılın, bir ilkbahar gününde başta o zamanın en saygı gösterilen ulu bir dindar hocası olan Buluntu Hoca olmak üzere Urfa halkının büyük bir bölümü Harran Kapısı'ndan çıkarak Eyyub Peygamber'in kuyusunun bulunduğu mahalde yağmur duasına çıkmıştı. Yazar, Buluntu Hoca'nın elinde tuttuğu küçük bir çocuğu elleriyle göğze doğru kaldırarak "Allahım, biz günahkâr insanlara değil, bu günahsız çocuğa merhamet ederek, bu çocuğun yüzü hürmetine bize rahmetini gönder!" şeklinde insanın içini ürperten bir yakarışından sonra gökten sağanak şeklinde yağmurun indiğini ve bu mucizevî olayın herkes gibi kendisinde de yarattığı duygu yoğunluğu, heyecan, hatta vecd içinde yerlere yuvarlanarak, düşüp kalkarak şehre doğru koştuğunu aynen bugün gibi hatırlamaktadır. Binlerce yıl önce benzeri çaresizlik durumuyla karşılaşan eski Edessalılardan da bugün gibi o zamanlar da Urfa'nın kutsal mekânlarından biri olarak görülen Eyyub Peygamber'in Kuyusu'nun bulunduğu mahalde yağmur duasına çıkışlarının hikâyesini Edessa

kitabında okurken hiç şüphesiz her okuyucu duygulanacaktır.

Yakın zamanların Urfa'sı gibi eski dönemin Edessa'sı da Urfa'nın ezeli bir kaderi gibi görünen kuraklıklar yanında kıtlıklar, başta şark çıbanı olmak üzere salgın hastalıklar, çekirge sürülerinin zaman zaman tüm ürününü yok etmesi sonucu açlıklar, Kara Koyun Deresi'nin taşması sonucu kitle halinde ölümler yaşamıştır. Edessa kitabının bazı sayfalarda bütün bu doğal afetlerin ve onların sonucunda geçmişteki Urfalıların karşılaştıkları kıtlıkların, hastalıkların, açlıkların, ölümlerin iç burkucu acı hikâyelerini bulacaktır. Öte yandan başka bazı sayfalarda sözü edilen dönem boyunca Urfa'daki günlük hayattan alınan bazı tablolar, tasvirlerle karşılaşılabilecektir. Bu tablolar ve tasvirlerden eski dönem Urfalıların hayat şartlarını, kadınların durumunu, Urfalıların kılık ve kıyafetlerini, inşa ettikleri ve Urfa'yı ziyaret edenlere gururla gösterdikleri kamusal binalarını, oynadıkları oyunları, yaptıkları sporları, yazdıkları bilim ve edebiyat eserlerini, bugün kendilerinin de sahip olduğu boş inançlarına bir hayli benzeyen boş inançlarını, uyguladıkları büyü pratiklerini ilgi ve sempatiyle okuyacaktır. Özellikle son bölümde Urfa'nın Haçlılar tarafından işgal edilişi, Nurettin Zengi tarafından fethedilişi ve böylece İslam dünyasına kazandırılışı konusunda verilen ayrıntılı bilgileri de herhalde ilgiyle not edecektir.

Urfa'yı uzun zaman aralıkları ile ve sonuncusu geçen yıl olmak üzere zaman zaman ziyaret ettim. Onda, gerek ekonomik, gerekse şehir korumacılığı alanında bir kısma yukarıda işaret eden bazı olumlu değişimler ve gelişmeleri görmekten çok mutlu oldum. Öte yandan benim çocukluğumun Urfa'sının başta fiziki ve tarihi dokusu olmak üzere başka bazı bakımlardan artık bir daha geri gelmemecesine yok olduğunu görmekten çok hüznlendim. Çağdaş dünyanın gelişmelerinin Urfa'nın bazı değerli özelliklerini ortadan kaldırmaya yönde çalıştığını, çalışmak zorunda olduğunu biliyorum. Ama bu, tarihi boyunca farklı dinlere ve farklı kültürlere kaynaklık etmiş, farklı dinlere ve kültürlere mensup insanları bir arada çoğu zaman barış ve huzur içinde yaşatmış olan Urfa'nın sahip olduğu biriciklik özelliğini hoyrat bir biçimde ortadan kaldırmak pahasına olmamalıydı. Öte yandan aynı çağdaş dünya, içinde bulunduğumuz yüzyılda Urfa'ya yeni imkânlar sunmakta, onu yeni rollere çağırılmaktadır. Urfa; dinlerin, mezheplerin, ırkların, halkların, kültürlerin birbirine yaklaştığı günümüzde herkesin kendi geçmişinde, tarihinde ve kültüründe değerli gördüğü şeylerin birçoğunu içinde yaşatmış olan emsalsiz bir şehir olarak bu yeni dünyada yeni bir görüntüyle tekrar sahneye çıkabilir ve eskiden olduğu gibi bugün de dünyanın her tarafından gelecek çeşitli dinlere, mezheplere, ırklara, kültürlere mensup insanlara gösterecek değerli şeyleri olan bir tarih, kültür ve turizm şehri, dinler arası veya dinler üstü bir şehir hüviyetine tekrar bürünebilir.

GELENEKSEL ŞANLIURFA EVLERİNİN SOKAK KAPILARI VE KAPI TOKMAKLARI

**Yrd. Doç. Dr.
A. Cihat KÜRKCÜOĞLU**
Harran Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü Öğr. Üyesi

ŞANLIURFA MİMARİSİNDE KAPILAR

Şanlıurfa evlerinin sokak kapıları oldukça görkemli olarak planlanmıştır. Malzeme yönünden "tahta", "tutya (çinko)" kaplamalı tahta olmak üzere iki gruba; şekil yönünden ise "tek çenetli" (bir kanatlı), "çift çenetli" ve "enikli" (büyük kapı içersine yerleştirilen küçük kapılı) olmak üzere üç ana

gruba ayrılır. Kapı arkasındaki yan duvarlardan biri içersine yerleştirilen ve "zormak (zoğnak)" denilen ağaç "sürecek"lerle kapı emniyeti sağlanmıştır.

Kapıların alınlıklarında zengin taş süslemelere yer verilmiştir. Alınlıklarda genellikle üst sırada yatay durumda ve kapı genişliğinde bir mukarnas frizi, bunun altında ortada kitabe, sağında ve solunda geometrik motifli sekizgen rozetler bulunur.

Hacca giden bazı ailelerin sokak

kapılarının çevresi, "kendir sıva" denilen bir çeşit sıva üzerine çeşitli bitkisel motifler, kâbe resimleri ve ayetlerin konu alındığı hat sanatı örnekleriyle süslenmiştir. Böylece o evde bir hacının oturmakta olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Bazı ev kapılarının iki yanında yaz aylarında evin "azap" denilen erkek hizmetçilerinin oturduğu "azap daşı" bulunur. Bu taşlar, at ve merkep gibi binek hayvanlarına binilirken basamak olarak kullanıldığından "binek taşı" olarak da adlandırılır.

KAPITOKMAKLARI

Sokak kapılarının üzerlerine iri yuvarlak başlı kabara çivilerle ay yıldız motifleri yapılmış, sanat değeri taşıyan el emeği ürünü çeşitli şekillerde tokmaklar yerleştirilmiştir. Yerel dilde "Dögecek" adı verilen kapı tokmakları dövme tekniği ve döküm tekniğinde demirden yapılmıştır. Nadir olarak bronz da kullanılmıştır. Dövme tekniğindeki tokmaklar, kuş motifli, stilize ejder motifli, yaprak motifli, palmet ve üzüm motifli, ucu palmet motifli halka ve sade halka biçimlerinde yapılmıştır. Ayrıca uç kısmı aynaya doğru kıvrılmış L biçimli olanlara da rastlanılır. Döküm tekniğinde olanlar ise genellikle "Hanımeli"

şeklinde yapılmıştır.

Tokmağın altında, vurulduğunda ses çıkaran, "ayna" ya da "göbek" adı verilen, oyma ve dövme tekniğinde süslenmiş demir elemanlar bulunur.

Kapı tokmaklarının yanında ayrıca halkadan oluşan "çekecek"ler yapılmıştır. Çekekler aynı zamanda içeriye ses duyurmak için de kullanılır. Tokmaklar genellikle yabancılar, çekekler ise ev halkı ve tanıdıklar tarafından kullanılır.

URFA

HALK KÜLTÜRÜNDE

KAPILAR

İçerisinden girip en sevdiğimiz annemizle, babamızla, eşimizle, çocuklarımızla bizi buluşturan, dışarıya çıkınca sosyal yaşamla, işimizle, dostlarımızla bizi buluşturan kapılar aile dünyamızla dış dünyamız arasında adeta bir köprüdür. Kapılar hasretliğin bittiği ya da başladığı noktadır.

Kapılar, rızkın eve girdiği nokta olarak kabul edilir. Bu nedenle akşam besmele ile kapatılır, sabahın erken saatlerinde besmeleyle açılır. Rızkın Allah tarafından sabahın erken saatlerinde dağıtıldığına

inanıldığından, ev halkından dışarıya çıkan kimse olmasa bile, sokak kapısı erken saatte besmeleyle açılır, bir süre açık tutulduktan sonra tekrar kapatılır. Böylece o günün rızkının evin içerisine girdiğine inanılır.

Kapılar ev içerisindeki aile yaşamının tüm sırlarını dışarıya kapatan, bu sırların dışarıyla ilişkisini kesen mimari elemanlardır. Kapının şekli, görkemli olup olmadığı da evde yaşayanların sosyo-ekonomik durumu hakkında önemli ipuçları verir.

Ev kapılarının adeta bir han kapısını andırır ölçüde görkemli yapılmasının nedenini Urfalının İbrahim Peygamberden gelen misafir severliğinde aramak

gerekir. Kapıların büyük yapılmasında "Evimize ve gönlümüz misafirimize bir han gibi açıktır" mesajı verilmek istenmiştir. Bununla ilgili bir olay günümüzden 100 yıl önce Mevlevihane civarındaki Karaçizmeliler evinde yaşanmıştır. Karlı bir kış günü şehre giren bir kervandakiler Karaçizmeliler Evi'nin büyük kapısını görünce han kapısı zannederek çalmışlardır. Kapıyı açan ev sahibi bozuntuya vermeden misafirleri selamlık bölümüne almış, atlarını ve develerini "develik"e yerleştirmiştir. Kervancıbaşı burasını han sandığından 15 gün süre ile ev sahibine "Hancı bize şunu getir, hancı bize bunu getir" diye emirler yağdırmış, ev sahibi ise hiç bozuntuya vermeden tüm istenilenleri yerine getirmiştir. Onbeşinci gün, karlar eriyip yollar

açıldığında kervancıbaşı ev sahibine: "Hancı biz artık gidiyoruz" diyerek hesabı istemiş, ev sahibi de: "Burası benim evimdir, sizler de misafirmsiniz, yediniz, içtiniz, helal hoş olsun, Allah yolunuzu açık etsin" demiştir.

Manilerde Kapı

Ağlama naçara ağlama
Gündür geçera ağlama
Bu kapıyı örten mevlam
Bir gün açar ağlama

Manisinde Urfalı, işinin kötüye gitmesini Allah'a yüklüyor, ama düzelmesini de O'ndan diliyor.

Bu kapı demir kapı
Binası pehkem kapı
Beni yardan ayıran
Dilensin kapı kapı

manisi ile sevdiğinden ayrılmaya sebep olanlar için bedduada bulunuyor.

Nargülüyem
Açılmış nar gülüyem
Biryandan kapı konşiy
Biryandan sevgiliyem

Manisi komşusuna âşık olan gencin sesini duyuruyor. Sevgilisinin evden çıkmasını bekleyen bağı yaralı genç,

Yarıçerden
Kes bağrım yarıçerden
Gözüm kapıda kaldı
Çıkmadı yarıçerden

manisi ile duygularını dile getiriyor.

Türkülerde Kapı

Yalnızların, hastaların, sevgili bekleyenlerin kulağını verdiği umut ışığıdır kapılar.

Kapuyu çalan kimdir
Aç bahım gelen kimdir
Yaram derine düşmüş
Belki gelen tabiptir

Türküünün dizelerindeki tabip, belki de beklenen sevgilidir.

Rüyalarda Kapı

Rüyasında evinin kapısını açık görmek bol rızık, kapalı kapılar büyük bir musibete, dar bir kapıdan genişliğe çıkmak geçim sıkıntısından kurtulmaya işarettir. Bilinmeyen bir kapıdan içeri girmek ise düşmanı yenmektir.

Atasözleri ve Deyimlerde Kapı

Kapılar, "kapı çalınmadan buyur edilmez", "Kapı kırıncı odun çoğalır" atasözlerinin yanında; tamamen reddetmek anlamına gelen "Açık kapı bırakmamak"; aile büyüğü, yüksek mevki sahibi anlamına gelen "Böyük kapı"; çok bekledi anlamına gelen "Gözü kapıda kaldı"; ölçsüz davranmak, ölçsüz konuşmak anlamına gelen "Kapisız yerden mi çıktı"; iri vücutlu veya sağlam anlamına gelen "Kapı kimin (gibi)"; yüzsüz, arsız kimse anlamına gelen "Kapıdan sürsey, takadan (pencereden) girer"; mezatta ilk fiyatı vermek ya da büyük bir işe girişmek anlamına gelen "Kapı açmak"; kovmak anlamına gelen "Kapıyı göstermah" deyimleriyle günlük yaşamımıza girmiştir.

Geleneksel Şanlıurfa evlerinin 100-150 yıllık kapıları zamanla eskidiğinden yerine yenisini yapacak usta bulunamamakta, sanat eseri kapılar yerini demirciler tarafından yapılan demir kapılara bırakmaktadır. Böylece 20-30 yıl önce fotoğraflarını çektiğimiz kapı tokmaklarının nerede ise tamamı günümüzde kayıp olmuştur.

KAYNAKLAR:

Akbiyık, Abuzer – Kürkçüoğlu, Sabri., **Şanlıurfa Hoyrat ve Manileri**, Ankara 1991.
Akkoyunlu Zahide., **Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri**, Ankara 1989.
Çal, Halit., "Şanlıurfa Kapı Tokmakları", **Şanlıurfa**, Ankara 1997.
Kürkçüoğlu, A.Cihat., "Şanlıurfa Mimari Eserleri", **Şanlıurfa**, Ankara, 1997.
Oymak, Mehmet., **Şanlıurfa'dan Derlenen Atasözleri ve Deyimler**, Şanlıurfa.
Saraç, Adil., **Şanlıurfa Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Şanlıurfa 1987.

Ninnilerimiz

Kemal KAPAKLI

Harran Üniversitesi Şanlıurfa MYO
Radyo - TV Yayıncılığı Bölümü
Öğretim Görevlisi

Beşikten mezara kadar, bir eğitim ve öğrenim süreci içinde bulunan insanoğlunun kişilik temel taşlarının oluşumunda, çocukluk döneminin ne kadar değerli ve önemli olduğu kuşku götürmez bir inançtır. Bu düşüncüyü Rousseau; "İnsanın eğitimi doğuşunda başlar" sözü ile Montaigne; "Bizim en kötü huylarımız çocukluğumuzda ediniliyor. Çünkü yönetimimiz bir sütninenin eline kalmıştır" diye ortaya koyuyor.

Türk toplumunun geleneksel folklor mirası içinde de bebeklik veya çocukluk dönemine ilişkin bir ezgili ürünler hazinesi vardır. Hala da yaşaya gelmektedir.

Halk edebiyatımızın ve müziğimizin en temiz en eski örneklerini bu "beşik türküleri"nde bulabiliriz. Beşik türkülerinin ozanları bu toplumun anneleridir. Taze gelinlerin, genç annelerin bebeklerini uyuturken söyledikleri türkülere "ninni" diyoruz.

Ninniler çeşitlilik gösterir. Çocuğun kucağa alınıp, sevildiği ve elde atılıp tutulduğu zamanlarda söylenenlere "dandan" veya

"dandini", ölümleri üzerine yakılanlara "bebekağıtları", anne, baba ve yakınları ile ilişkin olanlara "şarkılı bebek türküleri", büyüüp adam olması isteklerinin belirtildiği çeşitlerine "dilekli bebek türküleri" denir. Bunlardan bazıları, bebeğin kız veya erkek oluşuna göre özellikler taşır.

Ninniler, annelerin süt emen çocuklarını uyutmak için ezgi ile söyledikleri manzum veya mensur sözlerdir. Batı Türkçesinde bu kelimeye bağlı olarak "neni çalmak: ninni söylemek" ve "uyku getirmek" deyimleri doğmuştur. Ninniye Kaşgarlı Mahmud, "balu-balı", Azeri Türkleri, "Lay lay", Kerküklüler, "Ley ley", Türkmenler "Hu-di; Allah de", Özbekler "Elle", Kazanlar ise, "Bişik cırı: Beşik türküsü" adını vermektedirler.

Umumiyetle ilk söyleyicilerini tespit edemediğimiz ninnileri, anneden sonra büyükanne, hala, teyze, abla gibi ailenin diğer bireyleri de zaruret hâsıl oldukça terennüm ederler.

Ninni, çocuk emzirilip kundaklandıktan sonra, salıncakta,

beşikte veya bacakta sallanıp uyutulmaya çalışılırken, tizden pese doğru söylenen bir ezgidir. Çocuğun ağlamasının durması veya uyuması ile nihayet bulur. Muhtelif türkü, mani, ilahi, destan ezgilerinin yardımı veya irticalen meydana getirilen ölçülü, ölçüsüz söz ve tekerlemelerle çocuğu oyalayan ninniler, hece vezni ve sade bir dille söylenirler. Umumiyetle dört mısralık bir bütün teşkil eden ninnilerin sonu bir bakıma nakarat gösteren; "ninni yavrum ninni", "uyusun da büyüsün ninni", "e...e...ey" vb. sözlerle biter.

Anne ile yavrusu arasında çözülemeyen en güzel bağ ninnilerle örülür. Ninniler genellikle tatlı bir ezgiyle söylenip, çocuğun uyku halini davet ettiği gibi, çocuğun ruhuna tesir eder. Ninninin nağmesini ve hayalinde yer eden sözlerini çocuk yıllar sonra hatırlar.

Ninni aynı zamanda, annenin kendi kendisiyle, çocuklarıyla, çevresindeki ev halkı, komşu ve akrabalarıyla bir nevi konuşmasıdır. Anne, ninnilerle

çevresine belli mesajlar verir.

Urfa'da "nenni" olarak adlandırılır. Folklor zenginliğine sahip Urfa'da ninni söyleme geleneği çok eskilere dayanmaktadır. İlk anda çocuğu uyutmaya yönelik olarak belli bir ezgiyle söylenen ninniler, sosyal mesajlar taşıyan bir nitelik kazanmıştır zamanla. Bu nedenle Urfa'da söylenen ninniler konuları: itibarıyla çeşitlilik göstermektedir.

Urfa'da söylenen ninnileri şu başlıklar altında toplayabiliriz.

- Çocuğun özelliklerini anlatarak sevgiyi belirten ninniler.

- Anne tarafını yüceltip, baba tarafını yeren ninniler.

- Çocuğun akranları arasında en üstün olması dileğiyle söylenen ninniler.

- Gurbetteki babaya özlem belirten ninniler.

- Çocuğun geleceğine yönelik ninniler.

URFA'DAN DERLENEN

NİNNİLER

1

Hu..hu..hu kuşu
Üskek minara kuşu
Kurulmuşdur yuvası
Lokkım getir babası
Eee..eee...nenni

2

Feleği buldıraydım
Halımı bildireydim
Yazan kâtip yanlış yazmış
Kalemi kırdıraydım...

3

Dandin dandin danadan
Bir ay doğmuş anadan
Bağışlasın yaradan;
Uyusunda böyisin neni
Tıpış tıpış yerisin neni...

4

Dandini dandini dastana
Danalar girmiş bostana
Al bostancı danayı
Yimesin lahanayı
Eee..eee..nenni...

5

Bahçıya kurdım salıncak
Eline verdim oynaçak
Uyusun yavrım doynaçak
Uyusunda böyisin nenni
Uyhulardan uyanın nenni...

6

Nenni dedim bayahtan
Öldim ben bı dayahtan
Aman evde keten kalmadı
Yaramı bağlamahtan
Eee..eee... nenni...

7

Felegin altın teşti
Genç ömrüm bele geçti
Felek gel ispat eyle
Hangi günüm hoş geçti
Nenni yavrım neni...

8

Felek aşına felek
Gendi başına felek
Akibet kuşlar konar
Mezar daşına felek
Eee... eee..eee...

9

Ah... Felek sen ne feleksen
Bağrımı ettiy elek sen
Aldi gül yüzli yarı,
Daha neyime gerek sen?
Eee... eee...eee...

10

Yan dursın
Yan dursın, o yan dursın
Bi yanım tabipler
Bi yanımda yar dursın...

11

Su çimenden
Su çihar su çimenden
Rebbim beni affetse
Kim sorar suç benden...

12

Nenni nennisi gelir
Oğlim uyur, uyhısı gelir
Uzah uzah yollardan
Beg kızı nişanlısı gelir...

13

Hu hu kuşu hu kuşu
Nerden tutti bu kuşu
Çirpi bu kuşların yuvası
Mamalar getir oğlima babası...

14

Dandini dandini danaylı
Altın gümüş halaylı
Hamaylısı boynunda
Oğlim anasının koynında...

15

Hu hu Allah ilallah
Bol uyhular ver Allah
Sen uyhular verirsey
Oğlimda böyir inşaallah

Hu hu dede hu dede
Oğlin kızın çoh dede

.....
.....

16

Nenni dediğim çağlar
Dertli sinem kan ağlar
Ben derdimi söylesem
Gök durur, bulıt ağlar...

17*

Muradı gider nenni nenni
Çalhalanır muradı gider nenni nenni
Kimisi mırız alır yavrım nenni
Kimisi bemart gider nenni nenni...

**Çocuğu olupta ölen bir kadının
söylediği bir ninni olduğu ifade
edilmektedir.*

18

Bebeğimin beşiği çamdan
Yuvarlandı düştü damdan
Genç yaşında seni anay
Ayrı kaldı ağa babaydan
Nenni yavrım neni
Uyusunda böyisin nenni...

19

Oy soydandır soydandır
Babası ağır soydandır
Anası halbır yapandır
Babası halbır satandır...

20

Nenni nenni uyusun oğlim
Uyusunda böyisin oğlim
Böyisinde yerisin oğlim
Nenni benim oğlima nenni...

21

Nenni sölerem ben yavrıma
Onı götürerem emmisine, dayısına
Kimse bahmaz benim yavrıma
Oğlimı dolaştırıram ben
sırtımda...

22

Yavrımı belime bağlaram
Bağların içinde salıncah yaparam
Ben yavrıma nenni sölerem
Başına onun adını koyaram
Nenni yavrım nenni...

23

Nenni dedim nennisi gelmedi
Kuzularım çayı geçemedi
Kınalı kuzumun uyhısı
Babasını görmeden gelmedi
Eee...eee...eee...

24

Uy uy anası
Et getirmiş babası
Bişirmemiş anası
Aş yimemiş babası
Dayah yimiş anası
Eee...eee...eee...

25

Nenni desem nahar olur nenni
Gül açılır bahar olur nenni
Ben yavrıma gül demem nenni
Gülün ömrü az olur nenni...

26

Nenni desem yaraşır nenni
Hasbahçayı dolaşır nenni
Has bahçanın kızları nenni
Benim oğluma yaraşır nenni...

27

Nenni nenni demahtan nenni
Ben kesildim yimahtan nenni
Hekim gelsin Frenk'ten nenni
Benim derdim yürekten nenni...

28

Nennisinden eğlendiğim neni
Gölgesinde dinlendiğim neni
Gel babası al bını
Yan cebiye koy bını
Yan cebiye koymasay
Dervişlere ver bını...

29

Dandini dandini danatmış
Allah neler yaratmış
Çenesi çukur yavrımın
Kaşları keman yaratmış
Gözleri kudret halkası

Ağzı şeker hokkası
Bırını Kâbe hurması
Uyhı getir yavrıma babası
Nenni yavrıma nenni...

30

Kıştım kıştım kıştandır
Karnı böyük aştandır
Yerimediği kıçtandır
Babasına benzerse
Asil yerin toprağı
Anasına benzerse
Kırmızı gül yaprağı

Kıştım kıştım kıştandır
Karnı böyük aştandır
Yerimediği kıçtandır

Emmisine benzerse
Eğri hellaç tokmağı
Dayısına benzerse
Mısır kılıç yan bağı

Kıştım kıştım kıştandır
Karnı böyük aştandır
Yerimediği kıçtandır

Bibisine benzerse
Hesir altının akrebi
Dayzasına benzerse
İncili sedef kol bağı

Kıştım kıştım kıştandır
Karnı böyük aştandır
Yerimediği kıçtandır...

31

Tıfl-ı nazım gel kucuma götürüm
hoppa seni
Ben feda eylemişem uğrına bı canı
teni
Biye muç ver, bir meğe var onı siye
alım
Bı bazarlıh cicidir, gel edelim dinle
beni

Dah daha bindirim, gezdirim her
çemeni

.....
.....
Öğğö gelmiş kapiya, yeter uhu
eyle
İşte huf, işte pepe, işte sıcah
lebeni...

EZGİLİ DERLENMİŞ NİNNİLER

32

Oynadırım yatınca
Beklerem ay batınca
Kolımı yastıh ederem
Babay eve varınca

33

Beşiği bezedeydim
İçine gül dizeydim
Ne dedim sen küsti
Ben dilimi keseydim...

34

Dağ üstine dağ olmaz
Tek ağaçtan bağ olmaz
Her kimin oğlı ölse
Yüreğinde yağ olmaz...

35

Bebeğimin beşiği bakır
Sallaram takır takır
Geleceğe bi kardaşı olursa
Adını koyaram İmam Bakır...

36

Atım tutım ben seni
Lokıma katım ben seni
Ahşama babay gelirse
Hem seni sevsin hem beni...

37

Nenni derem ben siye
Yazığı gele biye
Sallaram beşiği uyhi gele
Nenni bebeğim nenni
Nenni de yavrım nenni...

38

Oğlim gelir mektepten
Kıravatı ipekten
Ben oğlumu severem
Hem candan hem yürekten...

39

Adalardan çıktım yayan
Dayan oy dizlerim dayan
Kardaş atlı, bacı yayan
Nenni neni... nenni nenni...
Nenni bebeğim oy...

Bebeğimin beşiği çamdan
Yuvarlandı düştü damdan
Bey babası gelmiş Şam'dan
Nenni nenni... nenni nenni...
Nenni bebeğim oy...

Havada kuşlar uçuşır
Derdimi dostlar bölüşür
Halime düşman gülüşür
Nenni nenni... nenni nenni
Nenni bebeğim nenni..

NİNNİLER İLE İLGİLİ KAYNAK KİŞİLER

12-15 Nolu Ninniler: Hasan Hayırlı
16-17 Nolu Ninniler: Şükrü Algın
25-28 Nolu Ninniler: Saim Sakaoğlu
29 Nolu Ninni : Mehmet Özbek
30 Nolu Ninni : Müzeyyen Algın
31 Nolu Ninni : Rükneddin Akbaş
39 Nolu Ninni : Mehmet H. Öcal

Urfa Evlerinde “Gündelik Hayat”, “Mutfak Kültürü” ve “Badgel”ler

Doç. Dr. Abdullah EKİNCİ

Harran Üniversitesi

Fen - Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Ev; insanın fizyolojik, sosyolojik, estetik ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı yapıdır. Her toplumun sahip olduğu sosyo-kültürel değerler, geçmişin kültürel kalıntısını içerirler. Urfa gibi zengin tarih ve kültürel mirasa sahip şehirlerde ise her unsurun bir arka planının bulunması kaçınılmazdır. Urfa evleri hem tarihi, kültürel ve coğrafik özelliklerin hem de insanların yaşam tarzlarının ve geleneklerinin izlerini taşımaktadır. Modern yaşamın bütün olumsuzluklarına rağmen bu izler değişime direnmektedir. Geleneksel Urfa evlerindeki bazı ayrıntılar, söz konusu değişimden etkilenerek yok olmayla karşı karşıyadır. Urfa evleri avlusu, eyvanı, odaları, tandırılığı, kilerleri, ahırları (develik), havuzları, helaları, hamamları, damları, kapıları, pencereleri (takalar), çörtlenleri, bacaları (piğirik), kemerleri, merdivenleri, korkulukları ve dönme dolaplarıyla farklılığını ortaya koymaktadır. Urfa evlerinin gözden kaçan en önemli ayrıntısı, iklimin olumsuz etkilerini minimize etmek için, Urfa ev mimarisinde kullanılan “badgel”ler ve “tandırılık”lardır. Urfa evlerindeki “badgel”lerle iklimin vermiş olduğu olumsuzluklar giderilmek istenmiştir. Tandırılıklarla da eşsiz damak kültürü ortaya konmuştur. Biz bu çalışmamızda Urfa evlerinde tarih boyunca sürdürülen “gündelik hayat” ve bu süreçte ortaya çıkan mimari bir şaheser olan “Badgel”lerden bahsedeceğiz.

Konutlar ait oldukları kültür ve çevrenin karakteristik yapısıyla şekillenir. Bu şekillenmede bireyin ekonomik ve estetik durumu da etkilidir. Ortaçağ insanı; ev içi ve ocak zevki, bahçe merakı, kışlık ve yazlık eyvanlar

keyfiyle öne çıkmıştır. Birçok ortaçağ kenti gibi, Urfa evleri de tek ve iki katlı idi. Evlerde; demirler, tutamakla süslü, üzerinde bakırdan veya dövme demirden bir tokmak bulunan ve her yanına taştan birer sıra yerleştirilmiş bir kapı ile sokak bağlantısı sağlanırdı. Bugün olduğu gibi tarihte de kapıdan eve, kare veya dikdörtgen planlı üzeri çapraz veya sivri tonoz örtülü “kapı arası” denilen mekan ile avluya açılan taş döşemeli bir dehlizden (holden) girilirdi. Kapılar avlu kapısıdır. Kare veya dikdörtgen dehlizden içinde asma, nar ağacı ve çiçeklerin olduğu bir avluya geçilir. Urfa evlerinde avlu zemini düzgün “nahitlerle” (kesme taşlarla) döşelidir. Ortasında taştan yapılmış bir havuz yer alır. Havuzlar kare, dikdörtgen, altıgen, sekizgen, dilimli ve elips formlu olabilmektedir. Avluda kuyu, havuz ve bahçe (çiçeklik) gibi temel öğeler yer alır. Eyvan, odalar, mutfak “tandırılık” ahır “develik” ile kiler “zerzembe” ve üst kata ulaşımı sağlayan çevrili merdivenler, avluyu sınırlayan mekanlardır. Çoğunlukla havuzun yakınında, etrafı korkulukla çevrili bahçe denilen çiçeklik yer alır. Bahçede gelişi güzel ağaçlar ve bitkiler yetiştirilmezdi. Aslında Ortaçağ insanı için, her ağaç ve her bitkinin bir anlamı vardı. Mezopotamya’da özellikle palmye dikilir; İran’da kavak, çınar ve dut; doğu bahçelerinde gölgesi ince uzun, yaprakları her zaman yeşil selvi ağacı eksik olmazdı. Halbuki selvi Bizans’ta matem ağacıydı. Bu yüzden mezarlara dikilmekteydi. Doğu dünyasının matem ağacı ise daha çok çam ağacıdır. Urfa evlerinin gözde ağacı ise, “nar”dır, “asma”dır. Çünkü bu ağaçlar Urfalılar için verimliliği ve bereketi simgelemekteydi. Nar ağacı mitolojide Tanrıça Kibela’nın simgesidir.

Şahap Zade Bakır Evi

Mitolojide nar ağacı bereketin ve verimliliğin simgesidir. Bu yüzden bereketin simgesi olarak, her Urfa evinde bir nar ağacı ve asma bulunur.

Geçmişte olduğu gibi günümüze ulaşan Urfa evlerinde de aynı mimari üslup devam etmektedir. Urfa evlerinde havuz ve bahçe ile birlikte avlunun baş köşesinde bir kuyu yer alır. Genelde girişin tam karşısında, içine ilk girilen yer (salon) büyük odadır. Odalar, kemerli pencerelerle doğrudan doğruya avluya bakar. Zemin katlar birkaç basamak yerden yukarıdadır. Bir iç merdivenle bodruma inilir. Bu bodrum avluya bakar, toprak düzeyinde yarım pencerelerle aydınlatılır ve hava menfezleri veya bir yer altı hava menfezi veya bir yer altı galerisiyle havalandırılır. Bazı Urfa evlerinde her zaman içecek su bulunan bir sarnıç vardır. Kuyuların bulunduğu kimi evlerde su, her katta galerinin bir köşesine yerleştirilmiş bulunan yapıların içine kovalar, makaralar, çıkırıklar ve iplerden oluşan bir sistemle çıkarılırdı. Böylece her kata bir kova su kolayca çıkartılabilirdi.

Konaklarda ve evlerde helâlâlar da unutulmamıştı. Birden fazla helânın olduğu konaklarda bulunmaktaydı. Helâlâlar daha çok kare veya dikdörtgen planlı olup kapıya en yakın noktaya veya girişe yakın bir noktaya yapılırdı. Bazı konaklarda ise helâlâlar bodrum ve odaların sonunda bulunurdu. Her zaman iki veya üç bakır güğüm veya testi kapının yanında yer alırdı. Urfa evlerinde önemli bir mekan da "zerzembe"/ kiler'dir. "Zerzembe" genellikle avlu kotundan aşağıda planlanmıştır. "Zerzembe"yi doğal soğuk depo olarak değerlendirmek mümkündür. Urfa evlerinde bir başka mekan da "develik"tir. Genelde zemin katta yer alan, dikdörtgen planlı ve çapraz tonoz örtülü "develik"/ ahır, evin büyük mekanlarından biridir. Develiklerde hayvan yemlemek için nişler bulunmaktadır.

Urfa evlerinde odada "gedemeç" adı verilen bir giriş bölümü yer alır. Gusülhanesi olmayan bazı evlerde ise temizlik "gedemeçlerde" yapılırdı. Odaların avluya ve eyvana bakan tarafları, demircağlarla (demir parmaklık) örülüdür. Pencerelerin iç tarafında açılıp kapanan tahta "kepenkler" (kanatlar) kullanılmıştır. Bu kanatlar kapı büyüklüğünde olup, oyma sanatının güzel örnekleri olarak kabul edilmektedir. Urfa evlerinde "Camhâne" adı

verilen kıymetli eşyanın sergilendiği, sandık, ayna ve yatakların konduğu nişler bulunmaktadır.

Evlerin içiyle dışını süsleyen taş süslemeleri ev mimarisinin zineti mahiyetindeydi. Süs ve estetik, ev sahibinin sosyo-ekonomik durumuna da işaret etmektedir. Ayrıca evde kullanılan hiçbir süs anlamsız da değildi. Her süslemenin bir anlamı vardı. Mesela Akantüs/kenger yaprağı dikenli olması nedeniyle binaları kötülüklerden ve uğursuzluklardan koruması için bolca kullanılan bri bitkidir. Bu bitki sütünlarda veya ağaca işlenerek yapılırdı. Aslında bu motif Eski Yunan ve Mısır medeniyetlerinde özellikle korint sütun başlıklarında akantüs yapraklarının rölyefleri olarak kullanılmıştır. Başta Urfa kalesi sütunları olmak üzere, Harran ve çevresindeki bazı yapılarda ve hemen hemen bütün sütun başlıkları ve mezar taşları akantüs yapraklarıyla süslenmiştir. Nitekim Urfa Müzesi'nde sergilenmekte olan birçok buluntunun, başta sütunlar olmak üzere akantüs yapraklarıyla süslendiği görülmektedir.

Ortaçağ evlerinde bir başka süsleme tarzı ise, evin içini mavi veya yıldızlarla süsleme geleneği idi. Evin içini süsleyen bir başka unsurda perdeler, örtüler, sedirler, yastıklar ve özellikle en küçük odayı bile parlaklıkları ve kadife gibi ihtişamları ile zenginleştiren halılar sağlardı. Mütevazı evlerde bile halılar bulunmaktaydı; fakirlerin evlerinde ise, bunun yerini çok renkli kilimler alırdı. Evin hemen hemen her odasında, duvarın kalınlığına göre oldukça derin ve içinde raflar bulunan oval biçimde nişler vardı. Bu nişlerde bir yığın eşya bulunurdu. Duvar içindeki oyuk, küçük ölçekli girinti olan nişlere mum veya vazo konurdu. Büyük odada nişler vitrin yerini tutardı. Orada çok kez gümüş, altın veya fildişi biblolar, az veya çok değerli kristaller ya da nakışlı porselenler, bazen tezhipli kitaplar ve her zaman aynaların önüne yerleştirilmiş olan, bakır veya gümüşten işlemeli lambalar bulunurdu. Halılar üzerine ve değerli ağaçlardan yapılma geniş, alçak sedirler üzerine yerleştirilmiş minderler konulur, satenden yahut kadifeden yanyana dizilmiş büyük yastıklar onlara dayanak vazifesini görürdü. Perdeler, avizeler ve buhurdanlar, vazolar, aynalar, bakırdan ya da "Şam işi" alçak masalar odaların mobilyasını oluştururdu. Yatak odalarında nişlerde aynalar, balmumundan yapılmış mumlarla süslenmiş şamdanlar; işlemeli tahta aynalar; tuvalet için kullanılan bakırdan, gümüşten veya topraktan leğen-ibrikler vardı. Pamuk veya yün ile doldurulmuş yatak üzerinde her akşam, yatma zamanında bez çarşaf, yünden veya pamuktan kalın pikeler, büyük yorganlar, uzun yastıklar, kaz ve kuğu tüyü ile doldurulmuş kırlentler bulunurdu. Sabahleyin iş vakti şilteler toplanır, yorgan ve örtüleri katlanır, üzerlerine geniş kareli ipekli büyük bir örtü özenle örtülür ve hepsi duvarın kenarına sıralanınca, gündüzleri rahat bir sedir olurdu.

Akçarlar Evi (Harran Üniversitesi Kültür Evi)

sarılarıyla da pişmiş göğüs eti; sülün ve kış kekligi eti ve kenevir tohumu ve zeytin küsbesi ile beslenmiş güvercin eti idi. Dar gelirli ailelerin ise sofrasında etli ekşili çorba, salçalı sakatat, sebze çorbası, sütlü çorba, yani isfidbâc, nohut, patlıcanlı kebabı, un ve sütle pişmiş aside idi. Doğu dünyasının vazgeçilmez yemeği olan buharda pişmiş, safranla renklendirilmiş piriñç pilavı ise ortaçağın sonlarına doğru bilinir oldu. Piriñç'in Timur (1335-1404) döneminde ortaya çıktığı kabul edilmektedir.

Safranlı pirincin asıl ana yurdu Çin'dir. Herat'tan bütün doğu ülkelerine yayılmadan önce pilavın Türkistan'da mükemmelleştiği kabul edilir. Günümüzde de "Safranlı piriñç pilavı" ile "Zerde" Urfa mutfağının da vazgeçilmezleri arasındadır.

Urfa'da gündelik hayatın bir başka ayrıntısı da serinlemek ve ısınmayla ilgilidir. "Serinlemek" Urfa gündelik kültüründe, en az mutfak kültürü kadar iz bırakmıştır.

Urfa Evlerinde Isınma

Urfa'da ısınma tarih boyunca problem olmamıştır. Çünkü şiddetli kış koşullarının yaşanmadığı bir iklime sahiptir. Bu nedenle ısınma ocakları Urfa evlerinde bulunmazdı. Isıtma daha çok "kürsü"lerle / mangallarla yapılmaktaydı. Kürsüyle ısınma Türkistan, İran, Ortaasya gibi kışın soğuk olduğu kimi bölgelerde de geçerliydi. Ali Mazaheri, kürsüyle ısınmanın İran kökenli olduğunu belirtmektedir. Kürsü, pamukludan ve yünlüden birçok örtülerle dört bir yanı çevirilerek örtülmüş alçak bir

masadır. Örtünün kenarı geri çevrilmiş ve geniş mesafelerle tespit edilirdi; bundan sonra mangal hazırlanırdı, bu çok köşeli bronzdan, bakırdan ya da demirden olup üç, dokuz veya onki küçük ayağı bulunan mangal büyüklüğüne göre geniş bir sininin ortasına konurdu. Mangal'ın içi, dibini korumak amacıyla bir alçı karışımı ile sıvalı olurdu. Odun küllerinden ince bir yatak üzerine kömür doldurulurdu. Bir kez kömür yandı mı, kor halindeki ateşi yeni bir kül tabakası ile yeniden örtmek ve kürsünün altından mangalı kaydırmak gerekirdi. Bu ateş her iki saatte bir, bir kürekle havalandırılırdı. Çevresine tatlı bir sıcaklık saçan bu kürsü, günde iki kez; sabah ve akşam yakılmaktaydı. Mangalı yakmak ve ateşi duman çıkarmadan korumak başlıbaşına bir sanattı.

Urfa Mimarisinin Bir Şaheseri Badgeller

Eski İran hükümdarları Kubbet ül-hayş (nemli kubbe) adı verilen bir serinleme yöntemini kullanırlardı. Bu sistemle iklimi değiştirilmek istenen odanın, bütün duvarları boyunca bir keçe asmak ve keçenin üzerine yatay olarak yerleştirilmiş küçük delikli kurşun bir borudan yavaş yavaş su verilmesinden oluşmaktaydı. Bu şekilde keçe ıslatılarak, oda serinletilmeye çalışılırdı. Bazen de keçenin iki yanı cibinlik üzerine, yahut kafes üzerine bir çadır gibi konulur saatten saate de iyice ıslatılırdı. Bu sonuncu yöntem, yeni ve pahalı boruları alamayan ve ellerinde fazla su bulunmayan dar gelirli kimseler için çok uygun düşmekteydi. Bütün büyük şehirlerin sakinleri evlerini serinletmek için bu çareye

Urfa Evinde İsot Hazırlığı

Ziyafetlerin baş köşesinde oğlak, piliç kızartması, tavuk şiş, bal ve nişastadan yapılmış faludec (Paluze) bulunurdu.

Ali Mazaheri, XIII. Yüzyılın başında yazılmış iki kitaptan bahsetmektedir. Bunlardan biri Muhammed el-Bağdadî'nin "kitap ül-tabh"; diğeri ise Selahaddin Eyyubî'nin yeğeni bir prensin yazmış olduğu "Vusla İla'l-habib" adlı kitabıdır. Bu kitaplarda bir çok yemek tarifi yer almaktadır. Vusla'ya göre koyun yağı mutfaklarda çok kullanılırdı. Bu önce eritilir sonra içine kokusunu alsın diye, kişniş, derotu, tarçın, sakız, bir tür üzüm, ayva ve elma parçaları katılırdı. Mutfaklarda baharat çok kullanılırdı. Biber, tarçın, Hindistan'dan, Sunda adalarından ve Çin'den getirilmiş karanfil, maydanoz, nane, üzerlik otu, yabanî kekik, lavant çiçeği, dereotu, ebgümece, semizotu, tarhun, defne yaprağı, halebe, marul, karaman kimyonu, haşhaş, gül yaprakları ve tohumları, fıstık, soğan, sarımsak ve hardal mutfakların vazgeçilmezleri arasındaydı.

Mutfaklarda kullanılan sebzelere gelince en çok patlıcan kullanıldığını görmekteyiz. Ali Mazaheri X. Yüzyılda bir tarım kitabı yazan İbni Vahşiye'ye atfen patlıcan sebzесinin İrаn'dа çıktığını ve Ortaçağ'da batıya doğru genişlediğini belirtmektedir. Modern araştırmacılar ise Patlıcanın anavatanının Hindistan olduğunu ifade etmektedirler. Daha çok tropik bölgelerde çok yıllık bitki özelliği gösterirken bu kuşağın dışındaki iklim kuşaklarında ise tek yıllık olduğunu belirtmektedirler. Bu sebzenin yayılışı ise Hindistan'dan

Afrika'ya, 16. yüzyılda ise Avrupa'ya ve ardından ise İspanyollar tarafından getirilmiştir. Patlıcan sebzесinden patlıcan kebabı, patlıcan turşusu yapılırdı. Patlıcan kebabı Ortaçağ dar gelirli ailelerin yemeğiydi. Ortaçağ kaynaklarında zengin ve dar gelirli ailelerin yedikleri yemeklerin tarifleri ve isimleri yer almaktadır. Örneğin varlıklı bir aile için etin en iyisi: iki koyunun sütü ile beslenmiş ve ancak iki ay otlanmış olan bir kuzunun fırında kızartılmış olanı, yahut kendi suyunda kızartılmış oğlak eti veya yağlı bir düvenin sirke, ilik ve yumurta sarılarıyla da pişmiş göğüs eti; sülün ve kış keklığı eti ve kenevir tohumu ve zeytin küsbesi ile beslenmiş güvercin eti idi. Dar gelirli ailelerin ise sofrasında etli ekşili çorba, salçalı sakatat, sebze çorbası, sütlü çorba, yani isfidbâc, nohut, patlıcanlı kebabı, un ve sütle pişmiş aside idi. Doğu dünyasının vazgeçilmez yemeği olan buharda pişmiş, safranla renklendirilmiş pirinç pilavı ise ortaçağın sonlarına doğru bilinir oldu. Pirinç'in Timur (1335-1404) döneminde ortaya çıktığı kabul edilmektedir.

Safranlı pirincin asıl ana yurdu Çin'dir. Herat'tan bütün doğu ülkelerine yayılmadan önce pilavın Türkistan'da mükemmelleştiği kabul edilir. Günümüzde de "Safranlı pirinç pilavı" ile "Zerde" Urfa mutfağının da vazgeçilmezleri arasındadır.

Urfa'da gündelik hayatın bir başka ayrıntısı da serinlemek ve ısınmayla ilgilidir. "Serinlemek" Urfa gündelik kültüründe, en az mutfak kültürü kadar iz bırakmıştır.

Urfa Evlerinde Isınma

Urfa'da ısınma tarih boyunca problem olmamıştır. Çünkü şiddetli kış koşullarının yaşanmadığı bir iklime sahiptir. Bu nedenle ısınma ocakları Urfa evlerinde bulunmazdı. Isıtma daha çok "kürsü"lerle / mangallarla yapılmaktaydı. Kürsüyle ısınma Türkistan, İrаn, Ortaasyа gibi kışın soğuk olduğu kimi bölgelerde de geçerliydi. Ali Mazaheri, kürsüyle ısınmanın İrаn kökenli olduğunu belirtmektedir. Kürsü, pamukludan ve yünüden birçok örtülerle dört bir yanı çevirilerek örtülmüş alçak bir

Mirra (Acı Kahve) Yapılışı

Foto: S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU

masadır. Örtünün kenarı geri çevrilmiş ve geniş mesafelerle tespit edilirdi; bundan sonra mangal hazırlanırdı, bu çok köşeli bronzdan, bakırdan ya da demirden olup üç, dokuz veya onki küçük ayağı bulunan mangal büyüklüğüne göre geniş bir sininin ortasına konurdu. Mangal'ın içi, dibini korumak amacıyla bir alçı karışımı ile sıvalı olurdu. Odun küllerinden ince bir yatak üzerine kömür doldurulurdu. Bir kez kömür yandı mı, kor halindeki ateşi yeni bir kül tabakası ile yeniden örtmek ve kürsünün altından mangalı kaydırmak gerekirdi. Bu ateş her iki saatte bir, bir kürekle havalandırılırdı. Çevresine tatlı bir sıcaklık saçan bu kürsü, günde iki kez; sabah ve akşam yakılmaktaydı. Mangalı yakmak ve ateşi duman çıkarmadan korumak başlıbaşına bir sanattı.

Urfa Mimarisinin Bir Şaheseri Badgeller

Eski İran hükümdarları Kubbet ül-hayş (nemli kubbe) adı verilen bir serinleme yöntemini kullanırlardı. Bu sistemle iklimi değiştirilmek istenen odanın, bütün duvarları boyunca bir keçe asmak ve keçenin üzerine yatay olarak yerleştirilmiş küçük delikli kurşun bir borudan yavaş yavaş su verilmesinden oluşmaktaydı. Bu şekilde keçe ıslatılarak, oda serinletilmeye çalışılırdı. Bazen de keçenin iki yanı cibinlik üzerine, yahut kafes üzerine bir çadır gibi konulur saatten saate de iyice ıslatılırdı. Bu sonuncu yöntem, yeni ve pahalı boruları alamayan ve ellerinde fazla su bulunmayan dar gelirli kimseler için çok uygun düşmekteydi. Bütün büyük şehirlerin sakinleri evlerini serinletmek için bu çareye baş vururlardı. Bunlardan bazıları keçenin içine geçebilmesi için suya hafif bir koku karıştırarak, evin her köşesine zerafeti taşırlardı. Hatta bu keçelerden küçük bir parçayı yakalarına alarak her gittikleri yere kokuyu taşıyanlar bile vardı. Bir başka serinlenmenin yolu da, büyük odalarda hizmetçilerin yavaşça salladığı, tavana asılı yelpazelerden yararlanılarak yapılırdı. Bunlar bazen de pencere önüne öyle bir biçimde asılırdı ki, en küçük bir rüzgar bile onları kımıldatırdı. Urfa gibi sıcak bir iklime sahip bir bölge de Güney Arabistan'dır. Güney Arabistan'da serinlenmek için özel bir yöntem yoktu. Sadece bazalt taştan yapılmış evler ve mahzenleri serinlemek amacıyla kullanılmaktaydı. Bu evlerin giriş kapısından başka hiçbir açık yeri yoktu. Duvarlara kaplanmış saydam mermerler ise pencerelerin yerini tutmaktaydı.

Urfa'da ise serinlemek amacıyla yapılan "Badgeller" mimari yapının bir parçasıdır. Badgel, İran'daki gibi günlük veya mevsimlik bir serinleme önlemi değildir. O, eyvanla birlikte düşünülmüş ana bir birimdir. Badgel ve eyvan iklim şartlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Eyvanlar genelde avlu kotundan yüksektedir. Eyvanlar önünde "gezenek" adı verilen üstü açık, avluya bakan yüzü korkuluklu dikdörtgen planlı açık bir mekan yer alır. Sıcak yaz günlerinde evin en çok kullanılan birimi olan eyvanın arka duvarında, ortada geniş ve

Damda Çift Badgel

yüksek bunun iki yanında da daha dar ve alçak üç niş bulunur. Hava sirkülasyonu sağlamak amacıyla, yanlardaki küçük nişlerden çatıya, hava kanalları açılmıştır. Çatıda Urfa'da hakim rüzgarların estiği yön olan kuzey ve kuzeybatıya yönelik badgeller (mihrap taşları) yer alır. Bazı Urfa evlerinde ise Badgeller (mihrap taşları) kuzey ve batı yönündedir. Bu mihrap taşları bacalarının yüzeyine çarpan rüzgar, kanallardan geçerek eyvanda hava sirkülasyonu sağlamaktadır. Bu sistem, yazlık kullanım için yapılmış olup kuzeye ve kuzeybatıya yönlendirilmiş eyvanlarda bulunmaktaydı. Yazın damda namaz kılan Urfalılar kuzeye yönlendirilmiş olan "Badgelleri" mihrap olarak

Badgel Örneği

kullanılmaktaydılar. Geleneksel Urfa evinin planı yapılırken daha ilk kattan itibaren Badgelin fonksiyonel olması için düzenleme yapıldı. Ev projeleri iklim şartları düşünülerek yapıldı. Çünkü Urfa evinin en belirleyici ögesi eyvan ve "Badgel" idi. Urfa evlerinde serinleme ihtiyacı "Badgel" ve "Eyvan" ile giderilmek istenmiştir. Eyvan, bir veya iki yanında birer odanın yer aldığı simetrik plan motifli, tüm yapılarda kendini diğer mekanlardan soyutlayan özgün bir yapı bölümüdür. Tek eyvanlı evlerin eyvanı kuzeye dönük, üç yanı kapalı bir yüzü de avluya açılır. Birden fazla eyvanın yer aldığı örneklerde mevsimlik kullanımlara uygun yönler belirlenmiştir.

X.-XII. Yüzyıllarda nüfusun çoğalması ve hayatın pahalılaşması, özel evlerin sayısını azalttı. Bunlar yerlerini zaman zaman yüzlerce kiracının barındığı kolektif yapılara bırakmış veya kerpiç evlerin sayısı artırmıştır. Aynı durumu Urfa konaklarında görmek mümkün olmamakla birlikte, kerpiç evler Urfa şehir merkezinde de yer almıştır. Fakat bugün bir ortaçağ yapısı olan Bey Kapısı Kulesi ile Harran Kapı ve Nur Ali Bey Camisi çevresindeki bazı evler, tüm ihmallere rağmen bütün ihtişamıyla, hala dim dik ayakta durmakta ve mimari estetiklerini sergilemektedirler. Bu evler bizlere orta, yeni ve yakınçağ'daki mimari üslup hakkında fikir vermektedir.

Sonuç olarak, Urfa ev mimarisinde kullanılan "Badgeller" iklim şartlarının meydana getirdiği bir mimari unsurdur. İran'da serinleme amacına dönük yapılan "Kubbet ül-hayş"/ keçe soğutması gibi günlük veya mevsimlik bir serinleme önlemi değildir. Badgel, Urfa mimarisinde daimi bir serinleme yöntemidir. Badgel ve eyvanı bir serinleme yöntemi olarak kullanan Urfalı mimarlar, Güney Arabistan'da serinlemek amacıyla, evlerde kullanılan beyaz bazalt taşına yeterli görmemişlerdir. Urfalı mimarlar, iklimin olumsuz şartlarını minimize etmek amacıyla, Güneydoğu Anadolu'daki evlerde var olan eyvan kültürüne ilaveten "Badgel"i mimaride yeni bir unsur olarak kullanmışlardır. Urfa mimarisindeki bu benzersiz kültürün günümüzde ehemmiyeti maalesef yeterince anlaşılabilmiştir. Modern yapılarda iklim koşullarını minimize etmek amacıyla, sadece balkonların yapılması yeterli bir önlem olarak görülmektedir. Ortaçağ'dan itibaren Urfalı mimarların mimari estetiğini günümüze taşımak gerekmektedir. Urfa mimari kültüründe 19. yüzyıldan itibaren bir kopukluk oluşmuştur. Söz konusu kopukluğun nedenleri ayrı bir çalışmanın konusu olduğu için, burada sadece mevcut kopukluğun tespitini yapmak ve sözkonusu mimari kültürün günümüz modern yapılarına da taşınması gerekliliğini vurgulamakla yetiniyoruz.

Badgel

Dipnotlar ve Kaynakça

Çok katlı evlerin yapılmayıp olması, bilgi eksikliğinden kaynaklanmamaktadır. Söz konusu mimari üslubun ortaya çıkmasında İslamiyetin yüksek ve çok katlı evleri hoş görmemesi etkili olmuştur. Çünkü Allah'a ulaşmak kibirlilik olarak kabul ediliyordu. Bu nedenle dindarlığı gösteren en önemli işaret, kişinin kendini Allah karşısında küçültmesiydi. Bkz. John M. Hobson, Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri, çev. Esra Ermert, İstanbul 2008.

Urfa'da hem gedemeç hem de genemeç kavramları kullanılmaktadır.

Urfa evlerinde karlık gündelik hayatın en temel unsudur.

Ali Mazaheri, Ortaçağ'da Müslümanların Yaşayışları, İstanbul 1972.

A. C. Kürkcüoğlu, "Suyla Yeniden Doğan Kent Şanlıurfa" Bizim İller II, Garanti Bankası Yayınları, İstanbul.

Abdullah Ekinci, Ortaçağ'da Urfa Efsane, Tarih, İnanç, İlim, ve Felsefe Kenti, Ankara 2006.

Ahmet Refik (Altınay), Eski İstanbul, İstanbul 1931.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, İstanbul 2004.

Haşim Karpuz, Türk İslam Mimarisinde Erzurum Evleri, Ankara 1984.

H. Turgut, Geleneksel Malatya Evleri, 1991.

Zahide Akkoyunlu Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri, Ankara 1989). Bu eserde bir mimari unsur olarak bahsedilmiş olmasına rağmen Badgel ismi kullanılmamıştır.

R. B. Serjeant, İslam Şehri, İstanbul 1992.

Yılmaz Can, İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı, Ankara 1995.

Tuncer Baykara, Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi, Ankara 2000.

Recep Yurt, "Geleneksel Urfa Ev Mimarisinde İklim Özelliklerinin Tesiri" Harran Dergisi. 56, Şanlıurfa 1999.

Mustafa Uyar, Geleneksel Urfa Evlerinde İç Mekan Analizi, Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi, Gazi Ün. Fen Bil. Enst., Ankara 2002.

Mehmet Ali Kılıçbay, Şehirler ve Kentler, Ankara 1993.

Suraiya Faroqhi, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat, İstanbul 1988.

Suraiya Faroqhi, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, İstanbul 1981.

Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu (Kanuni ve II. Selim Dönemleri), Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinleri/Tartışmalar, ed. Osman Okyar, 8-10 Haziran 1973.

Maurice Lombard, İlk Zafer Yıllarında İslâm, terc. Nezh Uzel, İstanbul 1988.

G. E. Van Grunnebaum, İslam: Essays in the Nature and Growth of a Cultural Tradition, London 1961.

Ira Marvin Lapidus, Muslim Cities in Later Middle Ages, Cambridge, 1967.

Andre Raymond, Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, İstanbul 1995.

Taberi, Tarihü't Taberi, III. Kahire 1988.

Turgut Cansever, İslam'da Şehir ve Mimari, İstanbul 2006.

ALMAN MAREŞALİ HELMUTH von MOLTKE'NİN MEKTUPLARINDA RUMKALE, BİRECİK VE URFA

Selâhaddin E. GÜLER*

Yerel Tarih Araştırmacısı

HELMUTH von MOLTKE

(1800 Parchim-1891 Berlin)

Öğrenimini Kopenhag Kraliyet Askeri Okulu'nda tamamladı ve Danimarka ordusunda görev aldı. 1822'de Prusya Muhafız Alayı'na Teğmen olarak girdi ve Frankfurt an der Oder'de görevlendirildi.

1825'de Bad Salzburg'da modern diller üzerine çalıştı. 1828'de Genelkurmay'ın Berlin'deki Topografya Dairesi'ne atandı. 1832'de Prusya Genelkurmay'ına alındı ve 1 yıl sonra üsteğmenliğe yükseldi.

1835 sonlarında Osmanlı Padişahı II.Mahmud'a, Osmanlı ordusunun modernleştirilmesi için danışmanlık yapmakla görevlendirildi. 1836'da Osmanlı Devleti'nin emrine girdi. İstanbul'da bir süre çalışıp Balkanlar'ı dolaştı. Osmanlı ordusunun Haziran 1839'da Nizip'te Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Paşa karşısında ağır bir yenilgiye uğraması, Osmanlıların von Moltke'nin önerilerini dikkate almamasına bağlıdır.

1839 sonlarında Almanya'ya dönen von Moltke, yeniden Prusya ordusuna girdi. 1845'de Prusya Prensi Heinrich'in yaverliğine atandı. 1851'de Albaylığa yükselen von Moltke, 1858'de de Prusya Genelkurmay Başkanlığına atandı.

Prusya, 1866'daki zaferle biten savaş sonucunda von Moltke'nin katkılarını büyük para ödülü ile ödüllendirdi. Moltke, bu para ile Silezya'nın Kreisau yöresinde (bugün Wrocław, Polonya) bir malikâne satın aldı.

Temmuz 1870'de başlayan Fransız-Alman Savaşı, 2 Eylül'de Almanların zaferiyle sonuçlandı. 18 Ocak 1871'de Versailles'da yeni Alman İmparatorluğu ilan edildi. Fransa, Şubat'ta barış istedi, Mayıs 1871'de Bismarck'ın şartlarını kabul etti. Askeri sisteminin Fransa'ninkinden çok daha etkin olduğu kanıtlanan von Moltke, Sedan'dan sonra Kasım 1870'de Kont, barış antlaşmasının imzalanmasından sonra Haziran 1871'de de Mareşal oldu.

von Moltke, 1888'de 17 yıllık Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa etti ve malikânesine çekildi. 1891'de bir Berlin yolculuğu sırasında 91 yaşında iken öldü.

von Moltke'nin Yayınlanmış Eserleri:

- 1- Die beiden Freunde, Frankfurt 1827. (iki Arkadaş).
- 2- Darstellung der innern Verhältnisse und des gesellschaftlichen Zustandes in Polen, Berlin 1831. (Polonya'daki İlişkiler ve Toplumsal Durum).
- 3- Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei, Berlin 1841. (Bu kitap Türkçeye çevrilerek "Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar, 1960" ve "Moltke'nin Türkiye Mektupları, 1969" adı altında iki kez yayınlanmıştır). (1)
- 4- Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei: 1828-1829, 1845. (Osmanlı Devleti'nin Avrupa Toprakları Üzerindeki Rus Seferi: 1828-1829).
- 5- Der Feldzug von 1866 in Deutschland, 1867. (Almanya'da 1866 Harekâtı).

6 NİSAN 1838 TARİHLİ MEKTUPTA RUMKALE, BİRECİK VE URFA ⁽¹⁾

..... Maraş'tan itibaren doğu-güneydoğu tarafında Rumkale, Urfa ve Siverek üzerinden ta Karacadağ'a kadar, 50 saatten fazla uzunluktaki geniş alan ovalık ya da hiç değilse basık tepelerden meydana gelmiş arazidir. Fırat'ın sağ yakasında her ne kadar bir sürü derin vadiler varsa da, sol yakada arazinin düzlüğünü kesen hiçbir çukur yoktur. Bütün bu alan, hemen hemen tamamıyla, toprakları gitmiş kayalık bir zeminden ibarettir ve taş kırıklarıyla öylesine kaplıdır ki, açılmış olan birkaç at yolunun dışında yayan gitmek mümkün olsa bile hayvanla gitmenin imkânı yoktur.

RUMKALE ⁽²⁾

Rumkale'nin pek şaşılacak manzarası vardır. 4 Nisan günü sabahtan akşama kadar taş çölünde, yağmur ve fırtına altında kendimizi zorla sürükledik. Derken, birdenbire önümüzde, bu ovayı derin bir şekilde yarmış olan Fırat'ın vadisi açılıverdi. Ta aşağıda, 100 adıma kadar

darlaşmış olan nehir kıvrım kıvrım akıyor, öteki yakada insana hayret verecek kadar muhteşem Rumkale kalesi yükseliyordu. Fakat oraya varmadan önce kayalardan oyulmuş bir şehirden geçmek gerekiyordu. Bu kayalar tıpkı Malta taşları gibi önce çok yumuşak, fakat havada sertleşen bir cinsten. Bu dağlarda hemen hemen her yıl deprem oluyor.

Rumkale'de kayanın nerede bittiğini ve insan eserinin nerede başladığını kestirmek zor. Bir yanı Fırat, iki yanı da Marfifan Deresi'nin derin vadisiyle çevrili, yarımada gibi ileri çıkmış bir dağ parçası, 40 ile 100 ayak yüksekliğinde düşey yamaçlarla kesilmiş; bu kaya duvarlarının üstünde yine aynı beyazımsı taştan 60 ayak yüksekliğinde, mazgallar, burçlar ve yine mazgallarla donatılmış surlar var. Yukarıdaki kırk eve giden biricik yol birbiri ardı sıra altı kale kapısından geçerek dolanıyor. Bu kırktan geri kalan evler moloz yığınlarından ibaret. Bütün bunların hepsi, büyük bir parça tebeşiri oyar gibi şekillendirilmiş bir kayaya benziyor.

Rumkale'nin tarihini bilmek çok meraklı bir şey olurdu. Burası oldukça yakın zamanlarda Ermeni papazlarının merkezlerinden biri olmuştu. Bunlar orada muhteşem bir manastır kurmuşlardı; tahrip hırsı bu muazzam yontma taşları tamamiyle devirmeye yetmemişti, sadece çok güzel yontulmuş Roma kartalları kısmen kazınmış, zengin süslü başlıklarıyla büyük direkler yerde yatıyor. Sonraları bir derebeyi kaleyi ele geçirmiş, bir Kürt beyi onu kovmuş, Baba Paşa da onu sürüp çıkarmış; sonra Suriyeli, yani İbrahim Paşa, kaleyi topa tutmuş, böylece herşey yıkılıp gitmiş. Sadece azametli surlar ve azametli kaya bugün de, Romalılar onu nasıl gördüyse hâlâ öyle ayakta duruyor. Kalenin asıl dördüncü cephesi tehdit altında; burada kaya kendisinden biraz yüksek olan bir düzlük ile bağlantılı. Taşa kazılmış 80 ayak derinliğinde bir hendekle kayayı bu düzlükten ayırmışlar. Rumkale'yi tam bir müstahkem yer haline getirmek istenecek olursa, zorunlu olarak bu düzlüğü sağlamlaştırmak lazımdır, esasen buraya da ancak pek az noktadan tırmanmak mümkündür. Fakat Rumkale'nin bu yolsuz ızsız çölde bir istihkâm olarak hiç önemi yok ve bir hücumu karşı da, hatta bugünkü harap halinde bile, tam bir emniyet altında. Topa tutulmak buraya pek az zarar verebilir, çünkü bütün evler kısmen veya tamamiyle kayadan oyulmuş.

BİRECİK

Mevki bakımından asıl önemli olan yer, haritaların Bırtha veya Bire olarak adlandırdıkları Belecik ya da Birecik. Nehir burada dik kaya duvarları arasından çıkıyor, artık ta ağızına kadar hep ovoidan geçiyor ve üzerinde gemi işler hale geliyor. Albay Chesney'in o kadar şanlı şerefli bir tarzda başarısızlığa ⁽³⁾ uğradığı büyük teşebbüste, Hindistan'ı Fırat yolu ile Avrupa'ya bağlayacak olan gemi seferlerinin başlangıç noktası burası olacaktı. Hâlâ onun nehrin sağ kıyısında yaptırmış

Fırat Nehri ve Birecik (1911)

takdim eder, kendisi de İsa tarafından iyi edilir ve İsa'dan, yüzünün bir beze çıkmış olan harikalı tasvirini hediye olarak alır. Beşinci yüzyılda Ermeniler bütün resimlere tapmayı kötü gördükleri gibi bu masalı da reddetmişlerdi; bugün ise buna inanmaktadırlar ve efsane halk ağzında yaşamaktadır. Bana şehrin bir çeyrek saat doğusunda bir mağara içinde gizli bir pınarı gösterdiler; beni oraya götürenlerin hikayesine göre resmi taşıyan adam hemen hemen şehrin surlarına varmış, tam o sırada bir bölük atlı ona bu pınarda yetişmiş, o da bu mağarada saklanmış, fakat gelen atlılar onu taşıyarak öldürmüşler ve böylece resim yüzyıllarca müddet gizli kalmış; sonunda keşifler onu, uygun gördükleri bir zamanda meydana çıkarmışlar. Mucizeler yapan resim, Edessa şehrinin bir düşman tarafından asla zaptedilemeyeceğini müjdelemiş. Gerçekten de şehir, (Hüsrev-i) Nuşirevan'ın idaresindeki İranlılar tarafından iki defa kuşatılmış, fakat dayanabilmiş. Ama Araplar burasını zaptetmişler ve kutsal resim 300 sene kafir elinde esir olarak ıstırap çekmiş nihayet İstanbul imparatoru onu 12.000 gümüş ve 200 müslüman esiri karşılığında satın almış. Edessa tasviri meşhur Veronika veya Ter Bezi ile rekabet etmektedir. Söylendiğine göre de halen Cenova'dadır.

Urfa bugün de büyük ve güzel bir şehirdir, tamamiyle taştan yapılmıştır. Azametli surları ve hakim bir kaya üzerinde kalesi vardır. Kalenin üzerinde iki yüksek sütun bulunmaktadır, fakat bunlar tek parça taştan değildir; güzel işlenmiş başlıkları vardır ve Roma kartallarıyla süslenmiştir. Şehrin içindeki bir bina ile bir kulenin (şimdi cami), güzel yontulmuş taşların harçsız olarak üst üste

Birecik'te Fırat'ın Sal ile Geçilişi (1911)

konması suretiyle yapılmış olan duvarları çok eskidir. Kalenin eteğinde birçok pınarın suları iki havuzda toplanır; bunların etrafı yüksek söğütler, çınarlar ve selvilere çevrilmiştir. Yanlarında da güzel kubbeleri ve minareleriyle bir medrese yükselir. Duru suyun içinde sayısız saz balıkları yüzer; bunlara kimse dokunmaz, çünkü mübarektirler ve kim bunları yerse gözü kör olur!

Urfa, çıplak kayalıklara yaslanmıştır; buradan çöl başlar. Çöl, uçsuz bucaksız bir alandır. Şu anda yemyeşil, fakat nerede ise kuruyacak. Urfa'nın meyve ve söğüt ağaçları kum ve taş çöllerinin arasında bir vaha meydana getiriyor. İki tuğlu Şerif Paşa, beni pek iltifatla kabul etti. Onun misafiri olmam lazım geldi, Cuma olmasına rağmen askere atış talimleri yaptırdı.

Urfa'dan buraya, Diyarbekir'e kadar olan alan-

Birecik'te Kayıklar (1911)

Birecik Fırat Kenarında Evler (1911)

mektubuma Diyarbekir'de devam ediyorum - insanın tasavvur edebileceği en kasvetli çöldür. Siverek şehri hariç, bu 40 saatlik mesafede içinde insan yaşayan sadece dört köy gördüm, geri kalanları kışın Arapların yuvalandıkları taş yığınlarından ibaret. Kuyular çok az, derelerde su yok, hatta herhangi bir zamanda su bulunmuş olduğuna dair hiçbir iz yok, bununla birlikte merhaleden merhaleye ayvat'lar (doğrusu hayrat olacak) yani üzerleri kubbeli sarnıçlar var. Kışın sular çıplak taş zemin zemin üzerinden bunların içine akarak toplanıyor. Hayratlar dini vakıflardır ve yazın Türkmenler ve Araplar yüzbinlerce baş hayvanlarıyla bunların etrafında toplanırlar; bu sebeple de su çoğu kez Haziranda tükenir. Bazen su pek derindedir ve uzun, dar merdivenler ta aşağıya, o kadar hasret çekilen elemena

Rızvaniye Camii ve Halil-ür Rahman Gölü

idi. Ertesi gün Cuma idi, yani Türklerin pazarı. Burada adet, bugün şehrin kapısı dışındaki bir meydanda, cirit oynamak için toplanmak. Paşa, beyler, şehrin en ileri gelen ve aşağı halkı, sadece kimin iyi bir atı varsa hepsi buraya toplanıyor. Araplar beyaz abalarını sol omuzlarına atmış, ciritlerini sağ elleriyle havaya kaldırmış, narin kısıraklarını, güzel tımar edilmiş zengin takımlı atları, kavukları, kırmızı, mavi ve sarı elbiseleriyle son derece muhteşem bir alay teşkil eden Türklerin arasında oynatıyorlardı. Gerçi meydan, bizim taraflarda üzerinde at sürmek için seçilecek gibi bir yer değil; çünkü taş ve molozla örtülü; fakat bu insanlardan daha tasasızca at sürülemez. Bunların doludizgin uçarken atlarına birden çark ettirdiklerini ya da ani olarak durdurduklarını görenler bu atın çok defa onların servetlerinin yarısını, hatta bütününü oluşturduğunu hiç düşünmemeli. Halk hiçbir tertibe lüzum kalmadan hemen karşılıklı iki bölüğe ayrılıyor. Kim isterse ileriye at sürüyor, o geri gelir gelmez başka biri onun ardından hücum ediyor, ona yetişmeye çalışıyor ve kısa üzengilerinin üzerinde doğrularak temreni bulunmayan üç ayak uzunluğunda, parmak kalınlığında, hatta biraz daha da kalın bir harbeyi fırlatıyor. Bu değnek adamakıllı

vuruyor ve çarpıyor, fakat bir kazanın duyulduğu da vaki değil. Her ne kadar daima kovalama sırasında cirit atılıyorsa da hasmının gözüne rasgetirmek tehlikesi bu yüzden büsbütün ortadan kalkmış değil, çünkü kaçan, ciritten kaçınmak ya da onu eliyle yana doğru çelmek için hep arkasına bakıyor. Birçokları sopayı yakalıyor ve kendisini kovalayana fırlatıyor. Fakat şuna da dikkat ettim ki, aşağı payede olanlar kibarlara atarken çok dikkatli davranıyor, adeta atıyormuş gibi yapıyor. Atlar da bu oyundan binicileri kadar çok hoşlanıyor gibi. Paşanın henüz huyunu suyunu tanımadığımdan bir atına binmiş olduğum için kalabalığa karışmaktan çekindim. At tepinmeye ve kişnemeye başladı; dizginlerini saliverince öyle hızla koştu, aynı zamanda dizgin ve diz temasına o kadar itaat etti ki, en kötü binici bu işten şerefle çıkardı.

Eski kurşuni kalenin dibindeki bu heyecanlı sahne, geride fon olarak uçsuz bucaksız çöl, güzel ve karakteristik bir tablo meydana getiriyor.

Dün, şehrin yakınındaki bir dağın tepesinde bulunan mağaraları (taş ocaklarını) ziyaret ettim. Surlar, camiler, kervansaraylar ve hamamların bütün taşları buradan

Birecik Kalesi (1911)

Urfa Kalesi'nden Şehre Bakış (1911)

efsane halk ağzında yaşamaktadır. Bana şehrin bir çeyrek saat doğusunda bir mağara içinde gizli bir pınarı gösterdiler; beni oraya götürenlerin hikayesine göre resmi taşıyan adam hemen hemen şehrin surlarına varmışmış, tam o sırada bir bölük atlı ona bu pınarda yetmişmiş, o da bu mağarada saklanmış, fakat gelen atlılar onu taşıyarak öldürmüşler ve böylece resim yüzyıllarca müddet gizli kalmış; sonunda keşifler onu, uygun gördükleri bir zamanda meydana çıkarmışlar. Mucizeler yapan resim, Edessa şehrinin bir düşman tarafından asla zaptedilemeyeceğini müjdelemiş. Gerçekten de şehir, (Hüsrev-i) Nuşirevan'ın idaresindeki İranlılar tarafından iki defa kuşatılmış, fakat dayanabilmiş. Ama Araplar burasını zaptetmişler ve kutsal resim 300 sene kafir elinde esir olarak ıstırap çekmiş nihayet İstanbul imparatoru onu 12.000 gümüş ve 200 müslüman esiri karşılığında satın almış. Edessa tasviri meşhur Veronika veya Ter Bezi ile rekabet etmektedir. Söylendiğine göre de halen Cenova'dadır.

Urfa bugün de büyük ve güzel bir şehirdir, tamamıyla taştan yapılmıştır. Azametli surları ve hakim bir kaya üzerinde kalesi vardır. Kalenin üzerinde iki yüksek sütun bulunmaktadır, fakat bunlar tek parça taştan değildir; güzel işlenmiş başlıkları vardır ve Roma kartallarıyla süslenmiştir. Şehrin içindeki bir bina ile bir kulenin (şimdi cami), güzel yontulmuş taşların harçsız olarak üst üste konması suretiyle yapılmış olan duvarları çok eskidir. Kalenin eteğinde birçok pınarın suları iki havuzda toplanır; bunların etrafı yüksek söğütler, çınarlar ve selvilerle çevrilmiştir. Yanlarında da güzel kubbeleri ve minareleriyle bir medrese yükselir. Duru suyun içinde sayısız sazan balıkları yüzer; bunlara kimse dokunmaz, çünkü mübarektirler ve kim bunları yerse gözü kör olur!

Urfa, çıplak kayalıklara yaslanmış; buradan çöl başlar. Çöl, uçsuz bucaksız bir alandır. Şu anda yemyeşil, fakat nerede ise kuruyacak. Urfa'nın meyve ve söğüt ağaçları kum ve taş çöllерinin arasında bir vaha meydana getiriyor. İki tuğlu Şerif Paşa, beni pek iltifatla kabul etti. Onun misafiri olmam lazım geldi, Cuma olmasına rağmen askere atış talimleri yaptırdı.

Urfa'dan buraya, Diyarbakir'e kadar olan alan-mektubuma Diyarbakir'de devam ediyorum - insanın tasavvur edebileceği en kasvetli çöldür. Siverek şehri hariç, bu 40 saatlik mesafede içinde insan yaşayan sadece dört köy gördüm, geri kalanları kışın Arapların yuvalandıkları taş yığınlarından ibaret. Kuyular çok az, derelerde su yok, hatta herhangi bir zamanda su bulunmuş olduğuna dair hiçbir iz yok, bununla birlikte merhaleden merhaleye ayvat'lar (doğrusu hayrat olacak) yani üzerleri kubbeli sarnıçlar var. Kışın sular çıplak taş zemin zemin üzerinden bunların içine akarak toplanıyor. Hayratlar dini vakıflardır ve yazın Türkmenler ve Araplar yüzbinlerce baş hayvanlarıyla bunların etrafında toplanırlar; bu sebeple de su çoğu kez Haziranda tükenir. Bazen su pek derindedir ve uzun, dar merdivenler ta aşağıya, o kadar hasret çekilen elemana

kadar iner. Buralar geceleri yüzlerce yabancı güvercinin toplandıkları yerdir, rahatsız edilince geleni kanat çırpmaları ve büyük bir gürültü ile ürkütürler.

Bazalt döküntüleri, biricik dar patikadan bin zahmetle ayıklanmıştır. Gece ta geç vakte kadar, parlak ay ışığı altında bu çölde ilerledim; nadir olarak, uzun mızraklı bir atlı kıtasına rastlanıyor ve selam verilip alınıyor: "Selam Aleyküm! Aleyküm Selam!" Ara sıra, taşlar arasından bin zahmetle yem arayan bir deve sürüsü ve onların yanında çobanların kara çadırları ile karşılaşılıyor. Sürücü, nakaratı: "Aman! Aman! (Merhamet! Merhamet!) olan bu, Tuna kenarında da Fırat kıyısında da duyulan aynı şarkıyı söylüyor. Bazen bana, sanki uyuklamış, Mezopotamya'da olduğum rüyasını görmüş ve uyanmışım gibi geliyor.

Hemen hemen her dağ güzeldir; şimdiye kadar gördüklerimden sade Fırat'la Dicle arasındaki Karacadağ bundan müstesna. 3-5 dereceyi geçmeyen daimi tatlı bir meyille iki günlük yol gidiyorsun ve birdenbire kendini karlar içinde bularak şaşırıp kalıyorsun. İnsan ovada olduğunu sanıyor, halbuki bu dağ muhakkak ki 5000 ayak yüksekliğinde ve fırtınalarıyla sert iklimi yüzünden meşhur. Ben çok erkenden yola çıkmıştım. Dağın doruğunu aştığım zaman güneş doğdu ve Dicle ilk kırmızımı ışıklarla parladı. Öğleye doğru fırtına ve dolu altında Diyarbakir'e vardım.

27 OCAK 1839 TARİHLİ MEKTUPTA URFA

... Çok zahmetli bir yolculuktan sonra beşinci günün akşamı, Adıyaman ve Samsat üzerinden, Urfa'ya vardım.

Bu şehir, alçak, kara ve garip manzaralı sıra dağların yamacında ve çölün başlangıcında, Kürt ve Arap aşiretlerinin orta sınırındadır. Şehrin surlarının içinde birçok kubbeler, minareler, selviler ve çınarlar görürsün. Taştan son derece zarif bir şekilde yapılmış evler, ince sütunları, sivri kemerleri ve çeşmeleriyle Arapların Muhammed dininden aldıkları heyecan ve ilhamla medeni dünyanın bir kısmını zaptettikleri ve kendilerinin medeniyet, ilim ve sanatın koruyucuları oldukları zamanları hatırlatır. Sur kapılarının dışında bunların şimdi ne olduklarını görürsün; bir alay harabe orada oldukça geniş bir alanı kaplar. Çölün evlatları oraya gelirler, nereden geldikleri bilinmez; birkaç gün kalır, sonra yine ayrılırlar, nereye gittikleri de bilinmez. Yüzlerce saat, deniz gibi enginlere açılırlar. O ev demeye dilin varmadığı taş yığınları arasında, kısa kara sakallı, ateş gözlü esmer insanlar görülür; insandan ürkek ürkek kaçarlar, etraflarını çekingen bakışlarla süzerler. Onların halinden yabancı oldukları ve develerinin otlayamadığı, duvarların görüşü sınırlandırdığı ve hırsızlığın cezalandırıldığı yerlere yabancı kalmak istedikleri görülür.

Urfa'da şimdi, yazın birlikte Kürtlere karşı sefere çıkmış olduğum kıtaların çoğu bulunuyor. Burada eski ahbablar beni karşıladı ve gösterilen dostluk beni gerçekten

Urfa Saray Binası

memnun etti. Urfa valiliğine tayin edilmiş olan Müşir Mehmet Paşa, beni kendi yanında alıkoymuştu ve bir çeşit içkale olan sarayda bana oda hazırlattı. Atlar, hizmetçiler, mükemmel yemekler, ağırlamalar, iltifatlar, özet olarak bu memlekette ikram edilebilecek herşey emrime hazır idi. Ertesi gün Cuma idi, yani Türklerin pazarı. Burada adet, bugün şehrin kapısı dışındaki bir meydanda, cirit oynamak için toplanmak. Paşa, beyler, şehrin en ileri gelen ve aşağı halkı, sadece kimin iyi bir atı varsa hepsi buraya toplanıyor. Araplar beyaz abalarını sol omuzlarına atmış, ciritlerini sağ elleriyle havaya kaldırmış, narin kısraklarını, güzel tımar edilmiş zengin takımlı atları, kavukları, kırmızı, mavi ve sarı elbiseleriyle son derece muhteşem bir alay teşkil eden Türklerin arasında oynatıyorlardı. Gerçi meydan, bizim taraflarda üzerinde at sürmek için seçilecek gibi bir yer değil; çünkü taş ve molozla örtülü; fakat bu insanlardan daha tasasızca at sürülemez. Bunların doludizgin uçarken atlarına birden çark ettirdiklerini ya da ani olarak durdurduklarını görenler bu atın çok defa onların servetlerinin yarısını, hatta bütününü oluşturduğunu hiç düşünmemeli. Halk hiçbir tertibe lüzum kalmadan hemen karşılıklı iki bölüğe ayrılıyor. Kim isterse ileriye at sürüyor, o geri gelir gelmez başka biri onun ardından hücum ediyor, ona yetişmeye çalışıyor ve kısa üzengilerinin üzerinde doğrularak temreni bulunmayan üç ayak uzunluğunda, parmak kalınlığında, hatta biraz daha da kalın bir harbeyi fırlatıyor. Bu değnek adamakıllı vuruyor ve çarpıyor, fakat bir kazanın duyulduğu da vaki değil. Her ne kadar daima kovalama sırasında cirit atılıyorsa da hasmının gözüne rasgetirmek tehlikesi bu yüzden büsbütün ortadan kalkmış değil, çünkü kaçan, ciritten kaçınmak ya da onu eliyle yana doğru çelmek için hep arkasına bakıyor. Birçokları sopayı yakalıyor ve

kendisini kovalayana fırlatıyor. Fakat şuna da dikkat ettim ki, aşağı payede olanlar kibarlara atarken çok dikkatli davranıyor, adeta atıyormuş gibi yapıyor. Atlar da bu oyundan binicileri kadar çok hoşlanıyor gibi. Paşanın henüz huyunu suyunu tanımadığımdan bir atına binmiş olduğum için kalabalığa karışmaktan çekindim. At tepinmeye ve kişnemeye başladı; dizginlerini salıverince öyle hızla koştu, aynı zamanda dizgin ve diz temasına o kadar itaat etti ki, en kötü binici bu işten şerefle çıkardı.

Eski kurşuni kalenin dibindeki bu heyecanlı sahne, geride fon olarak uçsuz bucaksız çöl, güzel ve karakteristik bir tablo meydana getiriyor.

Dün, şehrin yakınındaki bir dağın tepesinde bulunan mağaraları (taş ocaklarını) ziyaret ettim. Surlar, camiler, kervansaraylar ve hamamların bütün taşları buradan çıkarılmışa benziyor. Bu yüzden meydana gelen mağaralar fevkalade büyük. Bir tanesinin içinde atla 150 adım ilerledim, 8-10 arşın yüksekliğinde, fakat asıl şaşılacak şey 30-40 arşın geniş oluşu; çünkü bu genişlikte, fakat kemerli değil de tamamiyle düz ve yatay, direksiz ve desteksiz bir tavanı başının üstünde asılı görmek insanı adeta korkutuyor. Bu mağaralar 2000 beygiri alabilir, ama ne yazık ki burada hiç su yok. Benim şehirde en sevdiğim gezinti yerim, dupduru su ile dolu ve içinde sayısız balıklar yüzen bir havuz. Bu hayvanlar "ziyaret" yani mübarektir. Bunları havuza Nemrut koymuş ve kim bunlardan yerse kör olurmuş. Balıklara bir avuç nohut atınca yüzlercesi, bir köpek sürüsü gibi, kıyı boyunca insanın arkası sıra geliyor. Suyun bir kenarını azametli çınarlar çevreliyor, öteki kenarında beyaz kireçtaşından yapılmış minareleri, zarif oyma taş parmaklıkları ve siyah servileriyle Halilürrahman Camii

yükseliyor. Tam da Ocak sonunda, sıcak öğle güneşi altında gezinti yapılacak bir yer.

Şehirden aşağı yukarı bir saat uzakta ve çıplak kayalardan birinin üzerinde, Arapların "Nemrud'un Sarayı" dedikleri eski duvarlar yükseliyor. Bunların aslında ne maksatla yapılmış olduklarını tahmin güç; oraya hiçbir yol çıkmıyor, hiçbir ağacın, hiçbir otun yetiştiği de yok, su da büyük sarnıçlarda birikiyor. Görünüşe göre, asil ve sade üslûbuyla göze çarpan eski binanın içine daha sonra başka bir bina yapılmış.⁽⁶⁾ Güzel, dört köşeli kulelerden birinde aşağıdaki yazıtı buldum:

"AMACCAMCHC CAREDOYTOYMANNOYGYNH"⁽⁷⁾

Günlerce kesilmeden devam eden yağmurun alıkoymasından sonra, ilk açık günde Urfa garnizonu dışarı çıktı ve parıl parıl güneşte ve mızıka ile Prusya liva talimleri yaptı. Bu bir iki gün sürdü, sonra 9 piyade, 6 süvari taburu ve 4 topla bir manevra yaptık; bu kâfi derecede iyi oldu, askerler bile memnun kaldılar. Bundan sonra Birecik'e hareket ettim ve sana evvelce anlatmış olduğum aynı Çarmelik fırınında geceledim. Akşama doğru 30 baş manda, sığır ve katırın benim salondan geçerek bir arka kapıdan çıkıp gittiklerini görmek beni az hayrete düşürmedi. Eğer buraya bu adı vermek doğru olursa bu "ev" in arkasında geniş bir mağara vardı ve ahır hizmetini görüyordu. Her türlü yapı malzemesinden yoksun olan bu memlekette bizzat tabiatın kireçli kum taşları içinde böyle çok sayıda mağaralar yaratmış olması büyük bir bahtiyarlık.

Birecik paşası Urfa'da bulunuyor; bu sebeple ben bir süreliğine onun konağını işgal ettim. Hizmetime tahsis edilmiş olan bir bölük komutanı yüzbaşı, daima karşımda divan duruyor ve bana birbiri ardı sıra çubuk (sigara) ikram ediyor; 5-6 ağa da ona bu hususta yardım ediyor. Başlangıçta bu nezâket beni dehşetli rahatsız etti; fakat buna alışmak lazım. Peşimden Emir Çavuşu gelmeden bir adım atabilmem mümkün değil. Ondan kurtulmaya boş yere çalıştım; beni gölgem gibi takip etti. Ben gezmeyi çok sevdiğim, hızlı yürüdüğüm ve topoğrafya çalışmalarından alışkın olduğum üzere uzun adımlar attığım için, zavallı adamcağız bu yorgunluk yüzünden tamamiyle kuvvetten düştü.

Türkler at yahut eşeği olan bir insanın yaya yürümesine asla akıl erdiremezler; durur bakar ve hayretle "Yeriy!" derler. Fakat yalnız gezmek, geleneklere yayan yürümekten de daha büyük tecavüzdür ve insan çok sefalet içinde olmalıdır ki, arkasından gelip çubuğunu taşıyacak hiç olmazsa bir tembeli olmasın. Bir gün Malatya'da cemaatiyle birlikte şehre dönen bir eşekçiye rastladım. Adam herhalde beni paşanın yanında görmüş olacaktı ve bana iltifatta bulunmaya niyetlenmişti; daha ben neye uğradığımı bilmeden beni kolumdan tuttu ve eşeğini önüme çekti, "Bin gözüm!" dedi. Ben teşekkürle yolumda gitmeme müsaade etmesini rica ettim. "Vallah siye yazıktır, yayan yerime!" dedi. Ben ona bir ahır dolusu atım ve katırım olduğunu

söyledim, fakat adam aklına koyduğundan vazgeçmedi. Başka çarem olmadığı için ben de -gerçi eşeğe binmedim ama- eve döndüm ve atla gezmeye çıktım, halbuki asıl istediğim yayan gezmektir.

Birecik'teki kıtalar da yine benim eski tanışlarımdı. Her gün talim yapıldı; subaylar, en yükseklerden en aşağıdakilere kadar, öğrenmek için büyük bir istek gösteriyorlar ve manevraların basitliğine çok seviyorlardı.

Birecik'te, Şubat'ın başında tarlaları yeşil ekinlerle kaplı buldum. Çalılıkların küçük küçük yaprakları vardı ve Araplar nehirde yıkıyorlardı. Son derece enteresan olan etrafın bir planını çıkardım ve eski, harikulade kaleyi sürüne emekleye dolaştım. Burada yüzyıllardan beri yıkılmış olduğu anlaşılan bir sürü kubbe vardı. Bu eski bina dev gibi birşey, hatta zelzeleler bile onu tahribe muvaffak olamamış. Sana evvelce burasını anlatmıştım.

Dipnotlar:

*selahattin_guler@hotmail.com

(1) Makalemizle ilgili kaynak, von Moltke'nin yukarıda zikredilen üçüncü eserinin Hayrullah ÖRS tarafından yapılan tercümesidir (Moltke'nin Türkiye Mektupları, İstanbul 1995, 2. baskı.). Rumkale, Birecik ve Urfa, adı geçen kitapta sadece iki mektupta anlatılmıştır. Von Moltke, önce 6 Nisan 1838 tarihinde, daha sonra da Haziran 1839'da Osmanlı kuvvetleri ile Kavalalı Mehmet Ali Paşa arasında yapılacak Nizip Savaşı öncesi Türkiye'deki gözlemlerini anlattığı bu mektupları İstanbul'daki bir dostuna yazmıştır. Von Moltke, Rumkale, Birecik ve Urfa'yı gezerken muhtemelen Binbaşı rütbesinde idi. Dipnotlar ve düzeltmeler tarafımızdan yapılmıştır.

(2) Rumkale, Birecik Ovası'nın kuzeyinde, Fırat Nehri'nin kıyı kesiminin doğusunda, Urfa yoluna bakan bir tepe üzerindedir. Von Moltke'nin gözlemleri sırasında Rumkale, Urfa'ya bağlı bir kaza idi ve merkezi de Halfeti kasabası idi. Rumkale'nin kuruluş tarihi Asurlular dönemine kadar inmektedir. Ortaçağda Ermeni piskoposluğunun merkezi idi. Daha sonra Memlukların eline geçen Rumkale, 1516 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Rumkale, 19. yüzyılın ilk yarısında terkedilmiş ve onun yerini Halfeti almıştır. Halen Rumkale'de; kale, konak, kilise, sarnıç ve diğer yapı kalıntıları mevcuttur.

(3) Albay Chesney, Fırat'ın ulaştırma bakımından imkânlarını incelemiştir. Fakat Süveyş Kanalı'nın açılması Fırat üzerinden bağıntıya ihtiyaç bırakmamıştır. Şu halde başarısızlık diye birşey söz konusu olamaz (H.Örs).

(4) von Moltke, höyükleri, binlerce yıl kerpiç inşaat yapılmış olan eski köy ve şehir kalıntılarını yığma tepe sanmaktadır (H.Örs).

(5) Burada Hz.İsa kastedilmektedir.

(6) von Moltke, burada günümüzde harabeleri ayakta duran ve şehrin 10 km. güneyindeki dağlar arasında bulunan Deyr Yakub Manastırı'ndan bahsediyor.

(7) Bahsedilen dört köşeli kule, hemen Deyr Yakub Manastırı'nın hemen kuzeyindeki bir anıt mezardır. Bu tür mezarlara "Burç mezar" da deniyor ve Süryanice'de "Nafşa" olarak biliniyor. Von Moltke'nin mezar üzerinde okumuş olduğu Grekçe metnin tercümesi şudur: "Ma'nu oğlu Şaredu'nun karısı Amaşşamaş." Yazı stiline tahliline göre, bu yapının miladi 2. yüzyılın sonuna veya 3. yüzyılın başına ait olabileceği tahmin edilmektedir. Grekçe metnin aynısı, Palmira Süryanicesi harfleriyle hemen altına yazılmıştır.

Yaşayan Efsane ABDULLAH BALAK

Bestekâr-Söz Yazarı-Folklor Araştırmacısı-Kaynak Kişi

Hasan Fehmi HAYIRLI

Folklor Araştırmacısı

İbrahim Halil HAYIRLI

1938 yılında Urfa'da her Urfalı gibi müzisyen olarak doğdu. Babası Urfa'nın tanınmış eşrafından Osman Vehbi Efendi'dir. İlk-Orta ve Lise öğrenimini Urfa'da tamamladı. 1968 yılında Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik bölümünden mezun olarak, Urfa Lisesi'nde Matematik öğretmenliğine başladı. Cebir, Geometri ve Müzik dersleri verdi. Bu dönemde lisenin THM korosunu ve halk oyunları ekibini yetiştirdi, çalıştırdı. Bir ara Urfa Milli Eğitim Müdür Yardımcılığı görevini yürüttükten sonra tekrar öğretmenliğe döndü. Uzun yıllar öğretmenlik yaptıktan sonra 1994 yılında Harran Üniversitesi'ne geçti. Kültür sanat topluluklarının akademik danışmanlığını, THM korolarını çalıştırdı ve yönetti. 1996 yılında müzik bölümünü kurarak başkanlığına getirildi. Müzik bölümü başkanlığından 1999 yılında emekli oldu.

"Urfa Açık Konservatuvarı"ndan yetişen Abdullah Balak'ın ailesi de müziğe yabancı değildi. Babası iyi hoyrat okur, Amcası makamları iyi bilir, dayısı Hacı Fazlı Mehmet çok iyi "Nevruz" gazel okurdu. Urfalı müzik ustalarıyla dostluklar kurulan evlerinde, zamanın büyük ustaları olan Mukim Tahir

(Oturun), Kel Hamza (Şenses), Cemil Cankat'ın hem plaklarını hem de bizzat kendilerini dinleyerek "Urfa Makam Geleneğini" öğrendi. Sıra Gecelerinde, Dağ Yatılarında, Esvap Gecelerinde ustaları dinleyerek yetişti.

Bu dönemlerde Hac Nuri Hafız, Tenekeci Mahmut, Halil Hafız, Bozeyin oğlu Ahmet, Hayırlı Ahmet Ağa, Culha Mahmut, Karaköprülü İsmail, Kurrik Mehe, Cuan Mehmet, Şihis İshakoğlu gibi ustaların tavırlarını, gazel okuma yeteneklerini inceledi, araştırdı, yararlandı.

Üniversite yıllarında, musiki topluluklarında çalıştı, 11 Nisan Urfa Kurtuluş gecelerinde Ankara Radyosunda Urfa Kültür Derneği'ne ait koroları kurdu, çalıştırdı ve yönetti. Urfa halk müziği ile halk oyunları ve giysileri üzerinde araştırmalar yaptı. Günümüzde halk oyunlarında giyilen giysilerin tespitinde önemli çalışmalar yürüttü. Yine halk oyunlarının derlenip düzenlenmesinde önemli bir aktör oldu. 1974 yılında "kıvım oyunu"nu; öyküsünü, sözlerini derleyerek ve sahne düzenlenmesini yaparak, Urfa Lisesi ekibiyle İstanbul'da Milliyet Gazetesi tarafından düzenlenen yarışmada sergiledi ve beğeni topladı. Yöresel, il bazında ve Türkiye çapında

Hasan HAYIRLI, Halil BALIKÇIOĞLU, Mercan ÖZKAN, Bakır KARADAĞLI, Abdurrahman BOYDAĞ, İbrahim ÖZKAN, Abdullah BALAK, Feridun YÜZGEN, Halil ALTINGÖZ, Halil SEZGİN

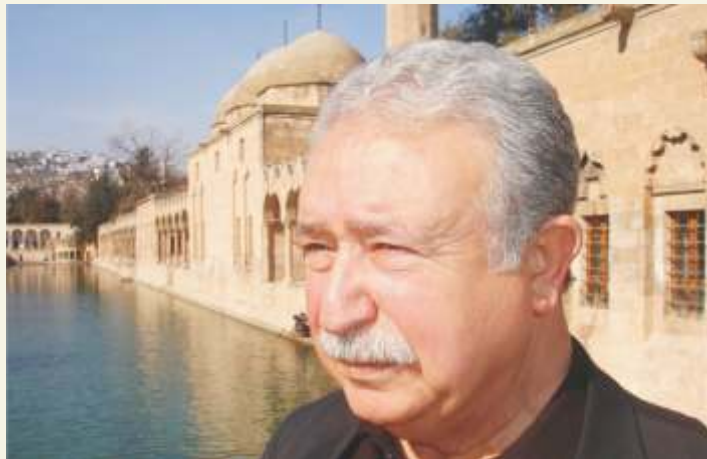
düzenlenen halk oyunları yarışmalarında jüri üyeliği yaptı. Halk oyunları konusunda şu anda ilimizin en önemli kaynak kişi ve araştırmacısıdır. Söz konusu çalışmalarından dolayı çeşitli kurumlardan Milli Kültüre yaptığı katkılardan dolayı ödülleri almıştır.

Abdullah Balak, halk oyunlarına yaptığı katkıların dışında bestekârlığı ile de ünlüdür. Halk müziği, tasavvuf müziği ve sanat müziği tarzında 100'ü aşkın eseri vardır. Söz ve müziği kendisine ait bestelerinin yanı sıra birçok anonim türküyü de derleyerek halk müziği repertuarına kazandırmıştır. Bestelerinde "Urfalı Balak", "Balak" mahlasını kullanmıştır. Besteleri zamanın ünlü sanatçıları tarafından radyo, TV, plak, bant ve CD'lerde okunmuştur.

Yıldırım Çınar, Aynur Gürkan, Muazzez Türüng, Recep Kaynak, Atakan Çelik, Seyfettin Sucu, İsmail Badıllı, Nuri Sesigüzel, Selahattin Alpay, Mahmut Tuncer, Kazancı Bedih, Naci Yoluk, Onur Şan, Mahsun Kırmızıgül ve İbrahim Tatlıses gibi ünlü sanatçılar tarafından besteleri ve derlemeleri seslendirilmiştir.

1976 yılında Kültür Bakanlığı Uzmanı Yaşar Doruk tarafından yapılan Urfa Türküleri derleme çalışmalarında, kaynak kişi ve bestekâr olarak 200 eserin notaya alınmasında sesile-sazıyla emek vermiştir.

Zengin bir arşive sahip olup, yüzlerce cinaslı manisi ve şiiri vardır. Çok duygulu, nüktedan, hazır cevap hassas bir Urfa sevdalısıdır. Etrafındaki eş, dost ve arkadaşlarına

da bu meziyetleri aşlamaya çalışır. Yanık bir sese sahip olup türkü ve hoyratları kendine has bir tavırla okur. Bir seher vakti aşığıdır. Seherde bülbülün güle seranatını çok güzel bir şekilde şiirlerle ifade etmiştir.

Bülbülün bitmez çilesi,

Seherde gülün hillesi,

Zordurfeleğin sillesi,

Yaralıyam, yaralıyam...

İyi bir hoyratçıyı dinlediğinde veya halaydaki Urfa düzü'nde usta bir oyuncunun kartal gibi davula inişini seyrederken nerde bulunursa bulunsun kendinden geçerek, seyha atabilir veya ağlayabilir. Yine Urfa'da Makam Geleneği içerisinde Hicaz Makamı'nda divan edebiyatı sözleriyle okunan "Mesnevi"yi ilk defa hoyrat sözleriyle (cinaslı mani) okuyarak bir ilki gerçekleştirmiştir.

Abdullah Balak'ın sevilen bestelerinden bazıları şunlardır; Felek Sen Ne Feleksen, Vay Benim Yarsız Göynüm (Yaşar), Kardaş Dala Konaram, Seherde Uyanasan, Dağıdır Yar Dağıdır, Başında Yazması Var, Urfalı Kızı, Fadile...

MESAM'a kayıtlı olup, ŞURKAV Mütevelli heyet üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir.

FELEK SEN NE FELEKSEN (Ağla Gözlerim)

Söz - Müzik
Abdullah BALAK

FE LEK SEN NE FE LEK SEN BAĞ RİM ET
TİN E LEK SEN AL DİN GÜL YÜZ LÜ YA Rİ
DA HA NE ME GE REK SEN Fİ BET 'Ü ZÜM GÜ LE CAH GÖZ YAĞ LA
RİM Dİ NC CAH BU KA-RAN LIĞ GÜN LE RİN BİR GÜN SÖ
NU GE LE CAH AĞ LA GÖZ LE RİM SİZ LA GÖZ
LE RİM SEN FE LEK VUR GU NU YAM YA NAR GE
ZE RİM

Bağlantı:

Herkes bahtiyar felek
Talihi Yaver felek
Bizi bir gün görmeden
Ettin ihtiyar felek

Ağla gözlerim
Sızla gözlerim
Ben felek vurgunuyam
Yanar gezerim

Feleğin bir günü var
Köşkünde düğünü var
Şükredelim bu güne
Bundan beter günü var

VAY BENİM YARSIZ GÖYNÜM

Söz - Müzik
Abdullah BALAK

VAY BE NİM YAR SIZ GÖY NÜM BAHL ÇA SIZ BAR
SIZ GÖY NÜM YÜZ YER DEN YA RA LI DIR
HEP GÜ LER AR SIZ GÖY NÜM HEP GÜ LER AR
SIZ GÖY NÜM YÜZ YER DEN YA RA LI DIR
HEP GÜ LER AR SIZ GÖY NÜM HEP GÜ LER AR SIZ GÖY
NÜM

Urfa'nın ardı bağlar
Ataşım yadı dağlar
Gözleriyde cadı var
Baktıkça içim ağlar

Yarımın adı yaşar
Görmezsem fikrim şaşar
Neçeki bu canım sağ
Ataşiy beni yakar

Ay çıkar ayaz düşer
Kar yağar bayaz düşer
Üzülme (Telesme) güzel yarım
Saçına (Zülfüne) bayaz düşer

YARA KAVUŞMIYAN GÜLEBİLİR Mİ (Yar yar canım özüm sen)

Söz - Müzik
Abdullah BALAK

YA RA KA VUS MI YAN A ŞIK LAR BİR YER DE GÜ LE Bİ LİR Mİ DU RA Bİ LİR Mİ
GÜ LE Bİ LİR Mİ DERT CE FA ÇEK ME YEN ÖZ YUR DUM UR FA DA
SO LA Bİ LİR Mİ BA LAM GA RI BEM BÜ L BA LAM SO LA Bİ LİR Mİ BA LAM
YAR YAR YAR YAR CA NIM Ö ZÜ M SE N
KA Ç MA BEN DEN SEV Gİ LİM İ Kİ GÖ ZÜ M SEN BA LAM
İ Kİ GÖ ZÜ M SEN

Yara kavuşmıyan gülebilir mi
Dert cefa çekmeyen solabilir mi
Aşıklar bir yerde durabilir mi
Öz yurdum Urfa'da garibem bülbül

Bağlantı:

Ceyran kimin dağdan dağa gezerem
İçimden geçeni durmaz yazaram
Haber esmez yardan candan bezerem
Öz yurdum Urfa'da garibem bülbül

Urfalı Balak'am seni tanırım
Sen gülden ben yardan yanaram bülbül
Yarsız bu dünyayı zindan sanaram
Öz yurdum Urfa'da garibem bülbül

DAĞIDIR YAR DAĞIDIR

Söz - Müzik
Abdullah BALAK

DA ĞI DIR YAR DA ĞI DIR Sİ NEM DE YAR DA ĞI DIR
BA ŞIM DA GAM YU VA Sİ DA ĞIT SA YAR DA ĞI DIR
AK LIM BAŞ TA NA LIP SAN AK LIM BAŞ TA NA LIP SAN
BE Nİ DER DE SA LIP SAN AŞ KO DJY LA YA KIP SAN
GEL BE NİM ŞEH LA GÖZ LÜM

*Aklım baştan alırsan
Beni derde salırsan
Aşk oduyla yakırsan
Gel benim şehla gözlüm*

Gül benzim sararıptır
Talihim kararıptır
Bir parça aklım vardı
Onu da yar alıptır

Bağlantı:

Urfalıyam yorgunam
Göller kimin durgunam
O şehla gözleriyle
Ta ezelden vurgunam

FADİLE

Söz - Müzik
Abdullah BALAK

BİR KIZ GÖR DÜM KA PA LI
Bağlantı: FA Dİ LE LE FA Dİ LE
SOR DUM AS LI RU HA LI
DER Dİ DEN DÜSTÜM Dİ LE
SOR DUM AS LI RU HA LI VAY LE LE O GÜN DEN LO RU GÜ NE
AŞ KI DAN DÜŞ TÜM Dİ LE
KAR DAŞ GÖY NÜM YA RA LI BA BOŞ GÖY NÜM YA HA LI VAY LE LE

Yanağı alma aldir
Endamı selvi daldır
Ne hastayam ne sağam
Sevdam midir ne haldır

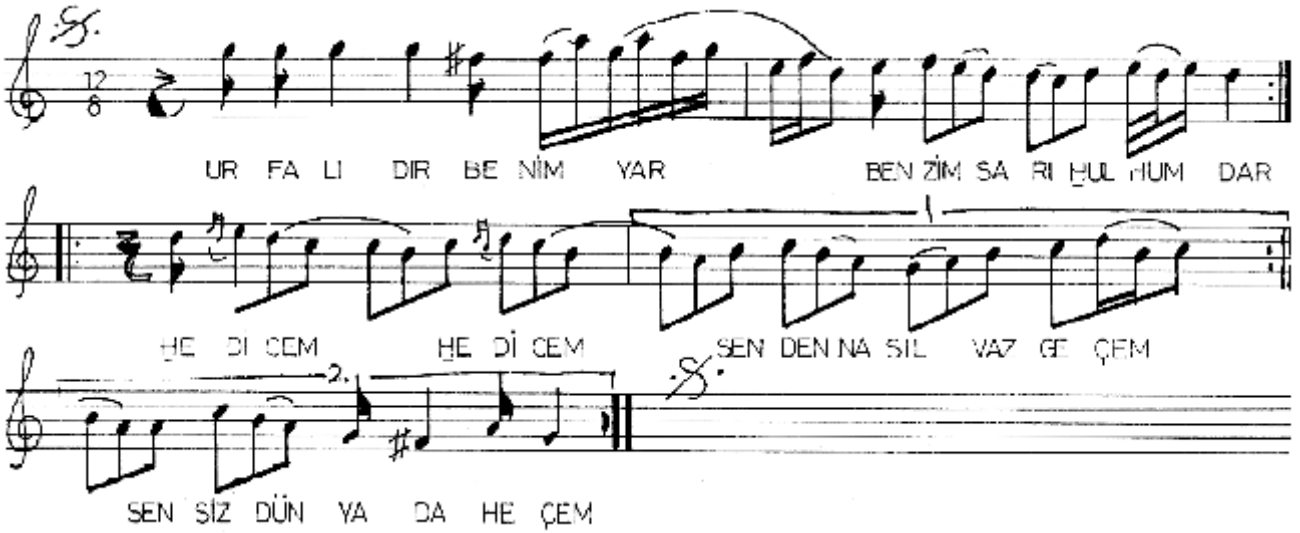
Fadile le Fadile
Derdiden düştüm dile
Aşkidan düştüm dile

Aparın beni yara
Düşmüşem ah ü zara
Koy bir gün yüzün görem
Çeksinler beni dara

Bağlantı

URFALIDIR BENİM YAR (Hedicem)

Söz - Müzik
Abdullah BALAK

UR FA LI DIR BE NİM YAR BEN ZİM SA RI HUL HUM DAR
HE Dİ CEM HE Dİ CEM SEN DEN NA SIL VAZ GE ÇEM
SEN SİZ DÜN YA DA HE ÇEM

Urfalidir benim yar
Benzim sarı hulhum dar
Her gören halim sorar
Bilmez kalbimde ne var

Karanfil şitil ettim
Yarama fitil ettim
Kaderimiz böyleymiş
Mevlama şükür ettim

Kaşları karadandır
Hak bizi yaradandır
Ârif olanlar bilir
Bu sözler neredendir

Hedicem Hedicem
Senden nasıl vazgeçem
Sensiz dünyada heçem

Bağlantı

Bağlantı

SABRIN TİMSALİ EYYUB

Söz: Abdullah BALAK
Müzik: M. Hulusi ÖCAL

NEF SI SI GA YA ÇEK TİM AĞ LA YIP YAŞ
A KİL DA DER YA ÇEK KÜL ÜÜ SA BİR DA ŞI
LAR DÖK TÜR KA DE RE BO YUN BÜK TÜR
FA BUL DU CI HA NA ÖR NEK ÖL ÜÜ
SA BİR A KİL DAN EV LA SA BİR A KİL
DAN EV LA LÜT FUN DAN VER SİN MEV
LA..... SAB RİN TİM SA Lİ EY YİB
KO RUK HEL VA OL DU GEL
GER ÇEK Mİ SA Lİ EY YUB DAR BI ME SE.....
GÖN LÜM BOŞ TU DOL DU GEL HAK YE Rİ Nİ.....
Lİ EY YUB SA BİR A KİL DAN EV LA
BUL DU GEL SA BİR A KİL DAN EV LA
LÜT FUN DAN VER SİN MEV
LA.....

URFALI BİR KARİKATÜRCÜ Mehmet Sabri USLUSOY (1921-1984)

S. Sabri KÜRKCÜOĞLU

Harran üniversitesi

Şanlıurfa MYO Öğretim Görevlisi

*Kocaldı vakti ömrüm, başta iki tel ak saç kaldı.
Gözümde fer kalmadı, elimde bu silah kaldı. (M. S. USLUSOY)*

Karikatür

Karikatür; bir insanın veya bir olayın ayrıntılarına girmeksizin, kısa, düşündürücü ve özlü bir fikir vererek, bazı özelliklerin göze çarpıcı gülünç bir şekilde resimlendirilmesidir. Karikatür, konu olan bir kişinin veya bir olayın dikkat çekici özelliklerini ortaya koyar ve çoğu zaman kişinin bazı özelliklerinin abartılmasını konu edinir.

Bir resim sanatı olan Karikatür, kitle iletişim araçlarının geliştiği dönemde ortaya çıkmış ve biçimlenmiş yeni bir sanat dilidir. Kültürel değerleri, inançları, normları ve kişileri iletmede önemli rol oynayan karikatür, bizlere insanlık tarihini yansıtır. Yaşananları anlamlı bir biçimde çarpıtarak, izleyene iletirler sunma sanatı olan

karikatür aynı zamanda sosyal bir gösterge ve yansıtıcıdır. Bir bakıma "çizgiyle tutulmuş günlük tarih" olarak da değerlendirilmektedir.

Bir grafik sanatı ve bir görsel iletişim sanatı olan karikatürün, hem "sanat tarihi"nde, hem de "düşünce tarihi"nde yeri olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Karikatürün Dünyada Gelişimi

Çok eski devirlerden beri karikatürün yapıldığı bilinmektedir. İtalya'nın Campania bölgesinde, Napoli yakınlarında bulunan antik Roma kenti "Pompei" kazılarında, duvar ve vazolarda çeşitli karikatür örneklerine rastlanmıştır. Esas karikatür sanatı, Rönesans devrinde başlamıştır. Önceleri sadece kişilerin portreleriyle

ilgilenirken daha sonra olayları, sosyal konuları ele almış ve bu gelişmeler sırasında çizgi anlayışı ve teknik açıdan da değişimler göstermiştir. Baskı makinesi bulunup da kitaplar ve gazeteler

(Pompei antik kentinde bir duvarın grafiti olarak yapılmış karikatür)

daha da gelişmiştir. Karikatür, kendine özgü sadeliği ve didaktik (öğretici) tarafı sebebiyle herkes tarafından benimsenmiştir. Karikatürde insanları veya tipleri hicivli olarak canlandırma şekli ilk olarak 16. yüzyılda olmuştur. Siyasi konuları gaye edinen karikatürler ise 18. yüzyılda çoğalmıştır.

Türkiye'de Karikatür Sanatının Gelişimi

Teodor Kasap'ın 1870'te çıkardığı "Diyojen Dergisi"nde ilk karikatür görüldü. Bilinen ilk Türk karikatürcüsü ise Ali Fuat Bey'dir. Sultan Abdülhamit döneminde kesintiye uğrayan mizah dergiciliğinde, İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte bir patlama olur. Bu dönemin en önemli karikatürcüsü "Cem", karikatürlerinde batı anlayışına uygun olarak Osmanlı Devletini ve idarecilerini hicvetmiştir. Bu dönemde birbiri ardına çıkan Karagöz, Geveze, Dalkavuk, Davul gibi dergilerde siyasi karikatürün ilk örnekleri verilmiştir. Kurtuluş Savaşı'na karşı Aydede'de "Rıfkı" ve Kurtuluş Savaşı yanlısı Gülelyüz'de "Sedat Simavi" de dönemin önemli imzalarıdır.

Cumhuriyet döneminin karikatürcü simgeleri olarak Cemal Nadir (1902-1947) ve Ramiz Gökçe'yi görürüz. Bu iki karikatürcü, çizdikleri sosyal ağırlıklı karikatürlerle Türkiye'de bu sanatın geniş kitleler tarafından

benimsenip sevilmesini sağlamışlardır. Cemal Nadir GÜLER çizdiği karikatürlerin yanı sıra "AMCABEY" karakteriyle de yaşadığı döneme damgasını vurmuştur.

Aynı dönemin çizirleri olarak

Münif Fehim, Sedat Nuri, Şevki Çankaya, Necmi Rıza Ayça, Orhan Ural, Sururi Gümen, Salih Erimez, İhap Hulusi önemli isimlerdir.

1940'ların sonlarına doğru çıkmaya başlayan "Marko Paşa Dergisi"nde Mim Uykusuz (1922-1983) toplumcu gerçekçi karikatürün yapıtılarını vermiştir. Aynı dönemde Ratip Tahir de politik karikatürlerin başarılı örnekleriyle okuyucuyu buluşturmuştur.

Daha sonraki döneme damgasını

vuran 1950 kuşağı karikatürcüleri ise batıdaki değişime paralel olarak karikatürde kara mizaha kayan ve yazısız olmaya özen gösteren bir anlayışla eserler vermişlerdir. Eflatun Nuri, Semih Balcıoğlu, Turhan Selçuk, Nehar Tüblek, Ferruh Doğan, Ali Ulvi, Güngör Kabakçioğlu, Tonguç Yaşar, Yalçın Çetin, Altan Erbulak, Bedri Koraman, Mıstık, Cafer Zorlu gibi karikatürcüler bu dönemde ve daha sonra önemli yapıtlara imzalarını atmışlardır.

Oğuz Aral'ın 1972'de yayınlamaya başladığı "Gırgır" dergisi karikatürcüleri arasında İlban Ertem, Nuri Kurtcebe, İrfan Sayar, Hasan Kaçan, Behiç Pek, Latif Demirci, Necdet Şen, Engin Ergönültaş, Mehmet Çağçağ, Tuncay Akgün, Ergün Gündüz, Zafer Temoçin, Birol Bayram, Metin Üstündağ sayılabilir. Aynı dönemde Tan Oral, Sami Caner, Atilla Kanbir, Emre Senan, Kemal Gökhan, Behiç Ak, Musa Kart, Salih Memecan gibi karikatürcüler de daha farklı tarzlarda gazete ve sergi karikatürleri çizmişlerdir...

90'lı yılların sonlarına doğru yeni karikatür anlayışları filizlenmeye başlamış ve bu son dönemin önde gelen adları arasında Selçuk Erdem, Erdil Yaşaroğlu, Bahadır Baruter, Bülent Üstün sayılabilir...

Urfa'da bilinen ilk Karikatürcü: Mehmet Sabri Uslusoy

Urfa'nın bilinen ilk karikatüristi olan Mehmet Sabri Uslusoy 6 Ocak 1921 (1340) tarihinde Urfa'nın Meşarkiye (Pınarbaşı) mahallesinde doğdu. "Saleler" diye bilinen aileye mensuptur. Babası Hacı Hüseyin, Annesi Hatice'dir. 1942 yılında Urfa Ortaokulu'nu bitirdi. 1943 yılında İstanbul'da Vefa Erkek Lisesi'ne kaydolup 1945 yılında Haydarpaşa Lisesi'ne geçti, aynı yıl Haydarpaşa Lisesi ikinci

sınıftan ayrılarak Urfa'ya döndü. 1946 yılında Urfa Belediyesi'nde muhasebe memurluğuna başladı. 1977 Nisan ayında Urfa belediye muhasebe memurluğundan emekli oldu. 14 Şubat 1984 tarihinde Şanlıurfa'da vefat etti.

Karikatür çizdiği yıllarda, mizah dergilerinde çıkan karikatürlere baktığımızda, Uslusoy'un çizgilerinin diğer ustalardan pek

Mehmet Sabri USLUSOY
İlk Sergisinde (1949)

eksiği yok denebilir. Dönemin ünlü politikacılarından Celal Bayar, Adnan menderes, Süleyman Demirel, Kasım Gülek, İsmet İnönü'nün yanı sıra Urfa'da görev yapan bürokrat, tanınmış Urfalı siyasetçi, yazar, şair gibi şahsiyetlerin de karikatürlerini çizdiğini görmekteyiz.

1945 yılından itibaren karikatür çizmeye başlayan Uslusoy, ilk sergisini 1949 yılında (60 yıl önce) Urfa Belediye Sergi Salonunda açtı.

Eserlerinde 1950 kuşağı karikatürcüleri gibi yazısız olmaya özen gösteren bir anlayış sergilemiştir

Karikatürlerinde resmin etkisinden uzaklaşan Uslusoy, yerli tipler yaratmasıyla halka özgü mizah anlayışını karikatüre yansıtmıştır.

Karikatür dışında şiir ve mezar taşlarına ağıtlar da yazan Uslusoy'un, şiirlerinin bir kısmı Urfa'daki dergi ve gazetelerde yayınlanmıştır.

Uslusoy'un elimizde bulunan ve 1945-1980 yılları arasında çizilmiş 150 adet Karikatürünü "Hayali Çizgiler" ismiyle kitap olarak bir araya getirme çalışmalarımız devam etmektedir.

1980'li yıllarda M. S. USLUSOY

Çizerin Kendi Karikatürleri (1950)

Uslusoy'un Karikatürlerinden Seçmeler

**Merhum Başvekil
Adnan MENDERES**

**Başvekil
Süleyman DEMİREL**

**C.H.P Lideri
İsmet İNÖNÜ**

**D.P Lideri
Celal BAYAR**

**Urfa Valisi
Rifat BİNGÖL
11.02.1952 - 07.12.1953**

**Urfa Valisi
Nureddin HAZAR
22.10.1962 - 01.08.1965**

**Urfa Valisi
Kemalettin GAZEZOĞLU
02.02.1966 - 16.10.1968**

**1957 - 1960
Urfa Belediye Başkanı
Cemil HACİKAMİLOĞLU**

**1973 - 1977
Urfa Belediye Başkanı
Kadri BARUT**

**1945 - 1965
Urfa Kalkınma Partisi Genel Bşk.
Mustafa BOZCAN (Beyzo Mustafa)**

**1950 - 1960
Avukat Vasfi GERGER
Urfa Senatörü**

Urfa'nın İlk Doktorlarından
M. Hazım AÇANAL

Urfa'nın İlk Eczacısı
M. Zeki ANLAĞAN

Biyoloji Öğretmeni
Şükran Hanım

Ses Sanatçısı
Necdet TOKATLIOĞLU

Urfa Postası
H. Salih FIRAT

Şair ve Muharrir
Fatih BATİBEKİ (Rehavi)

Urfa Spor'un Pamuk Babası
Şükrü ÇADIRCI

Meşhur Çarpanacı Bakır
Bakır GÜZEL

Sıvacı - Dellek
Psik Ahmet

Meşhur Kanbur Felek
Mehmet AVCILAR

Kemanist
Kel Ahmet

MABET ŞEHİR URFA

Mehmet KURTOĞLU
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tescil Dairesi
Yayınlar Müdürü

Her kadim şehrin bir kuruluş zihniyeti vardır ve şehir o zihniyet üzerine davranışını ortaya koyar. Geçmişte Yunanlılar tarafından "Kaleriu" yani "kutsal su" veya "çoşkun ırmaklar şehri" diye isimlendirilen, Büyük İskender'in fethinden sonra ise "Edessa" olarak adlandırılan, Arap hâkimiyeti döneminde "Ruha" adı verilen ve Türk hâkimiyetinde "Urfa" olarak adlandırılan şehrin kuruluş zihniyeti, adından da anlaşılacağı üzere "dinsel" olmuştur. Şehir, tarih boyunca bu dinsel refleksini yani kutsallık kültürünü her zaman korumuştur.

Pagan döneminde dahi ateş ve su ile kutsanan Urfa, gerek Balıklıgöl platosunda çıkan heykeli, kutsal gölleri, gerekse Harran'daki pagan tapınağı "Pagnon mağarası", Hz. İbrahim ve diğer Ben-i İsrail Peygamberlerinin uğrak yeri olması, şehir merkezine 15-20 kilometre uzaklıktaki Göbeklitepe tapınağıyla 13.500 yıllık dinsel bir merkez olduğunu binlerce yıldır bize fısıldamaktadır.

Peygamberlerin atası İbrahim Peygamber'in yaşadığı, Hz. İsa'nın kutsadığı ve İslam peygamberinin bir hadisinde "Ahir zamanda ümmetimin hayırlısı İbrahim Peygamberin doğduğu ve hicret ettiği yerlerde yaşayanlardır" diye önem verdiği Urfa'yı inançlardan dışlayarak tanımlamak mümkün değildir.

Balıklıgöl Heykeli

Urfa büyük ihtimalle pagan döneminde "Anasır ı Erbaa" olarak bilinen dört unsurdan ateş ile sınıp, su ile kutsanmış olmalıdır ki; şehrin dört bir yanında kutsal su kültleri, kutsal kuyular bulunmaktadır. Şehre baktığımızda Balıklıgöl ve Anzılha gölü kutsal sayılan göllerdir ve rivayete göre İbrahim Peygamber ateşe atıldığında ateş onu yakmamış suya dönüşerek, onu sükûn ve selamete çıkarmıştır. Aynı şekilde Anzılha gölü olarak adlandırılan gölün hikâyesi de, İbrahim Peygamber'in inancının ölçüldüğü imtihan gibi, Nemrud'un kızı Züleyha'da kendini göstermiş ve sevip iman ettiği İbrahim Peygamber'in ateşe düştüğünü gördüğünde, dayanamamış ve kendini ateşe atmıştır. Şehrin varoluş felsefesini oturttuğu bu efsanenin doğruluğu yanlışlığı bir tarafa, asıl önemli olan; şehrin, içinde hakikatler taşıyan efsanelerden kendine çıkardığı payedir. Bir şehir kendini nasıl tanımlarsa, varlık sebebini de o yönde sürdürür.

Urfa, tarih boyunca çeşitli uygarlıkların hâkimiyet ve güç gösterisi merkezi olmuştur. Bu yüzden çok değişik inanç ve düşünceyi barındırmış, bunu yaparken de hiçbir zaman varoluş zihniyetini oluşturduğu dinden ayrılmamıştır. Pagan döneminde kutsadığı suya ve altı balık üstü kadın olan tanrıçaya

tapınırken, yine bu gölün kenarında diz çöküp el açarken Tanrıya yalvarmıştır. Nemrut bile ilahlık iddiasında, İbrahim peygamber'i ateşe atarak gücünü gösterirken, onu ateşin yakmadığını görünce, "ey İbrahim senin rabbinin büyüklüğüne yüz deve adak adıyorum" diyerek, İbrahim'in şehriden ayrılışına izin vermiştir. Bir şehir, varlık sebebini inanç üzerinde oturduğunda, ilahlık iddiasında bulunan Nemrutlara bile diz çöktürür, adakadattırır...

Paganlar kutsal su kültleriyle şehri tapınağa çevirirken, Museviler, başta İbrahim Peygamber olmak üzere, özellikle İsrail'i İsrail yapan peygamberlerini bu şehirle buluşturur ve ona kutsiyet atfeder. "Ve Rab

Abrama dedi: memleketinden ve akrabandan yanından ve babanın evinden, sana göstereceğim memlekete git ve seni büyük millet edeceğim ve seni mübarek kılacağım ve senin adını büyük edeceğim ve bereket ol!"⁽¹⁾ Rabbin İbrahim'e işaret ettiği memleket Harran'dır... İbrahim Peygamber Harran'da Sabilerle inanç mücadelesine girer ve sürgüne gider. Ama akrabaları burada kalır... İbrahim Peygamber gider gitmesine ama Rabbin işaret ettiği bu şehri unutmaz. Oğlu İshak evlenme çağına gelince, bu defa kendisi kölesini görevlendirir, "git Kenan topraklarından oğlum İshak'a bir kadın getir" der. Kölesi uzun bir yolculuktan sonra Harran'a gelir. Yorgunluktan kendini bir kuyu

yıllarca Harran'da dayısına çobanlık yapar. Kuyu bu defa Yakup ismini alır. Kutsiyeti daha güçlenir. Aradan kaç bin yıl geçer ama şehrin ürettiği inanç, modern Yahudilere ilham olmaya devam eder ve İkibininci yılın bitiminde bu kuyu başında ayın yapan Yahudilere rastlanır... Sonra Yusuf burada doğar, buradan kaçırılıp satılır Mısır pazarlarında... Yakup'un Harran'da yaşadığı aşk öyküsünü, sonra Musa aynı şekilde yaşar. O da Mısır'da Firavun'un şirinden kaçarak Şuayp şehre sığınır. Şuayp ile tanışır, sonra kızıyla evlenir ve mucizevi asayı alarak İsrail'i millet yapan özgürlüğe kavuşturur...

Şehir daha sonraları Hıristiyanların hâkimiyetine girer. Hıristiyanlık döneminde bu defa Urfa kutsanır. İlk kilisenin inşa edildiği ve ilk Süryanice İncil'in yazıldığı şehir olarak, varoluş zihniyeti bu defa İsa Peygamber üzerinden sürer. O dönem de Harran'da Sabiler; aya, güneşe, yıldız ve gizeme tapınırken, sunaklarda kendilerini tanrıya adarken, tevhit inancıyla insanlara müjde getiren İsa peygamberin mesajı yayılır. Urfa, Harran'ı putperestlik (pagan) ve köylülükle suçlar, kutsal suyuyla temizlenmesini önerir. Göl yine kutsal, şehir yine dindardır. Varoluşunu din üzerine inşa eden Urfa'ya bu yetmez ve İsa'nın ulaşamadığı bu topraklara onun mektubu ve mendili ulaşır. Urfa kralı bir cilt hastalığına yakalanmıştır, İsa Kudüs'te şifa dağıtmaktadır, kral da hastalığına şifa istemektedir. Elçiler gidip gelir Urfa ile Kudüs arasında. Ve bir gönül köprüsü kurulur. İsa, "adday" adında bir havarisini gönderip Kral Abgar'a tebliğini sunar. Abgar'ın mektup yazarak, şehrine davet ettiği İsa, onun mektubunu karşılıksız bırakmaz ve şöyle der:

" Beni görmeden bana inanan sana ne mutlu! Çünkü benim hakkımda beni görenlerin bana inanmayacakları, beni görmeyenlerin bana inanacakları ve yaşayacakları yazılmıştır. Mektubunun nedeni olan şeye, benim yanına gelmeme gelince, önce burada kendileri için görevlendirildiğim şeylerin tümünü tamamlamak zorundayım ve onları tamamladıktan sonra beni gönderenin yanına, yukarıya çekileceğim. Yukarıya çekildiğimde hastalığımı iyileştirmek ve sana seninle

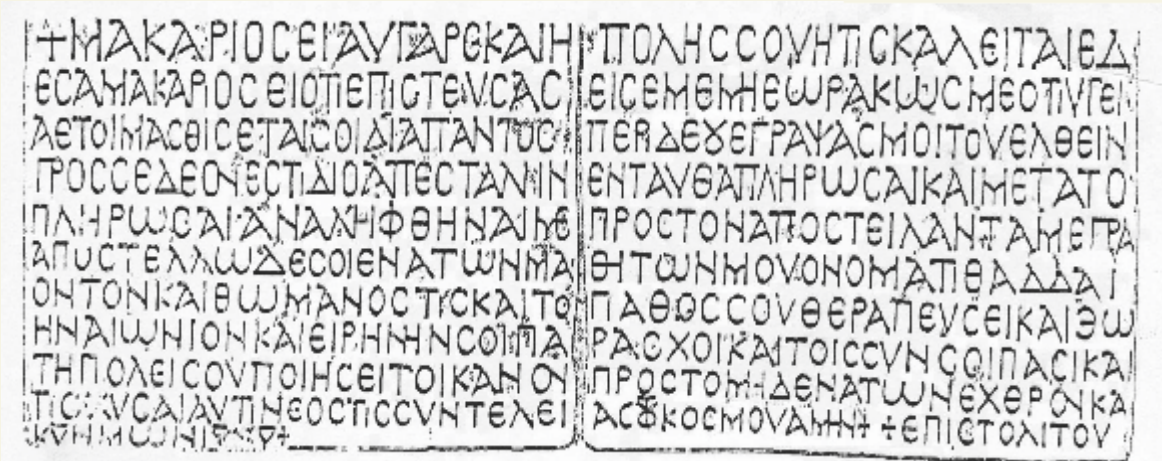

H. İsa'nın Urfa Müzesinde Mozaik portresi

birlikte olanlara hayat vermek için öğrencilerimden birini yanına göndereceğim"⁽²⁾

Mendil veya mektup, şehrin hafızasına işlenir. Süreç içinde mendilin, şehri koruduğunu, mektup ile İsa Peygamber'in şehri mübarek kıldığına ve kutsadığına inanılır. Şehir, Sasaniler tarafından işgal edildiğinde, Kral Abgar Ukama : "İsa efendimiz, bize hiçbir düşmanın şehre giremeyeceğini vaat ettin. Ancak bak, İranlılar bize saldırıyor" diyerek sitemde bulunur, ama inancını kaybetmez...

Şehirde ilk kilisenin yapılışı pagan döneminin sunaklarının yıkıntısı üzerine yükselir. Nabu ve Bel tanrılarının devrilen sunakları üzerinde katedraller dikilir... Üçüncü yüzyılda Urfa artık Hıristiyanların hac merkezidir. Beşinci yüzyılın ortalarında şehre gelen Ageria'ya, şehri gezdiren piskopos şöyle seslenir: "Kızım din adına çok zahmetlere girdiğini, çok uzak ülkelerden buraya geldiğini gördüğüm için eğer arzu edersen sana bir Hıristiyan için görülmesi zevk verici olan her şeyi göstereceğim. Şehrin yukarısında gördüğün şu tepe var ya, kızım, işte o, şehre su sağlamaktaydı. Bunu görünce İranlılar suyun yolunu şehirden çevirdiler ve onu kamp kurmuş oldukları yere akıttılar. İranlıların suyunun yönünü çevirdikleri aynı gün ve aynı saatte burada gördüğün bu su kaynakları Tanrı'nın emriyle kendiliklerinden yerden fışkırdılar. O günden bugüne tanrının lütfüyle bu pınarlar burada kaldılar. İranlıların

H. İsa'nın Urfa kralı Abgar Ukkama'ya gönderdiği mektubun Kirk Mağara'daki bir kaya üzerine kazınmış Grekçe metni (H. von Oppenheim'den)

Mevlid-i Halil Camii ve Hz. İbrahim'in Doğduğu Mağara

Mendil veya mektup, şehrin hafızasına işlenir. Süreç içinde mendilin, şehri koruduğunu, mektup ile İsa Peygamber'in şehri mübarek kıldığına ve kutsadığına inanılır. Şehir, Sasaniler tarafından işgal edildiğinde, Kral Abgar Ukama : "İsa efendimiz, bize hiçbir düşmanın şehre giremeyeceğini vaat ettin. Ancak bak, İranlılar bize saldırıyor" diyerek sitemde bulunur, ama inancını kaybetmez...

Şehirde ilk kilisenin yapılışı pagan döneminin sunaklarının yıkıntısı üzerine yükselir. Nabu ve Bel tanrılarının devrilen sunakları üzerinde katedraller dikilir... Üçüncü yüzyılda Urfa artık Hıristiyanların hac merkezidir. Beşinci yüzyılın ortalarında şehre gelen Ageria'ya, şehri gezdiren piskopos şöyle seslenir: "Kızım din adına çok zahmetlere girdiğini, çok uzak ülkelerden buraya geldiğini gördüğüm için eğer arzu edersen sana bir Hıristiyan için görülmesi zevk verici olan her şeyi göstereceğim. Şehrin yukarısında gördüğün şu tepe var ya, kızım, işte o, şehre su sağlamaktaydı. Bunu görünce İranlılar suyun yolunu şehirden çevirdiler ve onu kamp kurmuş oldukları yere akıttılar. İranlıların suyunun yönünü çevirdikleri aynı gün ve aynı saatte burada gördüğün bu su kaynakları Tanrı'nın emriyle kendiliklerinden yerden fıskırdılar. O günden bugüne tanrının lütfüyle bu pınarlar burada kaldılar. İranlıların yönünü çevirdikleri su ise aynı gün kurudu, öyle ki bugüne kadar da görülebileceği gibi onlar bir saat için bile içecek su bulamadılar. O günden bu güne bölgede tek bir damla su görülmedi. Böylece bunların olacağını

vaat etmiş olan Tanrı'nın emriyle onlar kendi ülkelerine dönmek zorunda kaldılar."⁽⁴⁾

Şehirde Hıristiyanlığın çileciliğinden ilham aldığından, dağlarda başıboş dolaşan ve bunu bir ibadet sayan on binlerce keşiş, hadım edilmiş aziz vardır. Hatta Ortaçağ'da bekâretlerini dine adayan kutsal fahişeler şehre damgasını vurur. Şehir artık dev vaftiz havuzlarında, günahlarından arınmak için vaftiz edilen inananlarıyla tam bir mabettir. Suru ve yedi kapısını bekleyen tanrı ve tanrıça heykelleri, şehrin kalbinde saklanan İsa'nın mektubu/mendili ve efsaneleşmiş kuyularıyla büyük bir tapınaktır. Tapınak kirlilik kabul etmez ve en küçük bir sapmada deprem, veba ve savaşlar şehri ikaz etmeye yeter...

Çok dinlidir Urfa ve dinler varolmak için burada tutunmak ister. Bunun için de birbirlerini ikna etmek, değiştirmek için çabalarlar. İbrahim Peygamber'in Hanif inancı Sabilerin kafasında istifhamlar oluşturur ama bir türlü hakka dönemez sabiler. Sonra Hıristiyanlık çıkar karşılına ve başlar çekişmesi Harran ile Urfa'nın ya da Sabilik ile Hıristiyanlığın... Aziz Afraim Urfa'dan seslenirken Harran'daki Sabilere şöyle der: "Onlar insanların arzularının önüne dikenler koydular... Fakat bu dikenler güller ve leylaklara, dikenden taç giyen çiftçiler için taca dönüştüler... Barış ve mutluluk yolu Edessa'dan Harran'ın ortasına uzanmaktadır ve insanlar uyum içinde kiliseden kiliseye koşmaktadır"⁽⁵⁾

Mezhep kavgalarının başını alıp gittiği, biricilik ve

Göbeklitepe Tapınağı

Göbeklitepe'den Steller ve Rölyefler

ikicilik inancının tartışıldığı bir dönemde, İyad bin Ganem komutasındaki ordu 679 yılında Urfa'ya girdiğinde; şehir binlerce yıllık bu dinsel özelliğini daha da pekiştirecek ve Zerdüş, Pagan, Musevi, İsevi, Sabii vs. bütün inançların yerini artık "İbrahimi" olan alacak, İslam'laşacaktır. Zaman zaman haçlı ordularıyla savaş ve katliamlara tanıklık edecek olan şehir, kendini "İbrahimi" olanın dışında hiçbir güce ve dine teslim etmeyecektir.

Şehrin, paganlar döneminde kurulduğundan bu yana her zaman mükemmel bir güzelliği olmuştur. "Atergatis efsanesi"ne dayanan gölündeki tanrıçanın özellikleri Athena, Afrodite ve Selene dâhil olmak üzere birkaç tanrıçanın özeti gibidir. Surlarla çevrili, coşkun ırmakların, kutsal nehirlerin ve fıskıran kaynakların içinde yemyeşil Urfa'ya hayran kalmamak mümkün değildir. Beşinci yüzyılda dünyanın dördüncü harikası bir kiliseyi bağrında saklayan bu şehri haçlıların elinden alan Zengi, ordusuna şehri talan etmesi için üç gün süre vermiş, şehrin güzelliğini görünce hemen talanı durdurmuş ve "böylesine güzel bir şehir yıkılmaz" demiştir. Urfa'nın Müslümanların eline geçmesi Avrupa'da büyük bir infial uyandırmış, İstanbul'un fethinde yaşanan kırılğan yaşanmıştır. Nasıl ki, Urfa düştüğünde Kudüs düşmüşse, Urfa fethedildiğinde de Kudüs fethedilebilmiştir ancak!

Sonuç olarak Urfa, tarih boyunca Bizans ile Perslerin arasında tampon bölge olarak kalmış, Bizans'ın son sınırı olmuştur. Yahudilik açısından İbrahim'in yaşadığı şehir Harran'ın burada yer alması, Hıristiyanlık açısından ilk kabul edildiği ve incilin dağıtıldığı merkez, İslam döneminde İslam'ın Anadolu'ya açılan kapısı olarak büyük öneme sahip olmuştur.

Yakın tarihlerde Urfa'da ortaya çıkan Göbeklitepe tapınağı ve Balıklıgöl heykelleri şehrin hem geçmişi tarihini hem de kuruluş zihniyetini hiçbir şüpheye mahal bırakmaksızın ortaya koymuştur. Şehir, avcı-toplayıcı dönemlerden günümüze kadar hep dinsel bir merkez olmuştur.

Urfa, çok yönlü okumalara açık bir şehir olduğundan, herkes onu kendi perspektifinden değerlendirmekte, ona kendilerince isim ve sıfat yakıştırmaktadırlar. Bu isim ve sıfatlar; Peygamberler şehri, Efsane şehir, Müze şehir, Uygarlıklar şehri, İbrahimi Şehir, Kutsal şehir, Kutsanmış

şehir, İnançlar şehri vs. Her ne kadar bu sıfatlar Urfa'yı tanımlıyor olsa da bence, "Mabet Şehir" kadar güzel ve içi dolu başka bir kavram olamaz. Çünkü şehir beşeri ve ilahi dinlerin tümünden izler, renkler, kokular taşımakta, adeta dinlerin harmanlandığı bir merkez olmaktadır. Dünyanın hiçbir yerinde bu denli çok din, dil, kültür ve kutsallık olan başka bir şehir yoktur. Urfa, tarih boyunca dinlerin bulunduğu bir merkez olarak mabet şehir olmayı fazlasıyla hak etmiştir...

Harran Ulucami Kalıntıları

1 Kitabı-I Mukaddes, Tekvin Bölümü, Bab 12, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1997,

2 Kitabı-ı Mukaddes, Tekvin Bölümü, Bab 24

3 J.B.Segal, Kutsanmış şehir Edessa, Sh. 109. İletişim Yay.2002

4 J.B.Segal, age.sh. 232

5 J.B.Segal, age.sh. 151

ÇIKTIM ERİK DALINA...

*urfalı bir edebiyatseverin defterinde
Yunus'un Şathiye'sinin bir beyitine
Niyazi-i Mısrî'nin yorumu*

Mahmut KARAKAŞ

Emekli Öğretmen

Araştırmacı Yazar

Cumhuriyetten önce Urfa medrese öğrencileri her ne kadar din eğitimi görürlerse de edebiyata da son derece vukuf idiler. Onlar hemen Osmanlı ülkesinin yer tarafında bilhassa hem başkent ve hem de kültür merkezi olan İstanbul'da ne yazılmış ve çizilmişse, ondan haberdar idiler. Bu öğrenciler derslerini özetleyerek tuttuğu not defterlerinde aynı zamanda edebi bilgileri ve yaşadığı devrine kadar yetişmiş şairlerin şiirlerini ve gazellerini de yazıyorlardı. Gazel meraklılarının bu defterlerinde devrin büyük şairlerinin gazelleri yanında bir de bunların yaptıkları açıklamaları yer almaktadır ki bu da Urfalı edebiyatseverlerin ne derece şiire çok önem verdiklerini göstermektedir. Elimizde bulunan 1930 yılına ait Osmanlıca el yazması böyle bir defterdeki bu açıklamalardan birisi, Yunus Emre'nin aşağıya aldığımız beyti ve bu beyte büyük mutasavvıflardan Niyazi-i Mısrî'nin yaptığı açıklamasıdır.

Eski edebiyatta "şathiye" denilen bir şiir türü vardı. Şathiyelerde felsefi düşünceler ve bilgece hikmetler şaka ve alay perdesi altında anlatılırdı. Bu tür şiirleri doğru yorumlamak ve asıl anlatılmak istenenleri anlayabilmek oldukça zordu.

Edebiyat tarihimizin en ünlü şathiyesi şüphesiz ki Yunus Emre'ye aittir. Dokuz beyitten oluşan bu şiir çok konuşulmuş, hakkında çok yazılmış, birçok edebiyatçı tarafından defalarca yorumlanmıştır.

Yunus'un Şathiye'sini doğru ve tam olarak yorumlayabilmek için elbette ki engin bir tasavvuf kültürüne ve ayrıca yeterli edebiyat bilgisine ihtiyaç vardır.

Bu yazımızda Niyazi-i Mısrî'nin açıklamasını aynen yazdıktan sonra onun da sonunda bugünkü Türkçesini vermeye çalıştık.

NİYAZI-İ MISRİ'NİN AÇIKLAMASI

Yunus Emre kuddise sirruhu'l-aziz temsil tariki ile birkaç mısra beyit nutuk edip Muhammed el- Mısrî (k.s) dahi ol beyitleri şerh edip beyan etmiştir. Rahmeten vasiaten.

Çıkdım erik dalına anday edim üzümü

Bustan ıssı kakıyup der ne yersin kozumu

Yunus Emre hazretlerinin bu beyitten muradı her ilmin bir türlü ameli vardır. Zira zahirde her meyvenin bir güne şeceri olup onunla hâsıl olur. Mesela ilm-i zahirin husulüne alet luğat, sarf, nahv, mantık, maani, usul, adab, tefsir ve ehadis, hikmet ve heyet ve ilm-i; batının husulüne alet evvela hulus-i kalb daima mürşid-i kâmilin nefs-i zikrullah, killetü'l-taam ve killetü menam ve killetü kelim ve uzletü ani'l-enam. Ve ilmi hakikatin husulüne alet terk-i dünya ve terk-i ukba ve terk-i vücud. İmdi pir hazretlerinin erik ve üzüm ve ceviz ile şeriata ve tarikata ve hakikate işaret ederler. Zira eriğin dışarısı yenir, içi yenmez. Cümle erik gibilerin amelleri zahire misaldir. Ve üzüm amelin batınına misaldir. Zira üzüm hem yenilir ve hem nice türlü nimetler andan zuhura gelir. Ve lakin içinde bir miktar riya ve süm'a veya ucb ve tezkiye çekirdeği olmakla amel-i batın denilir, hakikat denilmez. Amma ceviz, sırf hakikate misaldir. Cevizin içinde asla yabana atacak bir şey yoktur. Hem yenir ve hem nice türlü emrazlara ve illetlere andan şifa hâsıl olur.

İmdi bir kimse erik talep ederse, şecerden talep eder. Üzüm talep eylerse bağdan talep eyler. Ceviz talep eylerse şecerden talep eyler. İmdi bir kimse üzümü erik şecerinden talep eylerse ol sırf ahmaktır. Boş yere zahmet eder. Emek hebadır. Pes imdi bu malum olduysa bunu da bilki, bir kimse zahir ilminin salahını ve fesadını bilmek ister ise anı şeriattan talep eyler. Fıkıh kitaplarına müracaat eyler, andan bilüp öğrenir. Anınla amel eyler. Ve eğer batın amelinin salahını ve fesadını bilmek isterse anı telkin-i mürşid ve usul-i esma ile gönül kitabına müracaat eyler. Her gün ne vaki olur ise mürşidine arz eder. Her ne beyan eder ise ol müşkil hal olup süluk eyler. Bir kimse ilm-i hakikatin zevkine ermek ister ise mürşid-i kâmil terbiyesi ile riyazat-ı şakke ateşi ile nefsin taannüt ve enaniyet ahlakını yakıp gönülden nefi masiva ile bi'l-küllüye mahv-i vücuda zıllı kalkdıktan sonra ayn-i vücud-i hakiki olup, fenası ayn-i beka olur.

İmdi bu üç amelin başka başka tariki vardır. Yoluyla talep olunursa az zamanda maksud hâsıl olur. Nitekim eriğin ve üzümün ve cevizin başka başka şecerleri olup, her bir meyve kendi şecerinden talep olunduğu gibi. İmdi bir kimse zahir ilmin işlerken ben ilm-i batını ve ilm-i hakikati dahi zahir amelleri ile ele götürürüm deyu indice zahmetler çekse ve esmaya müdavemet etse, oruçlar tutsa ve halvetler ve üzletler eylese ol kişinin misali erik şecerinden üzüm talep etmeye benzer. "Bustan ıssı" mürşid-i kâmidir. "Niçin yersin kozumu" deyüp kaktığı tenbihdir. Olmaz yere riyazet ve taab çekersin. Ve bu üç ilim bir amel ile hâsıl olmaz ve ele girmez. Her birinin başka başka ameli ve vakti ve muallimi ve mürşidi vardır. Ehli olanlar böylece süluk edenleri gördükde azarlayup niçin böyle edersin, sana lazım olan budur ki her meyveyi şecerinden talep eyle ve ne yerde yettüğünü bil, andan sonra amele mülazemet eyle. Ol senin misalin şuna benzer. Bir kimse el bahçesine girip erik ve üzüm uğurlasa dahi bostancı anı görse "niçin yersin kozumu" dediğidir. Zira ilm-i hakikat mürşid-i kâmilin mülküdür. Anın amelini bilmeğe ve mülke girmeğe istidad hâsıl etmektir. Ve istidad ne ile hâsıl olur? Mürşid-i kâmilin izniyle ve terbiyesiyle hâsıl olur. Mesela riyazat-ı şakkedir. Ana kemal-i teslimiyettir. Kendi renginden çıkup mürşid-i kâmilin rengiyle hem renk olmakla ilm-i hakiki böyle hâsıl olur. Zira bir kimse kendiliğinden esmaya ve riyazete müdavemet eylese sahipsiz başa girmiş olur. Bağban anı gördükde "niçin girdin bağıma" deyu azarlar. Pes imdi ilm-i tarikat ve hakikat mürşid-i kâmil bahçesi ve mülküdür. Mudavemet-i esma ve riyazat ol bahçenin kapusudur. Her kim kendiliğinden süluk eyler ise bir gayri kimsenin bahçesine girmiş gibidir.

NİYAZİ-İ MISRİ'NİN AÇIKLAMASININ BUGÜNKÜTÜRKÇESİ

Büyük mutasavvıflardan Yunus Emre (k.s.) örnek vermek suretiyle birkaç mısra beyit söylemiş ve yine devrinin büyük mutasavvıflarından Muhammed Niyazi-

i Mısıri de bu beyti şöyle açıklamıştır.

Çıkdım erik dalına anda yedim üzümü

Bustan ıssı kakıyup der ne yersin kozumu

Yunus Emre hazretlerinin bu beyitle anlatmak istediği her ilmin kendine göre bir çeşit çalışmasının olduğudur. Burada Yunus Emre meyvelerden örnek vermek suretiyle bunu bir beyitle anlatmaya çalışmıştır. Çünkü görünüşte her meyvenin bir çeşit ağacı olup, meyveler o ağaçta yetişir. Bunu ispat için bütün mutasavvıfların yaptığı gibi bu beytin açıklamasını yapan Niyazi-i Mısıri de ilimleri üçe ayırmaktadır. 1) Mesela zahiri ilimlerin öğrenilmesine vasıta olan bilim dalları luğat, sarf, nahv, mantık, maani, usul, adab, tefsir, hadis, hikmet ve heyet bilgileridir. Bu bilgiler, önce Arapçayı ve buna bağlı olarak dini bilgileri öğrenmek için lazımdır. 2) İkinci ilim çeşidi de Batın ilmidir. Batın ilminin öğrenilmesine yardımcı olan bilgilerin başında kalp temizliği gelmektedir. Bunun yanında daima kâmil bir mürşidin öğrettiği şekilde ve onun gözetiminde Allah'ı zikretmek, az yemek, az uyumak, az konuşmak ve insanlardan uzaklaşmak gelmektedir. 3) Üçüncü olarak da ilm-i hakikatin öğrenilmesine ve meydana çıkmasına vasıta olan çalışma ise dünyayı terk etme, ahireti terk etme ve bütün yaratılmışları terk etmektir.

Bu duruma göre Yunus Emre hazretleri erik, üzüm ve ceviz meyvelerinden örnek vermekle şeriata, tarikata ve hakikate işaret etmektedir. Çünkü erik meyvesinin dışarısı yenir, içi yenmez. Böylece bütün erik gibilerin yaptıkları işleri zahire, dış görünüşe örnektir. Üzüm de yapılan işlerin batınına örnektir. Çünkü üzüm hem yenir ve hem de türlü türlü nimetler üzümünden yapılır. Fakat içinde bir miktar riya, göstermelik, kendini beğenmişlik ve kusurlardan paklanma çekirdeği bulunduğu için buna batın amel denilir, hakikat denilmez. Fakat ceviz ise sadece hakikate örnektir. Cevizin içinde asla yabana atacak bir şey yoktur. Ceviz hem yenir ve hem de çeşitli hastalıklara şifa olur.

Şimdi bir kimse erik isterse, onu erik ağacından elde eder. Üzüm isterse, onu da bağdan elde eder. Ceviz isterse onu ceviz ağacından elde eder. Bir kimse üzümü, erik ağacından elde etmek isterse o kimse sadece ahmaktır. Boş yere zorluklara katlanır. Yaptığı emeği boşa gider. Şimdi bu örnekler bilindikten sonra bir kimse zahir ilminin doğrusunu ve yanlısını bilmek isterse onu dini bilgilerden elde eder. Fıkıh kitaplarına müracaat eyler, oradan bulup öğrenir ve onunla amel eyler.

Eğer bir kimse batın ilminin çalışmalarının doğrusunu ve yanlısını bilmek isterse onu elde etmek için mürşidin telkinine ve Allah'ın isimlerinin zikri ile gönül kitabına müracaat eyler. Bu çalışmaları sonucu her gün ne meydana gelirse, onu mürşidine anlatır. Mürşidi de onun yaptığı açıklamalara göre karşılaştığı sorunlarını çözer. Böylece o kimse sülûk eyler.

Bir kimse ilm-i hakikatin zevkine ermek ister ise

Urfa Kalesi (Gravür Dr. Burhan VURAL)

mürşid-i kâmil terbiyesi altında nefsinin eğitimi ve terbiye etmek için riyazette bulunur. (Riyazet; Nefsin arzularını kırmak maksadıyla bedeni zor, çetin işlere koşma, diğer taraftan sürekli olarak zihni ve düşüncüyü yaratılmışlardan uzaklaştırıp Allah üzerinde yoğunlaştırmak suretiyle nefsi terbiye etmek demektir. Çile çekmek, erbain çıkarmak, sefere çıkmak, inzivaya çekilmek, riyazet çeşitlerindedir.) Bu riyazet zorluğunun ateşi ile insan nefsinin ayıplıcağını ve benlik duygularını yakar. Allah'tan başka bütün varlıkları ve bu varlıklara olan sevgiyi gönlünden çıkarır. Böylece vücudunun, nefsinin yok olmasını gölgeleyen bütün engeller ortadan kalktıktan sonra aynen hakiki varlık olur ve hakiki varlıkta yok olarak beka bulur.

Bu üç amelin, çalışmanın değişik yolları vardır. Eğer bunlar usulüne göre yapılırsa az zamanda amaca ulaşılır. Nitekim her bir meyve kendi ağacından elde edildiği gibi eriğin, üzümün ve cevizin de başka başka ağaçları vardır ve bu meyveler bu ağaçlardan elde edilirler.

Şimdi bir kimse zahir ilmini işlerken "ben ilm-i batını ve ilm-i hakikati de zahir amelleri ile elde ederim" diye hiçbir esasa dayanmadan çalışsa, zahmetler çekip yorulsa ve Cenab-ı Hakk'ın isimlerini çekmeye devam etse, oruçlar tutsa, halvetlerde bulunsun ve insanlardan ayrı bile kalsa yine de o kimse, ilm-i batını ve ilm-i hakikati elde edemez. Ancak böyle bir kişinin hali, erik ağacından üzüm toplamak istemeye benzeyen bir ahmaktır.

Bu beyitte bostanın sahibi mürşid-i kâmidir. Bostan sahibinin "Niçin cevizimi yersin" demesi ve çıkışması ise o kimseye bir uyarıdır. Demek istiyor ki; Olmayacak bir şey için boş yere riyazet ve zorlukları çekiyorsun. Bu üç

ilim bir çalışma şekli ile elde edilemez. Her birinin başka başka çalışma şekli, vakti, öğretmeni ve mürşidi vardır. Bu işin ehli olanlar bu şekilde mürşitsiz olarak sülûk edenleri gördükleri zaman onları azarlayarak; "niçin böyle ediyorsun? Sana lazım olan her meyveyi kendi ağacından istemek ve nerede yetiştiğini bilmektir. Her ilmi kendi ehlinden öğrenmektir. Ancak ondan sonra o ilme çalışmaya devam etmektir" demeleri gerekir.

Senin o misalin, Bir kimse başkalarının bahçesine girip oradan erik ve üzüm çaldığında, bostancı da onu görünce "niçin cevizimi yersin" demesine benzer. Zira ilm-i hakikat mürşid-i kâmilin mülküdür. Hakikat ilminin amelini, çalışmasını bilmek ve o mülke girmek için kabiliyet elde etmek gerekmektedir. Bu kabiliyet ise nasıl kazanılır? Mürşid-i kâmilin izniyle ve terbiyesiyle kazanılır. Mesela bu çalışmalardan biri riyazetlerin zorluklarına dayanmaktır. Öğrencinin, Mürşide kemal-i teslimiyetidir. Onun emirlerine sebebini sormadan teslim olmak ve yerine getirmektir. Kendi renginden çıkıp, kendi istek ve arzularını terk edip, mürşid-i kâmilin rengiyle renklenmek, onun istek ve emirlerine boyun eğmektir. İlm-i hakiki ancak bu şekilde elde edilir. Zira bir kimse kendiliğinden Cenab-ı Hakk'ın isimlerini zikretmeye ve riyazete devam etse, sahipsiz başa girmiş olur. Baş sahibi onu gördüğü zaman "niçin başıma girdin" diye onu azarlar. Ayrıca ilm-i tarikat ve hakikat mürşid-i kâmilin bahçesi ve mülküdür. Allah'ı (c.c) zikre devam etmek ve riyazetler ise o bahçenin kapısıdır. Her kim kendiliğinden sülûk eylerse bir başka kimsenin bahçesine girmiş gibidir.

İşte Niyazi-i Mısri'nin açıklaması ile Yunus Emre'nin beyti bunları anlatmak istemektedir.

Tektek Dağları'ndaki Antik Yerleşimler

Abdullah Rezak ELÇİ

Ziraat Mühendisi

BAZDA MAĞARALARI...

Bazda: "Dino"zorların meskeni olan mağaralar..."

Harran'dan sonra batıya doğru gidince kuzeyden güneye doğru bir hat boyunca kilometrelerce sıralanan ve Suriye içlerine kadar sokulan Tektek Dağları karşılar sizi.

Üzerlerinde, bittim ve fıstık ağaçlarının olduğu, çok değil daha yirmi-otuz yıl öncesinde güzel gözlü ceylanların dolaştığı, ak keklıkların uçuştığı, Musa Peygamber'e, Şuayıp Peygambere, ya duraklardan bir durak veya menzillerden bir menzil olan kadim dağlar...

Tek Tek'lere girişte bizi ilk karşılayan çoban mağaraları oluyor. Yan yana dizilmiş ve bir düzine oyuktan meydana gelen bir yapı gurubu. Birkaç dere tepe aştıktan sonra, antik taş ocağı olarak kullanılan ve günümüzde "Bazda Mağaraları" olarak ünlene yere nihayet varıyoruz. On-On beş haneden müteşekkil bir yerleşim yeri burası dahası bir mezra.

Buralara gelmeden önce Urfa'daki bazı dostlarımız birkaç ay önce Bazda mağaralarının çöktüğünü bize söylemişlerdi. Neyse ki öyle bir manzarayla karşılaşmadık. Ama büyük mağaranın yan tarafında bulunan ve köylülerin davarları için ağıl ve ahır olarak kullandıkları mağaranın az bir kısmının çökmüş olduğunu gördük. Mağaranın tavan kısmından kopup gelen büyük taş bloklar, mağaranın arka taraflarını kapatmış vaziyette.

Yaz aylarında Bazda Mağarasına girdiğiniz andan

itibaren sizi buz gibi bir hava karşılıyor. Mağaranın içersine doğru ilerledikçe aniden irkiliyor olduğunuz yerde ürperiyorsunuz. Kendinizi bir an da Hollwyood'ta bir film setinde zannediyorsunuz! Daha sonra toparlanıp mağaranın tavanından kopup gelmiş olan ve bir göktaşını andıran kocaman taş bloklara kilitleniyorsunuz. Başınızı ani bir hareketle yukarıya kaldırıp bakınca taşların kopup geldiği yeri görünce aman Allah'ım! Diyorsunuz.

Antik Harran'ın, Han el Bar'ur Kervansarayı'nın, Şuayıp şehrinin inşasında kullanılan taşların bu antik taş ocağından kesilerek oralara taşındığını söylüyor köylüler. Sizde bu antik yerleşim yerlerini gezince buna şahit oluyorsunuz.

Mağaranın içersinde yer yer su kuyularına ve sarnıçlara rastlamanız da mümkün. Taş blokların özel bir yöntemle kesilmesi neticesinde, mağaranın tavanını ayakta tutan birkaç adet kocaman girintili çıkıntılı sütun oluşmuş mağarayı da bu sütunlar ayakta tutuyor.

Mağarada başkaca dehlizler, büyük bir ihtimalle taş ocağında çalışan işçilerin istirahat ve yatma yeri olarak kullanılan asma katlı mekanları da görmeniz mümkün ama içeri biraz karanlık, bunun için bir el feneri kullanmanız gerekebilir.. Birbirine geçişi olan, İrili ufaklı onlarca mağara var burada. Şayet bu mağaralar turizm amaçlı değerlendirilirse bu köyde yaşayan insanlar bu işten para kazanabilir bu köye büyük bir katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Nisan ayının sonlarına doğru bu köyde kimseyi görme şansınız yok denilecek kadar az. Çoluk-çocuk ırgat

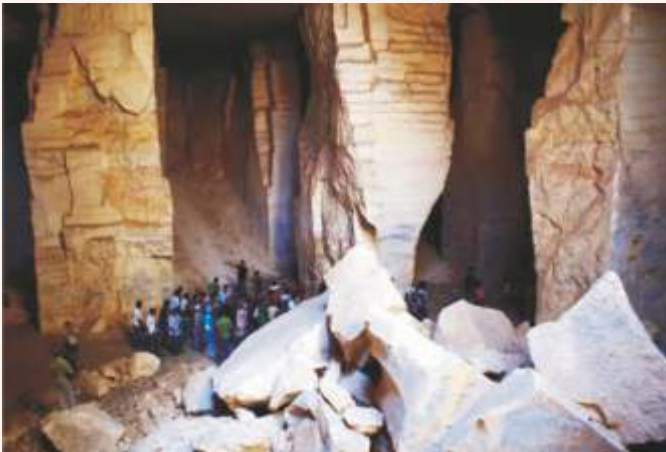

Bazda Mağarası

olarak bir yerlere çalışmaya gitmek üzere köyden ayrılıyorlar. Belki de ilkel insanların yaptıkları gibi, koruma içgüdüsünün verdiği refleksle evlerinin kapılarını ya kerpiçe örecekler veyahut büyük taş bloklarla sıkı sıkıya kapadıktan sonra yollara düşecekler. Oysaki bu mağaraların değerlendirilmesi halinde, buradaki yaşayan vatandaşlarımız için bir gelir kaynağı elde edilmiş olur bu sayede ırgatta olmazlar yaban ellerde. Kendi mekânlarında "balık verme yerine, balık tutmayı" öğretirsek, sanırım sorun kısmen de olsa çözülmüş olur. Kendi ürettikleri hayvansal ürünleri (tereyağı, sut, ayran, yoğurt vs.) orayı ziyarete gelenlerden yerli-yabancılar pazarlamak suretiyle günlük nafakalarını bu şekilde temin etmiş olurlar.

Bu potansiyeli muhakkak değerlendirmemiz lazım. Harran Kaymakamlığı, Harran Özel İdare Müdürlüğü el ele, gönül gönülle verip köylüleri de teşvik etmek suretiyle, Kaffe tarzı bir yer açılarak, çay kahve meşrubat, sacda pişirilmiş yufka ekmeği, tereyağlı, şekerli, peynirli, pancarlı katmerli yufkalar yapılarak, orayı ziyaret eden yerli ve yabancılar doğal mağara ortamında pek ala sunulabilirler.

Sahip olduğumuz değerlerin farkında olmadan, onları kollamamız, korumamız mümkün değildir. Koruma ve kollama olmadığı zaman ekonomik bir gelir etmemiz hiç mümkün değildir. Hepsi bir bütünün parçaları gibidir. Parçanın biri bozulduğu zaman onu onarmıyorsak, bütünün de bir kıymeti harbiyesi yoktur aslında...

Bazda Mağarası

HAN-EL BA'RÜR:

"Hala nasıl da duruyor öyle mağrur mağrur?"

Yolumuza devam ediyoruz. Rotamızın sonraki durağında, Han-el Ba'rür Kervansarayı var. Eyyubiler döneminde inşa edilen bu bölgenin en büyük kervansarayı ve Harran'a sadece 20 km uzaklıkta. Bu Kervansarayımız yeni adıyla Göktaş olan köyde bulunmakta. Eni altmış altı, boyu altmış altı metre olan kervansarayımız ortaçağdan kalma kare görünümünde mimari bir yapı...

Kervansarayın kuzey cephesinde bulunan portal kitabesinden, 1128-1129 tarihleri arasında El Hac Hüsameddin Ali Bey İmad Bin İsa tarafından yaptırılmış olduğu yazılı.

Bu kadim rotada ticaret kervanlarının konaklaması için inşa edilmiş olan Han-el Ba'rür Kervansarayı her ne kadar klasik Selçuklu kervansarayları planında yer alsada, aslında Eyyubiler dönemine tarihlenmektedir.

Han-El Ba'rür Kervansarayı

Handa bulunan kitabenin birinde hanın sahibinin bir zamanlar, hanı kuru üzümle doldurduğunu, benden sonra gelenlerin, burayı "Ba'rür" (Arapça keçi kırgısı) doldursalar, bile onları kutlayacağını, tebrik ve teşekkür edeceğini beyan eden bir kitabe daha mevcut. Bu kitabeden de anlaşılacağı üzere demek ki bir zamanlar buralarda bağcılık son derece gelişmiş, müthiş bir gelir kapısıymış. Belki de o dönemde en büyük vergi de bu kalemden elde ediliyordu.

Kervansaraya asıl giriş kuzey cephesinde bulunan anıtsal portaldan yapılmaktadır. Hemen girişte, eyvanın sağında bulunan mescit 1993 yılında dönemin valisi Ziyaetten Akbulut ve yardımcısı Hasan Duruer zamanında restore edilerek hizmete sokulmuş. Yine girişin solunda muhafız odası ve hanın damına çıkmak için merdiven bulunmaktadır.

Kare biçimindeki avlunun etrafını ise ahırlar, kışlık ve yazlık odalar çevirmektedir. Maalesef bugün bu odaların

seansları" düzenleyemez miyiz?

Bir-iki saatliğine konakladığımız handan, "bin altı yüz beygir"imizi alıp gözden bir anda kayboluyoruz.

Ver elini Şuayıpşar...

ŞUAYIPŞAR YA DA ŞUAYIP ŞEHİRİ...

"Musa'nın asası, Şuayıp'ın tasası olan kent..."

Tektek dağları'nda yol almaya devam ediyoruz. Bu dağlar da tıpkı Sina dağları gibi Musa Peygamber'in gelip geçtiği, ayak bastığı dağlar. Tektek Dağları'nın, Sina Dağları'ndan farkı biraz daha düşük bir rakıma sahip olması.

Kervansaraydan yirmi kilometre doğuya gittiğimizde fazla yüksek olmayan hafif düzlüklü bir platoda harap vaziyette bir şehir karşılar sizi... Bu şehir Şuayıp şehridir. Savaştan yeni çıkmış çok bomba yemiş bir şehir görünümde. Sanki bedeni, boydan boya sedyeye uzanmış, doktor bekleyen bir hasta gibi ve siz yardım etmek isterseniz de edemiyorsunuz çünkü siz bu işin uzmanı değilsiniz. Kenti bu hale getiren zamanın kocaman elleri ve insanın küçük hırs ve hevesleri...

Bahar ayı olmasına rağmen etrafta pek yeşile rastlamıyoruz. Yaz aylarında iklim buralarda çok ama çok acımasızdır.

Bu antik kentte yaşayan Şuayıp peygamber; yüz yıllar boyu sürecek olan efsaneyi Musa peygamber'in kulağına şöyle fısıldar burada: "Bu asayı al! Bu asa seni koruyacaktır!"

Hani firavunun sihirbazları iplerini yere bırakınca hepsi birer yılan olup kaçıştılar ya; sonra Rab buyurdu: "Asanı yere bırak!" o da öyle yaptı asasını yere bıraktı. O anda asası bir ejderhaya dönüverdi ve etrafta dolanan bütün yılanları bir an da yuttu!

İşte o mucizevî asa, Şuayıp Peygamberin, Musa peygambere yani burada Şuayıp şehir de verdiği o asa işte. Efsane öyle diyor ben bilmem...

Şimdilerde Harran ilçesine bağlı bu antik kentin adı da Özkent olmuş yeniliye. Yani öz kent olmuş! Eskisi sahte idi ya...(!)

Burası arkeolojik bakımdan son derece bakir bir yer. Kentin tarihi henüz tam olarak aydınlatılmış değil. Ama kent öyle muntazam, öylesine planlı bir şekilde inşa edilmiş ki ilk gördüğünüzde hayret ediyorsunuz.

Kentin üst katları tamamıyla yıkılmış harap durumda. Sadece yer yer evlerin kapı ve pencere lentoları, yapıların giriş kısımları, eşik taşlarının bir kısmı ayakta duruyor. Ama her evin alt katında bulunan mağaralar sapasağlam duruyor. Kare ve dikdörtgen planlı bu yapılar arasında, sokaklar öylesine muntazam bir

şekilde bırakılmış ki, adeta şehri mükemmel yakın bir mimari planın içersinde buluyorsunuz, plan mükemmel uygulanmış. Kocaman taş bloklarından oluşan yapılar sanki usta mimarların elinde daha o zamanlar hayat bulmuş. Yani sizinde anlayacağınız gibi 21.yüzyıldaki ayıbımız olan gecekondulaşmadan eser yok! (Olanlarda şimdilerde köylülerin yaptıkları gecekondulardır)

Birkaç bin yıllık olan bu şehri, her kim inşa ettiyse ve planını da hangi kadim kentten alıp buraya uyguladıysa mükemmel uygulamış. Ama ne yazık ki bu şehir, yıllar yıllıdır arkeologları bekliyor, küçükte olsa bir fırça darbisiyle, tarihin o kör gözünü açacak bir sihir ve keramet bekliyor yetkililerden. Şehrin en kuzey ucundaki yerde bulunan ve en çok ziyaret edilen kocaman yapının pencereleri kapı girişleri var ve kısmen de ayakta duruyor. Burası büyük bir ihtimalle şehrin tapınağı olsa gerek. Çünkü antik çağlarda en ihtişamlı

Şuayıp Şehri

yapıları, tapınaklar olmuşlardır.

Şu andaki yüzeysel bulgulardan kentin bilinen tarihi ancak Romalılara kadar geriye gidiyor. Herhangi bir arkeolojik kazı yapılmadığı için, daha önceki dönemler günümüzde aydınlatılamamıştır. Roma dönemine tarihlenmesinin bir nedeni de mağaralarda Roma tarzı küçük kiliselerin bulunması, Roma dönemine ait sikkelerin burada bulunması.

Burası sit alanı olmasına rağmen, köylü vatandaşlarımız evlerini bu antik kentin kocaman taş bloklarıyla yapmışlar, yapmaya da devam ediyorlar. Hâlbuki sit alanı içersinde bulunan evlerin bir an önce yıkılması gerekir. Orada bulunan yüzlerce mağaranın turizme kazandırılması gerekir! Bir an önce, devletin imkânıyla ya da destekleyici firmaların desteği ile arkeolojik kazıların başlatılması gerekir. Yer yer yıkılan ve halen de büyük bir kısmı ayakta olan yapıların bir an önce onarılması gerekir. Bunlardan biriside kentin ortasında ki tepede bulunan ve daha önce kilise olarak kullanılan yapının onarılarak kafe tarzı veya ibadethane olarak düzenlenmesi gerekir.

Gelen-giden ziyaretçilerin altında gölgeleneceği bir ağacın olmadığı bu antik yerleşim yerinin bir an önce, yeşili seven, yeşile gönül veren insanlarımızla, sivil

Şuayıp Şehri

toplum kuruluşlarımızla birlikte etrafının ağaçlandırılması ve yeşillendirilmesi gerekir.

Buralarda her adım başı karşımıza bir efsane, bir söylence çıkıyor. Kadim kentlerin efsanesi tüm hızıyla devam ediyor. "Hz. Musa firavunun şerrinden kaçıp Medyen'e geldi. Kuyunun başında bir takım adamların davarlarını suvardığını gördü. Birkaç adım ötede ise iki bayanın davarlarını suvarmak için sıra beklediğini gördü. İnsanların çekilip sıranın kendilerine geldiğini gören bayanlar, yabancı adamdan önce ürktüler. Hz. Musa 'benden korkmayın' dedi ve onlara yardım etti. Davarlarını her zamaninkinden daha önce suvardı bir kenara çekildi. Sonra, onlara Şuayıp peygamberi tanıyıp tanımadıklarını sordu. Onlar şöyle cevap verdi: "Sorduğun kişi bizim babamızdır! Gel seni ona götürelim" dediler. Kızlar, babalarının huzuruna varınca; babaları neden erken döndüklerini sordu. Onlar da Musa'yı göstererek; 'Babacığım! Bu yabancı olağanüstü bir güce sahip davarlarımızı suvarmamıza yardım etti!' Dediler. Ve Musa bir ücret karşılığında burada yani Şuayıpşehir de Şuayıp peygambere yedi yıl hizmet etti.

Efsanelerin coğrafyasını tanımaya devam ediyoruz. Bir sonraki durağımızda insanların tanrılaştığı, tanrıların insanlaştırıldığı Sabiizm'in, ve Paganizmin kült merkezi "Soğmatar" var.

SOĞMATAR

"Paganların Kutsal Kenti"

Şuayıpşehir'nden kuzeye doğru yol almaya devam ediyoruz. Kıraçlı dağların üzerinde yer yer yeşillikler ve vahalar bulunca arabayı durdurup temiz hava alıyoruz. Yaklaşık on beş kilometre yol aldıktan sonra, bir zamanlar paganların kutsal kenti sayılan Soğmatar'a ulaşıyoruz

Bugün burası Yağmurlu köyü olarak adlandırılıyor. köyün orta yerinde çok büyük bir höyük, höyüğün üzerinde ise yer yer kalıntılar, burçlar ve daha bazı başka kalıntılar var. Bu kalıntılar pek yüksek olmamasına rağmen, bazı bölümleri halen ayakta duruyor.

Bu antik kentin, esas şöhreti putperestlik ve bu dinin baş tanrısı Marilaha'nın kült merkezi olmasından kaynaklanıyor. Antik şehrin güneyinde "Kutsal Tepe" olarak adlandırılan yerde açık hava mabedinin zeminine oyulmuş Süryanice yazıtlar var. Ayriyeten kayalara oyulmuş kitabeli tanrı rölyefleri bulunmakta. "Kutsal Tepe"nin batı ve kuzey batısındaki tepelere ise Ay (Sin) Güneş, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn gezegenlerine izafeten, tanrılar panteonunu sembolize eden yedi tapınak mevcut. Ancak bir- iki tanesi hariç diğerleri bu gün harap bir durumda olup birer taş yığınından ibaret.

Höyüğün, (kalenin) iki yüz metre kuzey batısında "Pağnon Mağarası" bulunmakta. Bire bir insan boyunda rölyeflerin bulunduğu bu mağara Pağnon adında bir Fransız araştırmacı tarafından yirminci yüz yılın başında keşfedilmiş ve onun adına izafeten bu isimle anılmaktadır. Bu mağarada yedi kabartma rölyef var ve

Şuayıp Peygamberin Yaşadığı Mağaranın Girişi

Şuayıp Peygamberin Yaşadığı Mağaranın İçi

her biri bir tanrıyı sembolize etmektedir. Başlarının üzerinde Ay tanrısı "Sin" in sembolü olan yarım hilal ile temsil edilmektedirler. Başuçlarındaki Süryanice kitabelerde ise şehrin soyluları tarafından yapıldıklarına ve tanrılara adandıklarına dair açıklamalar yer almakta. Kısmen tahrip edilmiş olan bu kabartmaların hepsi genişçe ağız olan bir mağarada yüzlerini doğuya, yani güneşin doğuşuna doğru çevirmiş durumdadır. Belki de her sabah yeniden doğuşu sembolize eden güneşe yani şamaşa bağlılıklarını bildirmektedirler.

Sağlam olmalarına karşın, kiminin burnu kırılmış, kiminin yüzü, kiminin de vücudu kısmen parçalanmış durumda. Ama Süryanice yazılar halen okunaklı bir biçimde durmakta. Asıl önemli olan ise korumasız olmaları. Onları bir önce koruma altına almak lazım. Günümüze kadar kısmen sağlam gelmeleri bile şaşılacak bir durum. Ayrıca bölgede çok sayıda kaya mezarı da bulunmaktadır.

Güneyden Şuayıp şehrine, kuzeyden ise Viranşehir-Şanlıurfa karayoluna giden yol üzerinde bulunan bu eski şehir harabelerinin kalıntıları günümüze Asur, Babil, Roma döneminden kalmadır.

Antik kentle göz göze gelirken sanki bir UFO aracından, galaksilerin birine yolculuk yapıyormuşçasına kendinizi öylesine garip hissediyorsunuz. Kaya kütlelerinden oluşmuş ve belirli mesafelerle birbirlerine uzak olan bu kutsal tepeler, bir zamanlar sakinleri tarafından dini ritüellerin yankılandığı bir yer olmuş. Yer yer kayaların üzerindeki şekillerden birkaç tufan geçirdiğine dair izlere rastlıyorsunuz. Tıpkı kıyıyı döven deniz dalgaları gibi, hırçın mı hırçın, esrarengiz mi; esrarengiz bir yer bura...

Soğmatar Kutsal Tepede Rölyefler

Tapınakları ve rölyefleri gezerken merdivene dönüşen dağ kıvrımlarını seke seke çıkıyorsunuz. Kayalar gökyüzüne yükseliyor. Siz de onlarla birlikte yükseliyorsunuz. Sanki Soğmatar "baş gezegen" inden, Merkür, Venüs, Mars ya da başka gezegenlere uçuşa geçiyorsunuz. Elinizde olmadan bir anda şaşıyorsunuz! Bir kuş gibi ruhunuz bedeninizi bir an olsun terk ediyor. Sonra hafif bir ruh üşümesine geçiş yapıyorsunuz, ardından yeryüzünden gökyüzüne, gökyüzünden yeryüzüne sanki bir başınıza yolculuğa çıkıyorsunuz. Üstelik uzay aracınız olmadan rotasız ve haritasız uçuyorsunuz Soğmatar denilen bu gezegende...

Tapınmaya hazırlık aşaması! Belki de Nirvana'ya ulaşmak için inzivaya çekilmiş keşişleri arıyor gözleriniz. Kayaların en tepesine tırmandığınızda ise, ortaya çıkan görüntüden ürküyorsunuz. Sonra korkuyu bir tarafa bırakıp tekrar tekrar büyüleniyorsunuz. Kayaların üzerinde kadim yazıcıların efendi bilgeleri tarafından kutsal metinler kazanmış. Ayağınızın dibinde yabancı olduğunuz bir dil ve o dilin binlerce yıl öncesine ait yazıtları var.

Uçsuz bucaksız Urfa coğrafyasında geziniyor, Harran Ovası'nda Âdem Peygamber gibi, bir avuç toprağı alıp, o toprakta buğdayı yeşertiyorsunuz. Bedeniniz Soğmatarın o kemik rengi kayalarına oyulmuş tanrı heykelleri karşısında tırsıyor. Sonra ses ve ışık evreninde sessizliği tercih ediyorsunuz. Etrafı gezdikçe, görüntüler daha da bilimkurgulaşarak film için hazırlanmış bir gezegen platosuna dönüşüyor. Tek eksik olan gökyüzünden yere doğru süzülen Ay tanrısı "Sin" in uçan dairesi. O da sanki biraz sonra karanlık çöktüğünde ışıklar saçarak Jüpiter gezegeninden gelecek gibi... Çünkü Sin inancına göre Ay, tüm evrene hükmediyor. Onu şefkatli

Soğmatar Pagnon Mağarası Tapınak Kalıntıları

her biri bir tanrıyı sembolize etmektedir. Başlarının üzerinde Ay tanrısı "Sin" in sembolü olan yarım hilal ile temsil edilmektedirler. Başuçlarındaki Süryanice kitabelerde ise şehrin soyluları tarafından yapıldıklarına ve tanrılara adandıklarına dair açıklamalar yer almakta. Kismen tahrip edilmiş olan bu kabartmaların hepsi genişçe ağız olan bir mağarada yüzlerini doğuya, yani güneşin doğuşuna doğru çevirmiş durumdadır. Belki de her sabah yeniden doğuşu sembolize eden güneşe yani şamaşa bağlılıklarını bildirmektedirler.

Sağlam olmalarına karşın, kiminin burnu kırılmış, kiminin yüzü, kiminin de vücudu kısmen parçalanmış durumda. Ama Süryanice yazılar halen okunaklı bir biçimde durmakta. Asıl önemli olan ise korumasız olmaları. Onları bir önce koruma altına almak lazım. Günümüze kadar kısmen sağlam gelmeleri bile şaşılacak bir durum. Ayrıca bölgede çok sayıda kaya mezarı da bulunmaktadır.

Güneyden Şuayıp şehrine, kuzeyden ise Viranşehir-Şanlıurfa karayoluna giden yol üzerinde bulunan bu eski şehir harabelerinin kalıntıları günümüze Asur, Babil, Roma döneminden kalmadır.

Antik kentle göz göze gelirken sanki bir UFO aracından, galaksilerin birine yolculuk yapıyormuşçasına kendinizi öylesine garip hissediyorsunuz. Kaya kütlelerinden oluşmuş ve belirli mesafelerle birbirlerine uzak olan bu kutsal tepeler, bir zamanlar sakinleri tarafından dini ritüellerin yankılandığı bir yer olmuş. Yer yer kayaların üzerindeki şekillerden birkaç tufan geçirdiğine dair izlere rastlıyorsunuz. Tıpkı kıyıyı döven deniz dalgaları gibi,

hırçın mı hırçın, esrarengiz mi; esrarengiz bir yer bura...

Tapınakları ve rölyefleri gezerken merdivene dönüşen dağ kıvrımlarını seke seke çıkıyorsunuz. Kayalar gökyüzüne yükseliyor. Siz de onlarla birlikte yükseliyorsunuz. Sanki Soğmatar "baş gezegen" inden, Merkür, Venüs, Mars ya da başka gezegenlere uçuşa geçiyorsunuz. Elinizde olmadan bir anda şaşırıyorsunuz! Bir kuş gibi ruhunuz bedeninizi bir an olsun terk ediyor. Sonra hafif bir ruh üşümesine geçiş yapıyorsunuz, ardından yeryüzünden gökyüzüne, gökyüzünden yeryüzüne sanki bir başınıza yolculuğa çıkıyorsunuz. Üstelik uzay aracınız olmadan rotasız ve haritasız uçuyorsunuz Soğmatar denilen bu gezegende...

Tapınmaya hazırlık aşaması! Belki de Nirvana'ya ulaşmak için inzivaya çekilmiş keşifleri arıyor gözleriniz. Kayaların en tepesine tırmandığınızda ise, ortaya çıkan görüntüden ürküyorsunuz. Sonra korkuyu bir tarafa bırakıp tekrar tekrar büyüleniyorsunuz. Kayaların üzerinde kadim yazıcıların efendi bilgeleri tarafından kutsal metinler kazanmış. Ayağınızın dibinde yabancı olduğu bir dil ve o dilin binlerce yıl öncesine ait yazıtları var.

Uçsuz bucaksız Urfa coğrafyasında geziniyor, Harran Ovası'nda Âdem Peygamber gibi, bir avuç toprağı alıp, o toprakta buğdayı yeşertiyorsunuz. Bedeniniz Soğmatarın o kemik rengi kayalarına oyulmuş tanrı heykelleri karşısında tırsıyor. Sonra ses ve ışık evreninde sessizliği tercih ediyorsunuz. Etrafı gezdikçe, görüntüler daha da bilimkurgulaşarak film için hazırlanmış bir gezegen platosuna dönüşüyor. Tek eksik olan gökyüzünden yere doğru süzülen Ay tanrısı "Sin" in uçan

Soğmatar Köy Meydanı

dairesi. O da sanki biraz sonra karanlık çöktüğünde ışıklar saçarak Jüpiter gezegeninden gelecek gibi... Çünkü Sin inancına göre Ay, tüm evrene hükmediyor. Onu şefkatli kolları arasına alıyor. Dolayısıyla gezegenler de aya, yani "Sin"e tabi oluyor...

Eski insanların inanışına göre yedi gezegen vardı. Bundan dolayıdır ki, o zamanlar bu mabetleri inşa edenler yedi rakamını temel alıp mabetler inşa etmişler. Yukarıda da bahsettiğimiz Pağnon mağarasındaki tanrı heykellerini hatırlarsanız yedi tane idi. Yani her biri bir gezegeni sembolize ediyor. İşte burada, "yedi gezegen" tasvir edildiği "yazılı kaya tapınağın" da aynı zamanda adakların da aya, yani Sin'e sunulduğu bir yer durumunda idi. Kim bilir; hangi insan ve hayvan sınıfları burada ay tanrısı Sin'e kurban olarak adandı.

Bir de burada Hazreti Musa'nın kuyusu var. Maalesef bakımsız. Üzerinde bir dinamo konulmuş eğilip içersine baktığınızda pekte temiz olmadığını görüp kızgınlığınızı ve kırgınlığınızı dışa vuruyorsunuz. Burası güzelce temizlense, üzerine de Urfa taşından oymalı, süslemeli bir yapı inşa edilse, iki satır da yazı yazılsa, inan ki her gün yüzlerce ziyaretçisi olur bu kuyunun. Ama "birbirimizin kuyusunu kazmaktan" peygamberin kuyusuna sahip çıkmak aklımıza gelmiyor. Burayı gezerken kendinize sık sık soracağınız bazı sorular olacak:

Ben şu anda nerdeyim?

Hangi çağdayım?

Nereden geldim ve hangi gezegendeyim?" gibi kendi iç dünyanızla hesaplaşacak, bir yerlerde duran merak duygusunu açığa vuracaksınız.

Unutmayın! Urfa'dan Harran'a, oradan Bazda

Mağaraları'na, Han-el Ba'rür'a, Şuayıpşehri'ne, Soğmatar'a uzanan, yolların kesiştiği antik rotanın sonundasınız. Belki de insanoğlunun yaşam serüveninde bu topraklar, tanrıların insanlaştırıldığı, insanların tanrısallaştırıldığı yer olarak hafızanızın bir kenarında yer edecektir. Bu yüzden değil midir ki bu kadim coğrafya her zaman İbrahimilerle, Nemrutların çarpıştığı bir coğrafya olmuş! Belki de yüzlerce peygamber ve kral buradan gelip-geçmiş. Kimi sığınmış bu coğrafyaya, kimi göç etmiş. Kimi hakkı tebliğ etmiş! Kimi hakkı kabul etmeyip, batılda ısrar etmiş. Ne çok peygamber sığınmış, ne çok kral isyan etmiş bu coğrafya da bilir misiniz?

Soğmatar Kutsal Tepe

ŞANLIURFA HALK OYUNLARI GELENEKSEL ÇALGILARI

Şükrü ÜZÜMCÜ

Halk Oyunları Araştırmacısı
ŞURKAV Genel Sekreteri

1- DAVUL: Türk milletinin yanında kutsal bir yeri olan davul, ilk dinsel merasimlerden savaş alanlarına, mehteranlardan köy meydanlarına kadar hayatımızın bir parçası olmuştur. Halk oyunlarımızın nabızı olarak kabul edilir. Ceviz ağacından yapılır. Kasnak, ip ve deri olmak üzere üç kısımdan meydana gelir. Tokmak ana ritmi, çubuk ise ana ritmi daha da detaylandırarak çalar. Genellikle küçük davul, orta davul, büyük davul ve koltuk davulu gibi mahalli boyları ve adları vardır. Şanlıurfa yöresinde büyük davul (Meydan Davulu) kullanılmaktadır.

2-ZURNA: Üflemeli halk çalgılarımızın başında gelen zurna, davulun ayrılmaz parçasıdır. Oyun eşlik çalgısı olan zurnanın geçmişi Orta Asya'ya dayanır. Yöremizde açık hava çalgısı olarak yaygındır.

Kaba, orta ve cura olarak üç boya ayrılır. Özel bir soluk alma tekniği ile çalınır. Erik, şimşir ve zerdali ağacından yapılanları tercih edilir.

3- KAVAL: Anadolu çoban çalgısı da diyebiliriz. Çoban masallarına konu olmuş ve efsaneleşmiş bir çalgıdır. Oldukça yumuşak ve etkileyici sesi vardır. Yurdun her köşesinde yaygındır. Dilli ve dilsiz olmak üzere iki türe ayrılır. Yörelere, ebatlarına hatta ses renklerine göre mahallince değişik adlar verilir. (kırma, hortlatma, dillice, ada kavalı, çobandüdüğü vb.) Çeşitli ağaçlardan, kamıştan, kartal kanadı kemiğinden ve son yıllarda metalden yapılmaya başlanmıştır. Etimolojisi hakkında

değişik görüşler vardır. Genellikle içi boş anlamına gelen "kav" kelimesinden türediği söylenir.

Yöremizde genellikle Akçakale ve Harran ilçelerimizde kullanılan, bazı oyunlarımızın eşlik çalgısıdır.

4-DEF-TEF: Hemen hemen her yöremizde mevcuttur. Yaklaşık 20-50 cm çapında bir kasnak ve tek yüzüne gerilmiş ince bir deriden ibarettir. Kasnak üzerine açılan yarıklara 3-5 çift ince pirinçten yapılan ziller geçirilerek çalgının ritminin zenginleşmesi sağlanır. Bazı yörelerde sade olanları da vardır. Kadın oyunlarında ve eğlencelerinde daha çok kullanılır.

5- KEMAN, CÜMBÜŞ VE DARBUKA: Birçok yöremizde kullanılan halk müziği çalgılarımızdır. Yöremizde halen erkeklerin "asbap geceleri"nde ve kadınların "kına gecesi" ile "kadın düğünleri"nde kullanılan ve bazı oyunlarımıza eşlik eden çalgılardır.

Kadir Eğlence ve Cemal Deliköse

ŞURKAV İSTANBUL ŞUBESİ ŞANLIURFA'YA İLKÖĞRETİM, ORTAÖĞRETİM OKULU VE SAĞLIK OCAĞI KAZANDIRDI

Nazif - Sabber Bayraktar İlköğretim Okulu

İsmail Nazif Bayraktar Kız Meslek Lisesi

Bayraktar Sağlık Ocağı

Eğitimin önemi hiç kuşkusuz herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Cumhuriyetimizin ilanıyla birlikte eğitimin her alanında büyük seferberlikler başlatılmış ve önemli neticeler de alınmıştır. Fakat günümüzde gerek genç nüfusumuzun fazlalığı, gerek iç göçler ve gerekse okullaşma oranındaki yükselen hedeflerin tutturulmasında eğitimde çözüm bekleyen kapasite ve nitelik sorunlarımız vardır. Bu amaçla sorunlarımızın çözümüne ilişkin yeni eğitim kurumlarının ülkeye kazandırılması, hem de gençlerimizin hak ettikleri kaliteli eğitimi alabilmeleri amacıyla ŞURKAV İstanbul Şubesi tarafından Merkeze bağlı Yakubiye Mahallesi Mance Deresinde 24 derslikli bir ilköğretim okulu yaptırıldı.

“Nazif-Sabber Bayraktar” adı verilen ilköğretim okulu yoğun bir çalışmayla 2007-2008 Eğitim Öğretim yılına yetiştirilerek hizmete açıldı.

Şanlıurfa Merkez Karaköprü mevkiinde ise Pansiyonlu Kız Meslek Lisesi yapılarak, hem merkezdeki lise ihtiyacı giderildi, hem de yatılı olması nedeniyle ilçelerden gelmek isteyen veya merkeze bağlı köylerden gelmek isteyen öğrencilere bir imkân sağlandı. Büyük bir özveriyle çalışan ŞURKAV İstanbul şubesi yöneticileri, “İsmail Nazif Bayraktar” adı verilen pansiyonlu kız meslek lisesini kısa bir sürede tamamladı. Okul 2008-2009 Eğitim ve Öğretim yılında hizmete açıldı.

Mance Deresi Mahallesi'nde bir sağlık ocağı olmaması nedeniyle buradaki mahalle sakinleri tedavi için diğer mahallelerde bulunan sağlık ocaklarına gitmek zorunda kalıyordu. Bu sağlık ocaklarında da yoğunluk oluşması nedeniyle muayene olmakta sıkıntı yaşıyordu. ŞURKAV İstanbul Şubesi'ince bu eksiklik giderilerek, Nazif-Sabber Bayraktar İlköğretim okulunun yan tarafına bir sağlık ocağı yaptırmıştır. Sağlık ocağı Eylül 2008'de hizmete girmiştir.

ŞURKAV'IN DEVAM EDEN 16 KURSUNA BİR YENİLİK OLARAK FÜLÜT VE İNGİLİZCE KURLARI EKLENDİ

Şanlıurfa il merkezinde dezavantajlı bölgelerde yaşayan çocukların eğitim ve kültür faaliyetlerine aktif katılımlarını sağlamak amacıyla Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) ve Yenişehir Halk Eğitim Müdürlüğü işbirliği ile çocuklara yönelik "İngilizce" ve "Flüt" kursları açıldı.

Eğitimin önemi hiç kuşkusuz herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Eğitim hizmetleri ile yakından ilgilenen ŞURKAV, ilimizin dezavantajlı bölgelerinde büyük bir eksiklik olarak gördüğü eğitim alanında 4 ilköğretim okulunda 16 derslik İngilizce ve Flüt kursu açarak bu eksikliği bir nebze gidermeye çalışmıştır.

İngilizce ve Flüt kursu görecektek toplam 360 öğrenciye ŞURKAV tarafından flüt, müzik defteri, İngilizce kitabı ve yaprak testi, silgi, kalemıraş ve kurşun kalem hediye edildi.

Kurslar 3 Ocak 2009 Cumartesi günü Cumhuriyet İlköğretim Okulu'nda yapılan törenle başladı. Törene Vali Yardımcısı Salih GELGEÇ, Milli Eğitim Müdürü Hanifi ŞAHİN, ŞURKAV Yönetim Kurulu Üyeleri ve çok sayıda öğrenci velisi katıldı.

Ayrıca ŞURKAV kurulduğu yıldan buyana her yıl düzenli olarak açmış olduğu kursları bu yıl genişleterek 2008-2009 eğitim ve öğretim yılı içerisinde yaydı.

1 Kasım 2009 tarihinde şu kurslar başlatıldı:

- Küçükler için "Şanlıurfa Yöresi Halk Oyunları" kursu
- Büyükler için "Şanlıurfa Yöresi Halk Oyunları" kursu
- Öğretmenlere "Şanlıurfa Yöresi Halk Oyunları" kursu
- Küçükler için "Tiyatro" kursu
- Büyükler için "Tiyatro" kursu
- Büyükler için "Hüsn-ü Hat" kursu
- Büyükler için "Fotoğrafçılık" kursu
- THM Çocuklar Korosu kursu
- THM Büyükler Korosu kursu
- Balgama kursu
- Küçükler için Resim kursu
- Büyükler için Resim kursu
- Büyükler için Zurna kursu
- Büyükler için Ney kursu

ŞURKAV'DAN TARİHİ BİR YOLCULUK FOTOĞRAF VE KİLİM SERGİSİ

Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından 24-31 Aralık 2008 tarihleri arasında Şanlıurfa Devlet Güzel Sanatlar Galerisinde "Şanlıurfa Geleneksel Yöre Kilimleri" ve "1850-1950 yılları arası Fotoğraflarla Şanlıurfa" sergisi açıldı.

ŞURKAV'ın AB "GAP Bölgesi Kültürel Mirası Geliştirme Hibe Programı" çerçevesinde yürüttüğü "Şanlıurfa Yöre Kilimlerinin Desenlerinin Araştırılması ve Üretim Şekliyle Değerlendirilmesi" projesindeki 23 aylık kilim dokuma kursunda 90 öğrencinin ürettiği Şanlıurfa yöresine ait kilimlerden 60 adedi sergilendi. Ayrıca sergide ŞURKAV arşivinde bulunan 850 adet 1850-1950 yıllarına ait siyah-beyaz fotoğraflardan seçilen "zaman- mekan ve insan" konulu 100 fotoğraf sergilendi.

Şanlıurfalılara nostalji yaşatan bu sergi büyük bir beğeni kazandı.

ŞURKAV "KESİT" adlı SERGİ İLE GÜNÜMÜZ ÇAĞDAŞ SANATINDAN ÖRNEKLERİ ŞANLIURFALILARLA BULUŞTURDU

Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) ve Anadolu Kültür İşbirliği ile Şanlıurfa Kemallettin Gazezoğlu Kültür Sanat Merkezinde "Kesit" adlı günümüz sanatına ait örneklerin sergilendiği çağdaş sanat sergisi 29 Kasım-13 Aralık 2008 tarihleri arasında açıldı.

Küratörlüğünü Fatih Balcı'nın, sergi koordinasyonunu Güler Güngör'ün gerçekleştirdiği sergiye şu sanatçılar katıldı: Denizhan Özer, Francois Daireaux, Gül Ilgaz, Güler Güngör, Johanne Helard, Maria Sezer, Şinasi Güneş ve Fatih Balcı.

Serginin kavramsal çerçevesi, küratör tarafından; "Modern sanat geleneksel türleri değişime uğrattığı gibi çok farklı yöntem ve teknikler de geliştirmiştir. Panoramaya bakılınca, bazen günlük hayatın görünümünde kaybolmaya varıncaya dek yöntem, teknik ve biçimlerin kullanıldığı görülebilir. Bu dinamikler içinde günümüz sanatı çelişkileriyle varlığını sürdürmektedir: Gerçek hayatın içinde yer almak ya da gerçeğin içinde kaybolmak. Dekoratif bir nesne olmak, ya da sıradan bir nesneye dönüşmek..." sözleriyle açıklandı. Sergi, günümüz sanatının hangi yöntem, teknik ve kaygılarla çalıştığının araştırılması olduğu gibi günümüz sanatının toplumsal yapı ile olan ilişkisini, günümüz sanatının işlerliğinin irdelenmesini de amaçlıyordu...

Serginin açılış kokteyline Vali Yardımcısı ŞURKAV II. Başkanı Salih Gelgeç, Bozova Kaymakamı Mehmet Özer, Harran Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İbrahim Halil Mutlu, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı İsmail Demirkol, Belediye Başkan Yardımcılarından Fevzi Yüce, Mustafa Aydın, Baro Başkanı Yahya Demirkol ve çok sayıda sanatçı ve davetli katıldı.

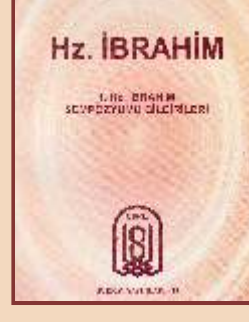
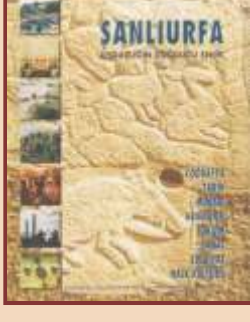
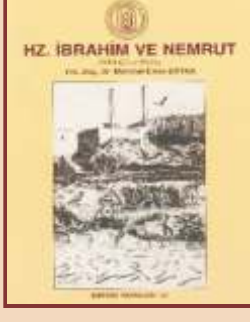
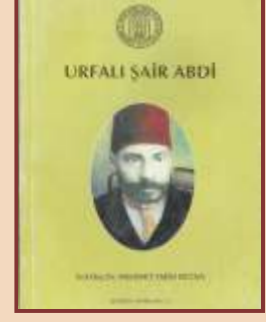
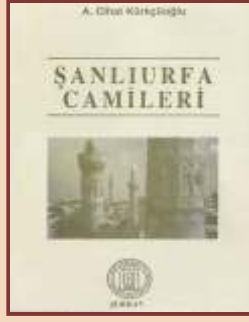
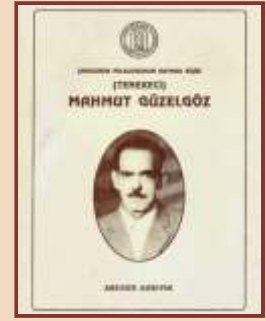

Şanlıurfa Vali Yardımcısı Salih GELGEÇ sergiyi gezerken

Sergiyeye katılan sanatçılara Vali Yardımcısı Salih GELGEÇ plaket takdim etti

ŞURKAV YAYINLARI

ŞANLIURFA VALİLİĞİ'NCE

RESTORE EDİLEN

KÜRKÇÜZADE MAHMUT NEDİM EFENDİ KONAĞI'NDA

KURTULUŞ MÜZESİ ÇALIŞMALARI DEVAM EDİYOR

**Kurtuluş Savaşı Yıllarına Ait Silah, Kıyafet, Mektup
Telgraf, Hatırat ve benzeri malzemeler
müzedede sergilenmek üzere toplanmaktadır.**

Ellerinde bu malzemelerden bulunan hemşerilerimiz
ŞURKAV idare merkezine teslim edebilirler

ADRES: ŞURKAV Hasan Padişah Cami Karşısı 1252. Sk. No:10 ŞANLIURFA TLF: 0.414.215 65 27